

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ BİLİM DALI

127551

13. YÜZYIL'DA BİZANS'I ETKİLEYEN EKONOMİK,
SİYASİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER (1204-1261)

127551

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman
Prof.Dr. Yusuf OĞUZOĞLU

Şahin KILIÇ

BURSA 2003

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

SAHİN KILIÇ A. ait 13. Yüzyılda Bizans'ı
Etkileyen Siyasal ve Kültürel İlişkiler (2003) adlı çalışma, jürimiz tarafından
TARİH Anabilim ~~Anasanaat~~ Dalı,
ESKİŞEHİR TARİHİ Bilim Dalında Yüksek Lisans/ ~~Doktora~~
~~Banatta Yetenek~~ tezi olarak kabul edilmiştir. 25.06.2003

İMZA

Başkan Prof. Dr. Osman Çetin
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA

Üye (Danışman) Prof. Dr. Yusuf Özgür
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA
Üye Yrd. Doç. Dr. Sedat Sevinç
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait
..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalında Yüksek Lisans/ Doktora/
Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Başkan
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA

Üye (Danışman).....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA
Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İMZA
Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

“13. Yüzyıl’da Bizans’ı Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkiler (1204-1261)” başlığını taşıyan bu tez, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne Yüksek Lisan Tezi olarak, Şahin Kılıç tarafından hazırlanmıştır. Tez savunmasına jüri üyeleri olarak; Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu (Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Danışman), Prof.Dr. Osman Çetin (Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü) ve Yard.Doç.Dr. Sezai Sevim (Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü) katılmışlardır. 13. yüzyılın başları Bizans imparatorluğunun tarihinde bir dönüm noktasına işaret eden gelişmelere tanıklık eder. 1204’te IV. Haçlı seferi sonucunda Bizans imparatorluğu parçalanarak, imparatorluğun siyasi, ekonomik ve dinsel-ideolojik merkezi olan İstanbul’da Latin imparatorluğu kurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine İstanbul’dan kaçarak İznik’te toplanan Bizanslıların önemli bir kısmı burada İstanbul’daki devlet teşkilatının bir benzerini oluşturarak, İstanbul’u geri almak için 57 yıl süren bir mücadeleye başlarlar. Nihayet 1261 yılında, İstanbul’u geri alarak Bizans imparatorluğunu yeniden kurarlar. Bizans tarihinde genellikle “sürgün yılları” olarak ifade edilen bu yıllar yani 1204-1261 yılları arasında Anadolu ve Balkanlar’da yoğun bir siyasi hareketlilik yaşanmakta olup, bu hareketlilik Bizans’ın geleceğini dolaylı ya da doğrudan etkileyecek olan karmaşık ve zor bir siyasi ortam yaratmaktadır. Bu yıllarda Haçlılar İstanbul’dan sonra Bizans’ın Anadoludaki topraklarını istila etme girişimlerinde bulunmaktadır. Öte yandan Anadolu Selçukluları bölgedeki önemli bir siyasi aktör olarak faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra Türkmen kitlelerinin Anadolu’daki baskısı da yoğunlaşmıştır. Balkanlar’da ise Bulgar Krallığı en parlak dönemini yaşamaktadır. Bütün bunların yanında Trabzon’da ve Yunanistan’ın batısında ortaya çıkan iki Bizans devleti arasındaki çetin bir rekabet yaşanmaktadır. İşte böyle bir ortamda İznik’teki kurulan Bizans devletinin İstanbul’u geri alarak imparatorluğu yeniden İstanbul’a nasıl taşıdıkları sorusu bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı ise, 1204-1261 yılları arasında İznik (Nikaia) merkezli Bizans devletinin, çevresiyle olan siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerini inceleyerek ve bu ilişkilerin Bizans tarihinde *restoration* (restorasyon) terimi ile ifade edilen, İstanbul’un geri alınmasında ve imparatorluğun yeniden kurulmasındaki rolünü analiz etmektir. Bu çerçevede tezin ilk bölümünde özelde İznik’te kurulan sürgün devletin, genelde ise Bizans dünyasının haçlı seferi sonrası içinde bulunduğu koşullar ve ortam ele alındı. İkinci bölümde ise Bizans dünyasının kendi iç ilişkileri incelendi. Üçüncü bölümde ise Bizans dünyasını, dolayısıyla İznik’i etkileyen, Balkanlar, Anadolu ve Yakın Doğu’da ortaya çıkan gelişmeler ve İznik’in bu gelişmelerle doğrudan veya dolaylı bağlantısı ele alındı. Yine bu bölümde Balkanlarda Bulgar krallığı, Epiros Prenslığı, Latin İmparatorluğu, Anadolu’da Selçuklular, Trabzon İmparatorluğu ve Moğollar arasında ya da bu yapıların İznik ile ilişkileri ve bu ilişkilerin İznik’i ne şekilde etkilemiş olduğu incelendi.

ABSTRACT

This thesis entitled, "The Economic, Social and Cultural Relations which Influenced the Byzantine Empire in the 13th Century," was prepared by Sahin Kilic as a master thesis under the supervision of Professor Yusuf Oghuzoglu. This thesis deals with the question of how these relations influenced the Byzantine Empire in the period between 1204-1261, known as the "period of exile in Nicaea" and their effect on its future. The Fourth Crusade, which resulted from the establishment of the Latin Empire in Istanbul led to the dissolution of the Byzantine Empire. A great majority of the Byzantine elites gathered in Iznik where they re-established a similar state structure and struggled to regain Istanbul. After 57 years, they succeeded in 1261. During these difficult years they were also able to reestablish their former power in the Balkans and Anatolia. Therefore, it is an important historical question to ask how the Byzantine Empire reconstructed its empire at a time when political developments in the Balkans and Anatolia were not in their favor. For example, at this time, the Seljukids were at the height of their power in Anatolia. The presence of Turkmen tribes in Anatolia was strongly felt by the Byzantines. The Crusaders also made several attempts to conquer Anatolia at this time. The Kingdom of the Bulgars was very powerful in the Balkans and furthermore, there was also a constant rivalry between the two newly emerged Byzantine states, one in Trabzon and one in Greece after the Latin invasion. Likewise, the incursion of the Mongols into Anatolia during this same period made the political relations among the several political entities in Anatolia extremely complicated. Various dimensions of this question have been studied by historians of the Byzantine Iznik Empire. Their studies have demonstrated that internal factors such as the administrative, social, economic structure of the Byzantine empire in Iznik and the organization of its army made it possible for it to regain its power in the Balkans and Anatolia. They have also pointed out that its diplomatic activity was also an important factor in the process. This study asks what other factors aside from those mentioned above affected the process. Though the scope of this thesis is limited, I have tried to look at the issue from a different perspective. First, I argue that aside from internal factors some unexpected social, economic and political developments outside of Iznik were also important in this long and complicated process. What were the political, cultural and economic relations in Anatolia, Balkans and Near East, which influenced its domestic and external policies and as well as its existence? What was their effect? Our purpose is not to locate the certain answers to these questions, but rather to look at the issue from a different perspective. For this purpose, we have first of all examined the general situation in the Iznik Empire on a micro-level and in the Byzantine Empire on a macro-level after the Fourth Crusade. Then we have examined the internal relations within the Byzantine Empire. We have also examined the various political developments, which emerged in Anatolia, the Balkans and the Near East and their effect on the Byzantine Empire directly or indirectly. As a result of this study, it was also concluded that these factors

were important in shaping the turning points of the Byzantine empire and continued to shape its history after 1261.

Anahtar Kelimeler: 13. Yüzyıl, Bizans, İznik İmparatorluğu, Selçuklular, Epiros, Moğollar, Bulgar Krallığı, IV.Haçlı Seferi.

Keywords: 13. Century, Byzantium, Empire of Nicaea, Seljuks, Epiros, Mongols, The Kingdom of Bulgaria, IV. Crusade

ÖNSÖZ

Türkiye üniversitelerinde Bizans Tarihi çalışmalarının bugünkü durumuna bakıldığında, tatmin edici olmadığı Tarih bilimi ile ilgilenen herkesin bildiği malumdur. Gerek kaynak dillerini öğrenmenin zorluğu, gerekse kaynaklara ulaşma konusunda yaşanan zorluklar bu alanda çalışmak isteyenlerin önünde önemli bir engeldir. Dahası bu alanda yeteri kadar yetişmiş bilim adamı ve Türkçe üretilmiş eserlerin azlığı, benim gibi üniversitelerdeki genç araştırmacıların gözünü korkutmaktadır. Bütün bunları bilerek başladığım bu çalışmanın konusunu seçme aşaması dahi, bu zorlukları baştan itibaren yaşayacağımın göstergesiydi. Bu zorluklar nedeniyle yapacağım bu çalışmanın, aynı zamanda daha ileride yapacaklarımla altyapısını oluşturmasına dikkat etmek gerekiyordu. Bu düşünce ile arayışlarım devam ederken, hocam Prof.Dr. Yusuf Oğuzoğlu'nun dikkatimi 13. yüzyıl'a çeken önerisi ile bu çalışmanın ilk girişleri başladı. Uzun okumalarım sonucu, Balkanlar'dan Yakın-Doğu'ya, çok hızlı ve köklü değişimler yaşanan bu yüzyılda, dönemin dünyasını şekillendiren gelişmeler olduğunu gördüm. Bizans tarih yazımı açısından ise son derece ilginç ve sorunlarla dolu bir dönem olmasının yanında, genel olarak Anadolu'nun tarih yazımı açısından da çözülmemiş problemlerle dolu olduğu gerçeği, konu seçimime yardımcı oldu. Genel olarak 13. Yüzyıl Anadolu tarihinin sorunlarını, çoğu zaman hem Türk hem de Bizans tarih yazımının ortak sorunları olarak ele almak gerektiğini algıladım. Bu nedenle Bizans Tarihi'nin bu dönemine, Türk veya genel olarak Anadolu tarihi ile ilişkilendirerek yaklaşmanın, aynı zamanda Türkiye'de bu konuda Türkçe üretilmiş bilimsel bilginin de artmasına yardımcı olacağı kanısına vardım. Ancak bir Yüksek Lisans çalışması için fazla iddialı olan böyle bir yaklaşım daha uzun vadeli bir çalışmanın ekseninin oluşturabilirdi. Üstelik yukarıda bahsettiğim zorluklar nedeniyle, yine bu konu ile ilgili, fakat daha çok bu yüzyılı tanımaya yönelik bir çalışma konusu ile başlamak uygun görüldü. Bu çalışma ile amacım, hem modern literatürü, hem Bizans kaynaklarını öğrenmenin yanı sıra, Bizans Tarihi'ni 13. Yüzyıl panoraması içinde görebilmektir. Bu amacıma da, yaptığım bu çalışma ile oldukça yaklaşmış olduğumu umuyorum. Bununla birlikte benim için bu çalışmada önemli olan, bu yüzyıla bakış açımın değişmesiydi. Gelecekte planladığım, 13. Yüzyıl Anadolu'su üzerine yapacağım çalışma için, bu çalışmanın bana iyi bir altyapı kazandırdığı inancındayım. Yüzyıl'a ve Anadolu'ya bütün etmenleriyle yaklaşabilmenin zorluğunu bilerek, bu çalışmanın, konuyla ilgilenenlere faydalı olmasını umuyorum. Çalışmalarım sırasında yukarıda da bahsettiğim türden bir çok güçlükle karşılaşmam doğaldır. Dolayısıyla kolaylaştırıcı yardımlar olmasaydı bu çalışmanın bitmesi imkansızdı. Bu nedenle öncelikle danışman hocam Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na üç yıla yaklaşan süre boyunca, her türlü desteği verdiğinden dolayı teşekkür borçluyum. Son olarak çalışmalarım sırasında bütün sıkıntılarında benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ablam

Nurten Kılıç'a, Annem'e, ailemin diğer fertlerine ve dostlarıma minnettar olduğumu belirtiyor, hepsine teşekkür ediyorum.

Bursa, 2003

şahin Kılıç

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

13. YÜZYIL BAŞLARKEN BİZANS DÜNYASI VE LATİN İMPARATORLUĞU

1. 1204 ÖNCESİ BİZANS.....	8
1.1. Doğu-Batı Ayrılığı ve IV. Haçlı Seferi'ne Giden Yol.....	9
1.2. Ticari İlişkileri ve Venedikliler	10
1.3. Venedikliler ve IV. Haçlı Seferi	12
2. LATİN İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU VE BİZANS İMPARATORLUĞUNUN PAYLAŞIMI	17
3. BİZANS DÜNYASINDA YENİ DÜZEN VE BİRLİK SORUNU	20

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS DÜNYASI'NIN İÇ DURUMU: SİYASAL REKABET, YENİDEN ŞEKİLLENEN DENGELER, KÜLTÜREL VE EKONOMİK İLİŞKİLER

1. TRABZON İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU VE 13. YÜZYIL ANADOLU POLİTİK DÜZENİNDEKİ YERİ.....	28
1.1. Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans "imparatorluk" İdeolojisinin Rolü ve Önemi.....	29
1.2. Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Anadolu Dengelerine Etkileri	33
1.3. İznik-Trabzon İlişkileri ve Hapsedilen 'İmparatorluk'	37
1.4. Trabzon-Konya İlişkileri: Ticaretin Gölgesinde Siyasi İlişkiler	38
1.5. Transit Ticarete Değişen yollar ve Trabzon'un Ekonomik Yükselişi	41
2. EPIROS PRENSLİĞİ: BİZANS DÜNYASINDAKİ ROLÜ VE ETKİLERİ.....	49
2.1. Epiros Prensiği'nin Kuruluşu, Kurucusu ve Niteliği Üzerine Tartışmalar ...	51
2.2. Epiros'tan Selanik'e: Rekabetin Başlangıcı ve İmparatorluk İlamı	55

2.3. İznik’i Etkileyen Kültürel Ortam; Kiliseler Arası ilişkiler ve Bizans Politik Kültüründe Değişimler.....	61
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZNIK İMPARATORLUĞU’NUN DIŞ İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN BİZANS DÜNYASINDAKİ DENGELERE ETKİLERİ

1. BULGAR-BİZANS İLİŞKİLERİ.....	74
2. BİZANS-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ (1204-1261).....	83
2.1. Myriokephalon Savaşı ve Değişen Dengeler.....	85
2.2. Antiokheia Savaşı: Barışın Bozulması ve Yeniden Barış.....	95
2.3. Keykubâd-Vatatzes Dönemlerinde Bizans-Selçuklu İlişkileri’nin Askeri ve Siyasi Boyutları.....	97
2.4. Köseadağ ve Sonrası.....	103
2.5. Ekonomik İlişkilerin Niteliği ve İznik İmparatorluğu Üzerinde Etkileri.....	104
3. BİZANS-MOĞOL İLİŞKİLERİ VE MOĞOLLARIN ANADOLU’NUN SİYASİ DENGELERİNE ETKİLERİ.....	113
SONUÇ.....	126
KAYNAKLAR.....	127
EKLER.....	133
EK-1: HARİTA.....	133
EK-2:KRONOLOJİK HÜKÜMDAR LİSTELERİ.....	134

KISALTMALAR

Kısaltma

a.y.
a.e.
a.g.e.
a.g.m.
a.g.tz.
BMGS
BZ
BF
b.a.
Bkz.
bkz.: aş.
bkz.: yuk.
CMH
C.
çev.
DOP
der.
dn.
ed.
haz.
JMH
karş.
mad.
no.
nu.
p.
s.
SAD
ss.
sy.
t.y.
v.dğr.
vb.
vd.
vs.
y.y.

Bibliyografik Bilgi

Aynı yer
Aynı eser
Adı Geçen Eser
Adı Geçen Makale
Adı Geçen Tez
Byzantine and Modern Greek Studies
Byzantinische Zeitschrift
Byzantinische Forschungen
Eserin bütününe atf
Bakınız
Eserin kendi içinde aşağıya atf
Eserin kendi içinde yukarıya atf
Cambridge Medieval History
Cilt
Çeviren
Dumbarton Oaks Papers
Derleyen
Dipnot/Dipnotlar
Editör
Hazırlayan
Journal of Medieval History
Karşılaştırınız
Madde
Numero
Numara
Page
Sayfa
Selçuklu Araştırmaları Dergisi
Sayfadan sayfaya
Sayı
Basım tarihi yok
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
Ve benzeri
Ve devamı
Vesaire
Basım yeri yok

GİRİŞ

13.Yüzyılın Başlarında Bizans ve Çevresi: 13. yüzyılı hem Bizans tarihi hem de dünya tarihi açısından bir dönüm noktası olarak görmek mümkündür. Bu yüzyılda, Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya, Yakın Doğu'dan Balkanlar ve Anadolu'ya kadar, Akdeniz ve Karadeniz havzasını kapsayan geniş bir coğrafyanın siyasi haritasını değiştirecek bir hareketlilik yaşanmıştır. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi ile başlayan bu siyasi hareketlilik, 1220'lerden sonra, Moğolların Uzak Asya'dan batıya doğru yönelmeleriyle daha da geniş alanda etkisini hissettirdi. Özellikle bu yüzyılın ilk yarısı, bazı devletlerin ortadan kalkması ve yerini yeni imparatorluklara veya küçük devletçiklere bırakması gibi daha sonraki yüzyılın siyasal düzenini belirleyecek önemli olaylara sahne oldu. Bu siyasi hareketlilik ile birlikte büyük çapta insan kitleleri, bir coğrafyadan başka coğrafyalara göç ederek, demografik değişimlere neden oldu. Bu nüfus hareketlilikleri ise farklı kültürel unsurların etkileşimlerine yol açarak, yeni kurulan devletlerin yapısında belirleyici rol oynadı.

IV. Haçlı Seferi'nin tek sonucu Avrupa'dan kalkıp Anadolu'ya gelen Haçlı şövalyelerinin İstanbul'da İmparatorluk kurmaları ile sınırlı değildir. Bu olayın kısa ve uzun vadeli sonuçları olmuş, özellikle Balkanların ve Anadolu'nun siyasi ve demografik yapılarına derinden etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi Haçlıların Bizans İmparatorluğu'nun yüzyıllardır siyasi, kültürel ve ideolojik merkezi olan İstanbul'daki hakimiyetine son vermiş olmasıdır. İşte yüzyılın başında tarihinin en büyük felaketini yaşamış olan Bizans İmparatorluğu, İstanbul'un Latinlerin eline geçmesinden sonra Anadolu ve Balkanlardaki topraklarında yeniden hayat bulmak için yola çıkmıştır. İstanbul'dan kaçan Bizanslılar, güvenli gördükleri yerlere özellikle Yunanlı nüfusun çoğunlukta olduğu ve henüz işgal edilmemiş Bizans topraklarındaki şehirlere kaçtılar. Kaçanlar arasında, Bizans askeri ve sivil bürokrasisinden, kilise mensuplarına kadar, saray ve aristokrat sınıfının ileri gelenleri, askerler ve her kesimden insan bulunmaktaydı. Bu şehirlerde Latinlere karşı başlayan direniş hareketi, İznik merkezli Bizans İmparatorluğunun temelini oluşturdu. İstanbul'daki son İmparator

III. Aleksios Angelos'un damadı Theodoros Laskaris'in kurduğu İznik Bizans devleti, Lakaris'in damadı Ioannes III. Dukas Vatatzes idaresinde en parlak zamanlarını yaşıdı ve nihayet 1261'de İstanbul geri alındı.

İstanbul'un düşmesi sadece İznik merkezli yeni bir Bizans devletinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmamıştır. Öyleki 1204 yılı sonrası kaçan Bizanslıların bir kısmı, Yunanistan'ın batısındaki Epiros bölgesinde, Arta şehri merkez olmak üzere başlayan, yerli nüfusun büyük oranda Yunan olduğu ve bölgenin ileri gelen toprak sahiplerinin de desteklediği direnişe katılarak burada da küçük bir devlet oluşturdular. Öte yandan Trabzon'da Komnenos soyundan gelen iki Prens, IV. Haçlı seferinin doğrudan sonucu olmasa da bu Bizans İmparatorluğunun içinde bulunduğu bu dağınıklığı fırsat bilerek, Gürcü Kraliçesi Tamar'ın da desteğiyle bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Karadeniz'in kıyılarını ele geçirmeye başladılar. Böylece, 1204 yılı sonrası üç ayrı Bizans Devleti ortaya çıkmış oldu.

İstanbul'u ele geçiren Haçlılar ve Venedikliler, aralarından birini, Latin İmparatoru, yani Bizans'a verdikleri isimle *Romaniae* imparatoru seçtiler. Ardından Bizans topraklarını da paylaşmak için *partitio impeium romaniae* adı verilen resmi bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma çerçevesinde, Epiros bölgesinin dışında kalan Yunanistan toprakları, Haçlı baronları, şövalyeleri, kontları arasında küçük ve güya merkeze bağımlı yönetim birimleri olarak dağıtıldı. Böylece İstanbul'da kalabalık bir haçlı ordusu, Bizans'ın Balkanlar ve Anadolu'daki toprakları üzerinde hak iddia eden bir imparatorluk oluşturdular.

Bu olaylar sırasında Balkanlar'da, İkinci Bulgar İmparatorluğu, Çar Kaloyan ile birlikte birinci imparatorluk devrini aratmayacak bir gücü ulaşmak üzereydi. Daha önceki Bulgar Çarları gibi Kaloyan'ın gözü de İstanbul'daki tahttaydı. Çar, gelişmeleri dikkatle takip ediyor, İstanbul'u ele geçirmek için fırsat bekliyordu.

Doğuda Anadolu'daki siyasi ortama bakıldığında ise, Selçuklular ile Bizans arasında 11. yüzyıldan beri var olan siyasi dengelerin, daha 12. yüzyıl sonunda Bizans aleyhine dönmüş olduğu görülür. Bu dönemde Türkmen göçer grupları, Batı Anadolu'nun içlerine, Denizli ve Menderes Havzalarına kadar sızmıştı. Yine bu

dönemde I. Gıyâseddin Keyhusrev, ikinci Saltanat döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti'ni, Anadolu'nun içinde sıkışmış bir iç devlet olma konumundan çıkararak, devletin sınırlarını batı ve kuzey yönünde genişletmeyi amaçlayan politikalar uyguluyordu. Bu politikalarda özellikle ekonomik kaygılar önemli rol oynuyordu. Batı Anadolu öteden beri, Limanları, ticaret yolları, verimli toprakları ve zengin şehir ve nüfus yapısının üretime elverişliliği ile Selçukluların ve Türkmenlerin yayılma alanı olarak seçilmişti. Dolayısıyla birer birer Türklerin eline düşmekte olan Batı Anadolu'nun iç bölgelerindeki şehirlerden başka, Bizanslıların Anadolu'da sığınacakları pek fazla yer kalmamıştı.

13. yüzyılın hemen başındaki bu siyasi ortam, Bizans İmparatorluğu için çok zor koşullar yaratmıştır. Henüz imparatorluğun yeni merkezinin neresi olacağı bile belli değildi. Ancak Theodoros Laskaris çok zaman kaybetmeden, İznik'te yeni bir patrik seçimi yaptırdı ve ardından Bizans'ın yeni imparatoru olduğunu ilan ederek bu patriğin elinden tacını giydi. İmparatorluk ilanından sonra, o sırada imparatoruz olan Bizanslıların çoğu bu yeni durumu kabullenmekte hiç zorlanmadılar. İznik'te imparatorluğun ilan edilmesiyle birlikte, o sırada mevcut olan diğer Yunanlı nüfus ağırlıklı merkezler ile İznik arasında uzun yıllar devam edecek olan bir rekabet de başlamış oldu. Bütün Bizanslıların tek amacı İstanbul'u geri almaktı. Ancak *Restorasyon* için Theodoros Laskaris'in devleti İstanbul'a yakınlığıyla daha avantajlıydı. Bu devlet, 57 yıl süreceğ sürgünden sonra, 1261'de Bizanslıları kutsal şehirlerine kavuşturdu. Fakat bu süre içerisinde İznik İmparatorluğu hangi aşamalardan geçti? Restorasyonu nasıl başardılar? Hangi faktörler, özellikle ne tür dış siyasi ilişkiler ve gelişmeler, Bizansın yeniden yapılanma sürecinde etkili oldu? İşte bu gibi sorular bu çalışmanın çıkış noktasını ve çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi ve Planı: Bu çalışmada bu gibi sorulara geniş bir perspektif ve farklı açılardan yaklaşıldı. İznik Bizans İmparatorluğunun başarısı, pek çok Bizans tarihçisi tarafından onun iyi bir iç yönetimine ve uyguladığı etkin diplomasisine bağlanmaktadır. Bu çalışma da, bu görüş kabul edilmekle beraber, İznik'in dışında gelişen olayların, Balkanlar, Anadolu ve Yakın Doğu'daki siyasi

ortamın ve bu ortamı şekillendiren gelişmelerin bu süreçte hiçte azımsanamayacak derecede etkili olduğu fikrini ileri sürülmektedir.

İleriki sayfalarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı gibi, İznik İmparatorluğu'nu 1204-1261 yılları arasında her yönüyle etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlardan, İznik'in çevresiyle olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri, özellikle onun dışında gelişen ancak İznik'in kaderini belirlemede kritik önem taşıyan ilişkiler incelendi. Örneğin Bulgar Krallığı bu süreçte çok hayati bir rol oynadı. Zira Bulgar Krallığı dolaylı olarak iki defa İznik'i en tehlikeli durumlardan kurtardı. Örneğin, Bulgarların, Latinlere ve Epiros Prensiği'ne karşı yaptığı iki savaşta da başarı kazanması, İznik açısından olumlu sonuçlar doğurdu. Aynı şekilde Moğollar'ın Anadolu'ya girmesi, Anadolu'daki siyasi ve ekonomik dengeleri değiştirirken, örneğin Selçukluların konumunu zayıflatırken, İznik'in konumunu güçlendirdi. Öte yandan, İznik ile Epiros arasındaki rekabet, İznik'in izlediği politikanın kilise tarafından desteklenmesi sayesinde İznik lehine sonuçlandı denilebilir.

Çalışmanın birinci bölümde IV. Haçlı Seferi ve İstanbul'un Latinlerin eline geçmesi süreci ele alındı. Bu bölümde, IV. Haçlı Seferi'nin sadece önemli aşamaları ve İstanbul'a yönlendirilmesi süreci değerlendirildi. Böylece Latin İmparatorluğu'nun kuruluşu ve Bizans topraklarının paylaşımı, Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü durum analiz edilerek daha sonraki gelişmeler için bir arkaplan oluşturuldu.

İkinci bölümde ise Bizans dünyasının iki önemli aktörünün ortaya çıkış süreci ve onların restorasyon süreci boyunca İznik ile ilişkileri öncelikle incelendi. Burada özellikle Bizans devletlerin imparatorluk iddiaları ve bu çerçevede aralarındaki rekabet incelendi. Zira her üç devlet de bu iddiayı gündeme getirmiş, ancak Epiros'a Despotluk ya da Prenslük, İznik'e imparatorluk veya başka adlandırmalar yapılırken, Trabzon'un çok uzun süre İmparatorluk olarak nitelendirilmesinin sebepleri ele alınmıştır. Öyleki bu unvan tartışmaları, Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyet anlayışını ortaya koymak açısından önemlidir. Bu bölümde aynı zamanda kiliseler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin bu rekabet içindeki yeri tartışıldı. Epiros'ta siyasi bağımsızlık sağlandığında kilise bağımsızlığı da olmazsa olmaz şartlardan biri olarak İznik'ten koptu. Bu kopuş, İznik'i ve ortodoks kilisesinin etkinliğini Balkanlar'da zayıflattı. Ortodoks kilisesi ikiye

bölünmek zorunda kaldı ve bunun etkileri ulusalcı duyguların canlanmasında ne kadar etkili olduğu incelendi.. Bizans politik kültürünün bu rekabet sonucunda ne denli ciddi bir değişime uğradığı da tartışıldı.

Üçüncü Bölümde, Balkanlar, Anadolu ve Yakın Doğu'da üç önemli siyasi aktörün, bu bölgelerde siyasi ortamı belirleyici roller oynamakla kalmayıp, kritik durumdaki Bizans varlığının devamını nasıl etkilemiş olduğu incelendi. Burada Balkanlarda önemli bir askeri güç olan Bulgar Krallığı ile Bizans arasındaki ilişkiler üzerinde duruldu.

Aynı bölümde Selçuklu-Bizans ilişkileri incelendi. Bu ilişkiler, Bizans'ın 11. Yüzyıldan 15. yüzyılda ortadan kalkışına kadar geçen süre boyunca Bizans'ı en çok etkileyen ilişkilerdir. 13. yüzyılda Selçuklu-Bizans ilişkileri ilginç bir biçim kazandı. Bizans'ın ağırlığının Batı Anadolu'ya kayması ve buradaki savunmaya daha fazla önem verilmeye başlanması, Batı Anadolu'daki Bizans savunmasını güçlendirdi. Bu dönem Anadolu'da Türklere karşı en iyi savunmanın yapıldığı bir dönem oldu. Ancak modern Bizans tarihçilerinin genel olarak barış dönemi olarak nitelendirdiği 1211'den 1261'e kadar olan sürede bazı kaynakların son bulguları bu konuda yeni kanıtlar ortaya koymaktadır. Bu kanıtların da tartışıldığı bu bölüme ilişkilerin 13. yüzyıldaki devamlılığını ve değişimini anlayabilmek için 11.yüzyıldan itibaren genel bir özeti ve 1176'dan sonraki süreç anlatılarak başlandı. Moğolların Anadolu'yu tehdit etmeye başlamasından itibaren iyi ilişkilerin ve Anadolu'daki Moğol etkinliğinin altında nasıl şekillendiğinin anlaşılması çalışma için oldukça önemliydi.

Bu bağlamda, bu bölümde aynı zamanda Anadolu'da Moğol etkisi ve bunun Bizans açısından sonuçları değerlendirildi. Özellikle Selçuklu-Moğol-Bizans arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin Bizans'ın restorasyonuna ne gibi etkileri olduğu anlaşılmaya çalışıldı. Öte yandan, İznik-Konya arasındaki ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerin karakteri ve yoğunluğu üzerinde duruldu. Ayrıca iki devlet arasındaki ticaret ilişkilerinin İznik'i ne yönde etkilediği ve sonuçları incelendi.

Çalışmalar ve Kaynakların Analizi: İznik İmparatorluğu'nun restorasyonu nasıl başardığı sorunu üzerine yapılmış çok fazla çalışma yoktur. Bu konu üzerinde en

çok duran ve en iyi çalışmayı yapanlardan biri ve burada da eserlerine sıkça başvurduğumuz Michael Angold oldu. Angold, bu başarının altında İznik'te yeniden kurulan idari, ekonomik ve askeri yapısının yattığını ileri sürer. Angold, İmparatorların dış politikalarına değinmekle beraber birlikte, dış gelişmelere çok fazla değinmez. Bunun dışında sadece İznik üzerine yapılmış ve meseleye burada ele alacağımız şekilde yaklaşan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Alice Gardner'in 1912'de yazdığı eseri, İznik İmparatorluğu tarihi için hala geçerliliğini yitirmemiş olmakla beraber, o bu konuyu analitik olarak değerlendirmemektedir. Bu iki eserin dışında bir çok makalede ve veya Ostrogorsky'nin ünlü eseri gibi genel Bizans tarihlerinde pek çok genel veya spesifik fikirler ileri sürülmüştür. Bu çalışmaların bir kısmı, İznik'in 13.yüzyıl genel konjonktür içindeki yerini, kültürel ve ekonomik ilişkileri üzerinedir. Bu çalışmalardan biri, Aleksios G.C. Savvides, Bizans'ın 1192-1237 yılları arasında Yakın Doğu'da Selçuklular, Kilikya Ermenileri ve Moğollar ile ilişkilerini incelediği eseridir. Moğol İstilasını öncesine kadar, özellikle Bizans-Selçuklu ilişkilerine ağırlık verilen bu çalışmada, bu ilişkilerin Bizans üzerine etkisi incelenir. Savvides, bu dönemde Bizans'ın Anadolu'daki ilişkilerinin yanısıra, Anadolu ve Yakın Doğu'daki gelişmelerin de Bizans ve Anadolu tarihinde dönüm noktası olduğunu ileri sürer.

Çalışmamıza konu olan döneme ilişkin yaklaşımımız itibariyle çok geniş bir kaynak yelpazesine başvurmak zorunlu oldu. Öte yandan başvuru veya incelenen kaynakların her bölüm için ana kaynak kabul edilen veya önemli tartışmaları inceleyen modern literatür olması dikkate alınarak eleme yapıldı. Aksi takdirde konuları sınırlandırmak ve bütünlüğü korumak çok güç olurdu. Kaynakça kısmının mümkün olduğu kadar geniş tutulmasına çalışıldı.

Araştırma sırasında bir çok hükümdar, devlet ismi kullanılması, okuyucuların anlaması bakımından bazı güçlükler taşımaktadır. Bu karmaşıklığın aşılması için metnin sonunda ek olarak hükümdar listeleri 1204-1261 yılları arasını kapsayacak şekilde listelendi. Ayrıca özel isimlerin yazılışlarını mümkün olduğu kadar orijinal dilinden Türkçe'ye çevirisiyle kullanmaya çalışıldı. Türkçe çeviri eserlerdeki kullanımlarda dikkate alınarak her özel ismin Türkçe çevirisi yapıldı. Örneğin yaygın literatürde İngilizce çevirisi kullanılan "Theodore", "Theodoros" olarak Yunanca'dan Türkçe'ye

doğrudan çevirisi kullanıldı. Yine “Michael” Mikhael olarak yada Angelos’un çoğulu olarak “Angeli” şeklindeki İngilizce çevirisini “Angeloslar” şeklinde Türkçe’ye çevirmek uygun görüldü. Ancak çok sık kullanılan ve yaygın olarak bilinen bazı isimler doğrudan Türkçe’ye çevrilerek kullanıldı. Örneğin “Konstantinoupolis” olan Yunanca çeviri çok uzun ve okurken zor olacağı düşüncesiyle İstanbul olarak kullanıldı. Aynı şekilde “Nicaea” yada “Nikaia” yerine “İznik” kullanmak akıcılığın sağlanması için daha iyi uygun bulundu. Aynı şekilde buna benzer yer isimlerinde, genellikle eğer varsa Türkçesi kullanıldı. İlk geçtikleri yerde Yunancası da verilmeye çalışarak alıştığımız biçimde kullanılmaya çalışıldı. Arapça, Farsça gibi dillerden özel isimlerde Türkçe’deki yaygın kullanımlar dikkate alındı. Örneğin “Keyhusrev”, “Mengü”, “Alâeddin” gibi isimler bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardaki en sık kullanımlar tercih edilmiştir. Latince olan özel isimlerde ise Ostrogorsky’nin *Bizans Devleti Tarihi* adlı eserini çeviren Fikret Işıltan’ın kullanımları dikkate alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

13. YÜZYIL BAŞLARKEN BİZANS DÜNYASI VE LATİN İMPARATORLUĞU

1. 1204 ÖNCESİ BİZANS

1204 yılının felaketini yaşayan Bizanslılar için, devletlerinin bu aşamaya nasıl geldiklerini anlamaları onlar için anlaşılması güç bir durumdu. Bizans İmparatorluğu, tarihi boyunca yaşadığı hiçbir felakette, böylesine bir şaşkınlığa ve dehşete düşmemişti. Onları şaşkınlığa ve dehşete düşüren şey, ne dördüncüsü yapılan haçlı seferinin tahribatı ne de uğradıkları vahşetti. Bütün Bizans dünyasını sarsan olay, Büyük Konstantinos'tan beri tanrının korumasında olduğuna inandıkları¹ ve hiçbir zaman surlarından düşmanın girmeyi başaramadığı İstanbul şehrini kaybetmeleri idi. Üstelik şehir, sapkın saydıkları Roma kilisesinin askerleri tarafından ele geçirilmişti. İstanbul halkı şehre düşmanların girmesine Tanrı'nın neden izin verdiğine bir anlam veremediler. Bu şokun, Bizans halkını kendi geçmişinden koparan en sarsıcı olay olduğu yorumu yapılacak kadar Bizans Tarihinde önemli olduğu söylenebilir² Onlar için Ayasofya'nın, İmparatorun ve Patriklerinin olmaması demek, başlarına gelebilecek en büyük felaketlendendi. Dolayısıyla 1204 yılı, bütün Bizanslılar'ın hafızasında ve tarihinde bir dönüm noktasına işaret eder. Bu felaketi yaşayan Khoniates gibi Bizanslı tarihçilerin yanı sıra, 14. ve 15. yüzyıl yazarları da "cosmic cataclysm" olarak tanımladıkları bu olaya özel bir önem vermişlerdir.³ Bizanslı tarihçiler her ne kadar yazdıkları eserlerde kaydettikleri olaylar hakkında gelecek kuşaklara öğüt verme niyetini taşıyabilirler bile, İstanbul'un düşüşü onlar için dahi, Tanrı'nın verdiği cezadan başka bir şey olamazdı ve onlara göre de bu olay, işledikleri günahlar için tanrının bir uyarısı olmalıydı⁴ Bizans toplum ve devlet ideolojisi 1204 sonrasında önemli bir değişikliğe uğrayacaktır. Helenizm düşüncesinin ortaya çıkış nedeni, 1204 yılında yaşanan bu büyük kırılmada aranabilir.⁵

Bizans İmparatorluğu'nun son iki yüz yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında, 1204 felaketinin nedenlerini anlamak zor değildir. Bizans İmparatorluğu 12.yüzyıl boyunca bir çok ciddi yenilgi ve başarısızlık yaşamıştı. 11.yüzyıldan beri yaşadığı

Anadolu'dan geri çekilme süreci, 12.yüzyıl boyunca devam etmiş ve 1176 Myriakephalon'dan sonra da hız kazanmıştı. Bizans, tarihi boyunca sık karşılaştığı bu dönemsel zafiyetleri aşacak gücü tekrar bulabilmiş, başarılı imparatorlar sayesinde yeniden toparlanabilmişti. Ancak Bizans için 12.yüzyıl sonlarına gelindiğinde varılan yer, toparlaması daha zor bir noktaydı. Yüzyıl boyunca özellikle I. Manuel Komnenos gibi bazı imparatorların almaya çalıştığı önlemler, doğuda Selçuklu ilerlemesini ve Türkmen akınlarını durdurmaya yetmedi. Anadolu'da kaybedilen çok önemli mevkilere rağmen yine de İstanbul tehdit altında değildi. Daha önce yaşanan üç Haçlı Seferi tahripkar olmasına rağmen, doğrudan Bizans'a karşı olmadığı için yıkıcı olmadı. 1204'te İstanbul'a yönelen IV. Haçlı Seferi, daha öncekilere oranla daha büyük bir askeri güçten oluşmamıştı. Fakat Bizans İmparatorluğu'nun iç yapısı artık eskisi kadar sağlam değildi.

12. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans İmparatorluğu'nun iç yapısı çürümüş haldeydi. Elde kalan Trakya, Yunanistan, batı Anadolu ve Ege'deki bazı adalarda yönetim büyük toprak sahiplerinin eline geçmiş, Bizans İmparatorluğu'nun gücü artık İstanbul ve yakın çevresiyle sınırlı kalmıştı. Ancak batıdan ve doğudan gelen bütün baskılara rağmen İstanbul'un hala elde olması bir güvenceydi. Devleti tekrar toplama şanslarının olduğunu düşünmek için İstanbul'un hala Bizans'ta olması yeterliydi.

1.1. Doğu-Batı Ayrılığı ve IV. Haçlı Seferi'ne Giden Yol

1204 yılında İstanbul'un kaybedilmesine şaşırın Bizanslılar için, bu felaketin Latinlerden gelmesi o kadar da şaşırtıcı olmadı. 1054'de resmileşen batı-doğu kilise ayrılığı sonrasında bir yandan iki kilise arasında birleşme çabaları devam ederken, diğer yandan birbirleriyle olan farklılıklarını fark eden doğu Hristiyanları ve batı dünyası arasındaki düşmanlıklar artmıştı. Batının doğuya yöneldiği ve doğunun haçlı seferleriyle çalkalandığı dönemde, Bizans'ın uyguladığı politikalar, iki toplum arasındaki düşmanlığı daha da artırdı. Venediklilerin imparatorluk içinde edindikleri etkinlik, I. Manuel Komnenos döneminde artmış olmasına rağmen, Manuel'in batıdaki saldırgan siyaseti, batının Bizans'a olan düşmanlığını epey artırmıştı. Manuel'den sonra

Andronikos I. Komnenos'un Latin karşısı siyaseti ve Bizans içinde birikmiş olan Latin düşmanlığının 1182'de Latin katliamına dönüşmesi batıda uzun süredir var olan Bizans düşmanlığı ve Bizans'ı yok etme düşüncesi daha da güçlendirdi.⁶ Angeloslar zamanında Bizans artık 'Avrupa'nın Hasta Adamı'⁷ olmuştu. 12. yüzyılın son çeyreğindeki imparatorların batı karşısı dış politikaları ve içerideki halkın batı düşmanlığı IV. Haçlı Seferi'ni, batıların hem dünyevi hem manevi çıkarlarının örtüştüğü bir sefer haline getirdi.⁸ Bu dönemde Batı Avrupa'da Bizans düşmanlığı, Papa'nın propagandalarıyla açıkça dile getirilir olmuştu. Bizanslılar için batı Katolik dünyası hepsi beraber "Latin"di. Onlar için Franklar, Venedikliler, Normanlar gibi ayrımlar önemli değildi⁹. Hepsine birden bu terimi kullanmakla aslında dini bir sınıflama yapmaktaydılar. Ancak doğu-batı kiliseleri arasındaki ayrılık ve nedenleri, basit bir kilise iktidarı kavgasından ibaret değildi. Temelde bir kültürel ve siyasal farklılık yaşayan iki tarafın dünyayı algılayışlarından, tarihe bakışlarına kadar derin ayrılıklar vardı. Bu ayrılıkların nedenleri bu çalışmanın konusu değil. Ancak Bizans dünyası ile batının ilişkilerini belirleyen en önemli faktör olduğu söylenebilir.

1.2. Ticari İlişkileri ve Venedikliler

Doğu ile Batı arasındaki bu ayrılıklara rağmen iki dünya arasındaki ticaret ilişkileri, özellikle İtalyan şehir devletleri ile Bizans arasındaki ticaret ilişkiler devam etti. Öyleki 1204'te yapılan haçlı seferinin nedenleri bu ticari ilişkiler çerçevesinde anlaşılabilir.

Bilindiği gibi Bizans imparatorluğunun ticaret ekonomisi yerel, bölgesel ve bölgeler-arası ticaret ağlarına dayanmaktaydı. İstanbul ise bu ticaret ağlarının merkezi olarak yüzyıllar boyu fonksiyon görmüştür. Örneğin yerel ticarete Anadolu ve Trakya'dan İstanbul'a balık ve hayvanlar gelirirken, bölgesel ticarete Bulgaristan ve Karadeniz'in kıyılarından bal ve kürk gibi özellikle lüks ticaret malları İstanbul'a gelmekteydi. Bölgeler arası ticaret olarak Orta Asya ve Suriye'den Selçuklu toprakları üzerinden İstanbul'a baharat ve ipek gibi mallar getirilmekteydi. İstanbul'un dışında Trabzon'da bölgeler arası ticaret açısından önemli bir konuma sahip olup, Orta Asya ve Suriye'den uzun mesafeli kervan ticaret yoluyla gelen mallar buraya gelip daha sonra

İstanbul'a gitmekteydi. Karayolları üzerinden yapılan bu ticaretin yanı sıra Akdeniz deniz ticaret yolu üzerinde yapılan ticaret Mısır, Suriye ve Batı Anadolu'yu İstanbul'a bağlamaktaydı.

11. ve 12. yüzyıllar Bizans ticaret ekonomisi açısından önemli devirlerdir. Zira bu devirlerde doğu Akdeniz deniz ticaret yolları büyük önem kazandı. Bizans bu yüzyılda kara ticaret yolunun geçtiği bazı toprakları kaybetmişti. Yine bu yüzyılda İtalyan şehir devletleri bu ticarete aktif ve önemli rol oynamaya başladılar.¹⁰ Özellikle Venedik doğu Akdeniz ticaretinin önemli bir kısmını yürütüyordu. Bu tarihlerden itibaren Bizans ticaret ekonomisi İtalyan ticaret ekonomisi ile yakından bağlı olup, ikisi arasındaki ilişkiler, Bizans ekonomisinin seyrini belirlemiştir.¹¹ 11. yüzyıldan itibaren İtalyan tüccarlarının Bizans'taki faaliyet alanı yaygınlaştı. 1082'de ilk defa Venediklilere ve daha sonra Geneviz ve Pisalılara ticari imtiyazlar verilmeye başladı. Böylece İtalyan tüccarları Bizans tüccarları ile olan rekabette üstünlük kazandığı gibi Bizans ekonomisi de sarsıldı.¹² Başlangıçta verilen imtiyazlar ithalat ve ihracatta gümrük vergilerin kaldırılması ya da azaltılması şeklinde idi ve hatta Venedikliler bu imtiyazlar sayesinde ilk etapta %10 kar elde ettiler. Bu imtiyazlar sayesinde Venedikliler sadece bölgeler arası değil iç ticarete de önemli rol oynamaya başladılar.

13.yüzyıla gelindiğinde ise daha önce Venedik veya diğerleriyle eşit statüde veya kendi belirlediği koşullarda yürüttüğü ekonomik ve ticari ilişkiler, bu dönemde zengin Venedik tüccarlarından borç almaya muhtaç kalan Bizans-Venedik ilişkilerine dönüşmüştü. Zira Bizans ticaret ekonomisi büyük ölçüde Venedikli tüccarlar bağımlı hale gelmişti.

Venedikliler için Bizans ile ticaret ilişkilerini iyi tutmak, Akdeniz ticaretini kontrol etmek demektir. Bu nedenle Venedikliler, rakipleri olan Ceneviz Pisa gibi ticaret devletleriyle sürekli çatışma içinde idi. 12. yüzyıla gelinceye kadar Bizans'ın Venedik ve diğerleriyle olan ilişkileri, klasik Bizans diplomasisi sayesinde dengede tutulabildi. Bizans, bazen Venediklilere, bazen diğerlerine daha fazla tavizler vererek ya da imtiyazlarını kısıtlayarak, bu devletlerle olan ilişkilerinden azami kar elde etmeyi başarabildi. Bizans devletinin zayıflamaya ve her taraftan baskı altında kalmaya başladığı 12. yüzyıl, aynı zamanda Bizans'ın ekonomi dengelerini bozulduğu yıllardı.

Dolayısıyla birbirinden bağımsız olmayan ekonomik güç ve askeri yeterlilik, aynı oranda çöküş durumundaydı.

Öte yandan toprak ve üretim sisteminin soylu sınıfların lehine değişerek ordunun beslendiği en önemli kaynağın kesilmesi, 11. yüzyıldan itibaren başlayan, Türk baskısı ve Haçlı Seferleriyle birleştiğinde Bizans için önüne geçemediği bir dönemi başlatmıştı. Ekonomik krizlerin yaşandığı her dönemde Bizans imparatorları çareyi, imparatorluğun imkanlarını Venediklilere pazarlayarak bulmaya çalışmıştı. Venedikliler Bizans İmparatorlarına her yardım ettiklerinde karşılığında yeni imtiyazlar koparmayı başardılar. Böylece, Akdeniz'in ve Karadeniz'in en önemli limanları ve bütün ticaret akışının getirisi Latin deniz krallıklarına akmaya başlamıştı.

1.3. Venedikliler ve IV. Haçlı Seferi

Bu arada Papa önderliğinde Avrupa'da toparlanmaya çalışılan yeni bir haçlı ordusu için propogandalar yapıyordu. Ancak Papa III. Innocentius'un bu çağrısına yeterince olumlu tepkiler gelmedi.¹³ Bu hazırlıklar sırasında Papa veya diğer örgütleyicilerinin asıl niyetinin İstanbul ele geçirmek olmadığı biliniyor. Hatta Papa, o sırada Bizans imparatoru olan III. Aleksios Angelos'un da bu sefere katılmasını ve Kudüs'ü kurtarmasını istiyordu. III. Aleksios, III. Papa Innocentius yeni seçildiğinde, ona bir kutlama mesajı göndermiş, bu da Papa'yı işbirliği konusunda cesaretlendirmişti. Papa, İstanbul Patriği ile yazışarak ondan Roma kilisesinin liderliğini kabul etmesini ve bu seferberliğe destek vermesini, daha önce hiç olmadığı kadar otoriter bir dille talep etti. Papa ve Aleksios arasındaki bu işbirliği havasını Papa'nın ısrarla kilise sorunlarına bağlaması, Aleksios'dan beklediği desteği almasını engelledi.¹⁴ Papa bütün Avrupa'ya yolladığı kutsal savaş çağrısına, sadece Macar Kralı'ndan olumlu yanıt alabildi. Diğer güçlü hükümdarların hiçbiri bu çağrıya cevap vermedi. Dolayısıyla IV. Haçlı seferi, Papa'nın önceki seferlerden daha çok çaba göstermesini gerektiriyordu. Papa'nın adamları Fransa'dan aldıkları askeri ve mali destekle orduyu toplamaya başladılar. Seferin ilk planı, orduların deniz yoluyla Mısır'a geçmesi ve Filistin üzerinden Kudüs'teki 'kafirleri' kovmak şeklinde yapılmıştı. Ancak bu planın gerçekleşmesinin önünde bazı engeller vardı. Otuz bin olarak hesaplanan orduyu Mısır'a geçirmek için en

uygun ve kısa yol deniz yolu ydu. Bylelikle yolda zaiyat vermeden kısa srede gcll bir ordu Mısır'a geçirilebilirdi. Daha önceki seferlerde Anadolu'dan geçen orduların ne kadar zaiyat verdikleri unutulmamıştı. Fakat bu denli kalabalık bir orduyu gemilerle geçirebilecek filoya sahip tek devlet Venedikti. Venedikliler, daha önceki haçlı seferlerine de gönülsüz destek vemiş ve bu seferleri her zaman kendi zararlarına görmüşlerdi. Zira, Akdeniz dünyasında yapılacak bir din savaşı, müslüman devletlerle ticari ilişkileri olan ve Akdeniz ticaretine egemen olan bir Venedik için her zaman önemli bir problem yaratıyordu. Doğu ve Batı arasındaki her çatışmadan, Doğu ile ilişkileri iyi olan Venedik zarar görmekteydi. Hatta bu seferin önce Mısır'a gitmesi planlandığında, Venedikliler daha da tedirgin oldular. Mısır limanları Venedik'in en çok ticaret yaptığı limanlardan biriydi. Venediklilerin sefere katılmaları bu koşullarda onlar için büyük kayıp olurdu.

Papa Villehardouin'inde içinde bulunduğu bir heyeti tam yetkiyle, Venediklilerle anlaşmak üzere göndermişti.¹⁵ Venediklilerin ünlü *Doge*'u Dandolo ve Venedikliler, Papa'nın ve Haçlılar'ın gemi talebini karşılamak konusunda ilk başlarda gönülsüz davrandılar. Böyle bir durumda, bütün gemilerini ticari faaliyetlerden çekmek ve nakliye masraflarını karşılamak zorunluluğu kaldıramayacakları bir külfetti. Dahası bu seferden Akdeniz'deki ticari ilişkileri ve kolonileri zarar görecekti.¹⁶ Dandolo ve ileri gelen Venedikliler ile Haçlılar arasında bir süre devam eden pazarlıklardan sonra, Venedikliler hem kar yapacakları hem de Hristiyan dünyasında saygınlıklarını artıracakları bir teklif sunarak, bu teklifin kabul edilmesi halinde sefer katılabileceklerini belirttiler¹⁷. Bu teklife göre, Venedikliler sağlayacakları imkanların bedelini haçlılardan alacakları gibi, seferde elde edilecek her kazancın yarsını da alacaklardı¹⁸. Anlaşma Venedikliler için karlı, haçlılar için ise çok ağır ve külfetli idi. Öte yandan anlaşmanın içeriği, seferin insiyatifini Venediklilere bırakan niteliklere sahipti. Buna göre Haçlılar 85 bin Mark gibi büyük bir meblağı borçlanmışlar ve bunu taksitler halinde ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Temsilcilerin anlaşmayı kabul etmesinden sonra, Dandolo'nun bu meclise ve halka kabul ettirmesi çok zor olmadı. Papa Innocentius III, Venediklilere fazla güvenmediği için, bu anlaşmaya özellikle Hristiyanlara, zorunluluklar ve kendi onayı olmadan saldırılmaması konusunda özel

madde konulması şartıyla teklifi kabul etti.¹⁹ Nitekim anlaşmanın imzalanmasından sonra²⁰ insiyatif Venedik Doge'sı Dandolo'ya geçti. Zira anlaşmaya göre Venedikliler bütün yükümlülüklerini yerine getirmişlerdi ama Haçlıların büyük bir bölümü Venedik değil başka limanlar üzerinde yola çıkmayı tercih etmişlerdi. Böylece Venedik'te yeterli sayının toplanamaması nedeniyle hem sayıca az yola çıkacaklar, hem de söz verdikleri parayı ödeyemeyeceklerdi. Haçlıların parayı ödeyememesi²¹ nedeniyle, daha işin başında Dandolo'nun seferin insiyatifini ele geçirmesi, seferin yolundan sapmasının ilk işareti olarak Papa'nın korkularını haklı çıkardı. Dandolo, Dalmaçya kıyılarında Zadar kalesinin alınmasında haçlıların yardımı istedi. Böylece borcun bir kısmı ödenmiş sayılacaktı. Bazı Haçlılar buna karşı çıktığıysa da Dandolo onları ikna etmeyi başardı. Papa ilk başta buna sert tepki verdi. Ancak Haçlı baronlarının gönderdiği elçilerle Papa'nın bu seferi onaylaması sağlandı.²² Bu kale alındıktan sonra kışın orada geçirilmesine karar verildi.

Bu sırada III. Aleksios'tan önceki imparator II. Isaakios Angelos'un oğlu Aleksios Angelos, Avrupaya kaçmayı başarmış ve kızkardeşinin kocası Swabia'lı Philippe'ye sığınmıştı.²³ Aleksios Angelos, haçlı kampanyası sürerken bu seferin liderlerini seferi İstanbul'a yönlendirmeleri için ikna etmeye çalıştı. Papa ile görüşmesinden kesin ret cevabı aldıktan sonra diğer liderlerle görüşmesine devam etti. Onun Swabia'lı Philippe'in sarayında kaldığı 1201 kışı boyunca seferin lideri seçilen Bonifacio ile de görüştüğü kesindir.²⁴ Ancak Papa'nın kişisel olarak seferin amacından sapmasını özellikle engelleme çabası, bu sırada seferin İstanbul'dan geçerek tahtı II. Isaakios Angelos'a geri verme gibi bir planın olmasını mümkün kılmıyor. Diğer yandan, böyle bir planın olabilirliğine inananlarda vardı. Dandolo'nun, seferi amacından saptırdığı ilk girişimden sonra Papa'nın kontrolünün iyice zayıflaması, İstanbul planının gündeme gelmesini de sağladı. Dandolo'nun büyük destek verdiği bu planın olası sonuçlarını ise kendisinden daha iyi bilen bir haçlı yoktu. Zira prens Aleksios, Haçlılara yerine getiremeyeceği vaatler vermiş ve sadece Haçlı ordusunun İstanbul'dan geçmesinin bile III. Aleksios'u tahtından düşüreceğine, halkın onu sahipleneceğine onları inandırmıştı.²⁵ Dandolo ise III. Aleksios'un Venedik aleyhine Ceneviz ve Pisalılara verdiği imtiyazlardan rahatsız olduğu için, böyle bir planla birkaç

amacını birden gerçekleştirmiş olacaktı.²⁶ Nihayetinde olduğu gibi, Venedikliler İstanbul'da sabit bir koloni elde edecekler, ve rakiplerini de buradan kovacaklardı. Venediklilerin incelikli politikaları, kutsal savaş için toplanmış devasa bir orduyu, üstelik borçlandırarak kendi hesaplarına kullanmalarıyla sonuçlanacaktır. Haçlılar prens Aleksios'un planını uygulamak üzere Zadar'da anlaşmışlardı. Aldıkları vaadler, haçlıların bütün liderlerinin iştahını kabartacak nitelikteydi.²⁷ Papa bile kilise birliği vaadine aldanarak bu duruma fazla muhalefet etmedi. Haçlılar İstanbul önlerine geldiklerinde imparator III. Aleksios Angelos hazineyi boşaltarak kaçtı. Yerine, III. Aleksios Angelos'un kardeşi ve gözüne mil çektirdiği bir önceki imparator olan II. Isaakios Angelos İstanbul halkı tarafından tahta geçirildi. II. Isaakios, Haçlılarla oğlunun yaptığı anlaşmayı onaylayarak onu ortak imparator olarak kabul etti.²⁸ Böylece Latinler, amaçlarına savaşımadan ulaştıklarını düşünerek, IV. Aleksios Angelos olarak taç giyen yeni imparatorun kendilerine söz verdiği ödemeleri yapmasını beklemeye koyuldular (1 Ağustos 1203).

Buraya kadar, Haçlı ordusu surlardan içeri girmemişti. Öte yandan yeni Latinlerin desteğini alan bir imparatora karşı İstanbul halkı nefret duyuyordu. Ancak Latinlerin Aleksios'tan dolayı uğradıkları hayal kırıklığını anlamaları fazla sürmemiştir. Onun vaatlerini yerine getiremeyeceğini anladıklarında baskılarını artırdılar ve ona meydan okudular²⁹. Aleksios ise elindeki hazineyle hiçbir sözünü tutacak durumda olmadığı gibi iktidarını koruması bile çok zordu. Çok geçmeden Bizanslıların Latin karşıtı duyguları, IV. Aleksios tahtından indirerek Murtzupulos V. Aleksios'un tahtı ele geçirmesiyle sonuçlandı.³⁰ Latin aleyhtarı olan bu imparatorun IV. Aleksios'u da öldürmesi, Haçlıların kente girmelerine ve İstanbul'un tamamen ele geçirerek Bizans'ın bütün mülkiyetine el koymalarına bir zemin yaratmış oldu. Haçlılar için savaştan başka bir yol görünmüyordu. Zira bu ordunun İstanbul'dan beslenmeden yerinde kalabilmesi, hatta başka bir yere gidebilmesi bile zordu. Haçlılar bir kez daha toplanarak Venediklilerle beraber İstanbul ve İmparatorluğu aralarında önceden paylaştılar ve antlaşmayı imzaladılar.

Haçlılar kolaylıkla 13 Nisan 1204'te İstanbul'a girdiler ve Bizanslılar için tarihlerinin en dehşetli günleri başladı.³¹ Bizanslılar, tahtı bırakıp kaçan Aleksios V.

Murtzuphlos'un yerine, Ayasofya'da aceleyle Konstantinos Laskaris'i imparator ilan ettilerse de, İstanbul artık savunulacak durumda değildi. Konstantinos ve kardeşi Theodoros Laskaris, birlikte rıhtımdan Anadolu'ya kaçan kalabalığa karışarak, birçok Bizanslı gibi İstanbul'u terk ettiler.³²

Latinler İstanbul'da yaptıkları yağma ve katliamlarla doğu-batı Hristiyanları arasındaki nefretin kökleşmesine yol açtılar. Bu istila sırasında Bizanslılara yapılanlar ve İstanbul şehrinin durumu, Bizanslıların hafızasına hiç unutulmayacak bir felaket olarak kaydedildi. Kent tekrar eski ihtişamına dönemeyecek kadar tahrip edildi. Latinlerin yaptıkları yağma, katliam ve yangınlar kentte yüzyılların birikimi olan değerleri yok etti. Bu birikimlerin bir kısmını ise Latinler batıya götürdüler. Kentten yapılan yağmaların en önemki tanığı olan Villehardouin bu durumu şöyle tanımlar:

"...Ganimet öyle büyüktü ki, altın ve gümüşün, kıymetli kap kacak ve değerli taşların, satenlerin ve ipek kumaşların, beyaz kürkten ve kül rengi kürkten ve ermin kürkten giysilerin ve dünyada o zamana dek rastlanmamış zenginlikte malların hesabını kimse çıkaramaz..."³³

Bizanslılar için bu durumun en büyük sorumlusu, Hristiyan askerlerini yine Hristiyanları katletmek için gönderen Papa III. Innocentius'dü. Papa her ne kadar seferin yolundan sapmasını engelleme çalışmış ve ilk başta bu sonucun sorumlularını aforoz ettiğini ilan etmişse de, Bizanslılar için bu önemli değildi. Bizans devlet ideolojisinde, din ve devlet işlerinin ayrı olması anlaşılır bir şey değildi. Bununla birlikte, Papa'da ilk başta kınadığı bu istilayı sonradan meşrulaştırmak için, İstanbul'un fethedilmesinin Hristiyanlığı birleştirmek için tanrının buyruğu olduğu görüşünü ileri sürdü.

Haçlı seferleri, özellikle de IV. Haçlı Seferi'nin Bizanslılar için en önemli sonucu, Bizanslıların kendilerini yeniden tanımlama ve yeni bir kimlik edinme ihtiyacının hissetmeleri oldu. Onlar için, hepsi birden 'Latin' olan Katolik batı dünyasının hep birlikte Bizanslılara saldırması, o döneme kadar kendilerini sadece Hristiyan kimlikleriyle tanımlayan Bizanslılar için yeni bir ihtiyaç ortaya çıkardı. Zira Latinler de Hristiyan'dı. Ama Bizanslılara göre onlar sadece inançlarından biraz sapmışlardı. İki kilisenin birleşmesi Roma kilisesinin 'doğru' yolu bulmasıyla mümkün

olabilirdi. Latin batının birlikte hareket etmesi ve Hristiyan kardeşlerine bu denli kötü davranması, Bizanslıların kendi kimliklerini, Eski Yunan köklerinde, Helen ideolojisinde bulmaları sürecine soktu. İlginçtir ki Bizanslılar bu refleksi, ne Türklerin ne de barbarların saldırıları karşısında göstermemiştir. Buna karşılık 'Latin' batı karşısında 'Helen' olarak ayrı bir kimlik arayışına girmişlerdir.³⁴

2. LATİN İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU VE BİZANS İMPARATORLUĞUNUN PAYLAŞIMI

Haçlılar İstanbul'a girdikten sonra kendi yönetimlerini kurmak üzere önceden yaptıkları planlarını uygulamaya koyuldular. Seferin yönlendiricileri ve İstanbul planının destekleyicileri olan; Doge Dandolo, Monferrato Markisi ile seferin resmi komutanı Bonifacio ve Flanders Kontu Baudouin arasında yapılan pazarlıklar sonunda imparatorluk için bir seçim yapılmasına kararlaştırıldı. Altı Frank ve altı Venedikliden oluşan bir heyet Baudouin'ni imparator seçti.³⁵ Antlaşmaya göre seçimi kaybeden Anadolu topraklarını ve Yunanistan yarımadasını alacaktı.³⁶ Ordunun ileri gelenleri böylece iki güç arasında kıskançlığı ve çekişmeyi önlemeyi planlamışlardı.³⁷ Ancak Bonifacio Selanik'i istiyordu ve Baudouin'den kendisine ayrılan toprakların karşılığında burasını istedi. Çünkü kardeşine ait topraklar buradaydı. Ayrıca karısının babası Macar Kralı'na da komşu olacaktı.³⁸ Dandolo ise Patrik olarak kendi adamını atamakla yetindi. Ancak Baudouin ile Marki Boniface de Monferrato arasında daha başlangıçta Selanik yüzünden anlaşmazlık çıktı. Sonunda kendisine Selanik'te bağımsız bir krallık kurma hakkı verilerek sorun çözüldü. Anadolu toprakları ise İstanbul ile birlikte Baudouin'de kaldı.³⁹

Paylaşma Antlaşması (Partitio terrarum Romaniae)⁴⁰ adı verilen bu belgeye göre, Yunanistan, Ege adaları ve Anadolu'daki iller Venedik ve Haçlı şövalyeleri arasında paylaşılacaktı. Venedikliler, Bizans İmparatorluğunun topraklarını çok iyi tanıdıkları için bütün işe yarar liman ve ticaret şehirlerini sahiplendiler. Latinler, paylaşma anlaşmasını yaparken Venedikliler dışında ne istediğini ve ne alabileceğini bilen başka bir haçlı grubu yoktu. Venedikliler, daha yeni kurulan Latin

İmparatorluğunda da, daha önce Bizans imparatorluğundan aldıkları ayrıcalıklarını ve haklarının devam etmesini önceden sağlama almışlardı.⁴¹ Nihayetinde paylaşımında W. Heyd’inde tespit ettiği gibi Venediklilerin aldığı bütün araziler, ticaret için elverişli araziler ve limanlardı. W. Heyd’in anlaşma belgesinden aktardığına göre paylaşım tam olarak şöyle gerçekleşti:

“Paylaşmada İmparator; Asya vilayetlerini, Ege denizinin kuzey ve doğusunda bulunan adaları ve Trakya’dan Karadeniz boyunca dar ve uzun bir arazi parçasını Latin İmparatoru aldı. Haçlılar ise (sözcüğün sınırlı anlamı ile) Meriç (Hébrus)’ten Marmara denizine kadar olan Trakya’nın en büyük parçasını, Makedonya’nın güney kısmını, Teselya’yı ve Hellad’ın doğu kısmını aldılar; nihayet bizi burada en çok ilgilendiren Venediklilerin payına: 1- Epir, Akarnina ve Durazzo (Draç) ve Arta şehirleriyle birlikte “Etolia” ilah.; 2- Yunan denizi adaları ki, bunların yanında Korfu, Kefalonya, Sainte Maure ve Zanta özellikle işaret edilmiştir; 3- Antlaşmada Patras, Kalavryta, Ostrova, Modon ve Lakédémone şehirleriyle gösterilmiş olan Mora; 4- Adalar denizinin güney ve batısında bulunan adalar ki, bunlardan antlaşmada kendi adlarıyla görünmekte olan Naxos ve Andros adarıyla Oréos ve Karystos şehirleriyle gösterilen Eğriboz (Eubée) adası; 5- Çanakkael boğazı ve Marmara denizinin Avrupa sahili boyunca dizilmiş olan bir sıra şehirler ki, bunların en önemlileri Gelibolu, Tekirdağı ve Ereğli’dir; 6- Nihayet Trakya içlerinden bazı şehirler ki en önemlileri Edirne’dir. Bir de Marquis de Montferrat ile mübadele suretiyle elde ettikleri Girit adasını eklersek, görülecektir ki, Venedik’liler seçimlerinde daima, bütün sözleşmelerinin aslını oluşturan ameli yöne önem verdiklerini ispat etmişlerdir. Bunların pek çoğu verimli, gemilerin yanaşmasına elverişli ve sonuç olarak ticaret için işletilmesi kolay bir takım bir takım araziden ibaretti: Hemen hepsi de Venedik ile İstanbul arasında bulunan büyük deniz yolunun üzerinde bulunuyordu.”⁴²

Anadolu ve Yunanistan’da uzun yıllardır zaten Bizans devletinin otoritesi kırılmıştı ve yönetim yerel asalet sınıfları tarafında yürütülüyordu. İstanbul’dan kaçan Bizanslıların çoğu da Yunanistan ve Anadolu’daki Bizans şehirlerine yığılmışlardı. Latinler, hiç tanımadıkları toprakları fethetmeye doğru çıktıklarında, Anadolu’daki Nikaia (Nikaia), Prousa (Bursa) ve Philadelphia (Alaşehir) gibi savunmaları oldukça güçlü olan şehirler ile karşılaştılar. Yunanistan toprakları ise, ele geçirilmesi Anadolu’dan daha kolay olmasına rağmen, buradaki Bizanslılığın toplanma merkezi olan Pindos dağlarının arkasında bulunan Epiros ve Akarnania bölgeleri Latin fetihlerine karşı direnişin odakları haline geldi. Haçlılar ve Venedikliler bu bölgede uzun süre savaşmak yerine I. Mikhael Angelos ile anlaşmayı tercih etmek zorunda kaldı.⁴³ Sonuç olarak bu anlaşmada Yunanistan topraklarında adı geçen bir çok şehri, Latinler ve Venedikliler ele geçiremediler.⁴⁴ Yunanistan’ın batısındaki bu bölgeler haricinde kalanlar Latin lordlar arasında paylaşıldı. Thebai ve Atina Burgonyalı bir

şövalye olan Otto de la Roche'a verildi. Mora (Peloponnessos) ise IV. Haçlı seferinin ünlü tarihçisinin yeğeni Godfroi de Villehardoin'e verildi. Yunanistan'da kurulan bu prensliklerin çoğu daha sonra bağımsız birer prensliklere dönüşerek uzun süre Yunanistan anakarasına hükmettiler.

Haçlıların Anadolu'ya girebilmesi Yunanistan topraklarından daha zor oldu. İstanbul'dan İznik'e kaçmış ve burada kısa sürede bir direniş ordusu toparlamış olan I. Theodoros Laskaris, Baudouin'in kolayca Anadolu'ya girmesine izin verecek gibi görünmüyordu. Baudouin, kağıt üzerinde kendisine ait araziye ele geçirmek için gereken askeri desteği, Latin baronlara, bu toprakların bir kısmını vaat ederek sağladı. Böylece Türklerin ve Laskaris'in elinde bulunan araziye alabilmek umuduyula Bithynia'ya karşı ilk seferini 1204 yılı sonlarına doğru düzenledi.⁴⁵ İlk seferi olan Poimanenon (Manyas) savaşını Latinler kazanmasına rağmen, 1205 yılında Bulgar tehlikesiyle geri dönmek zorunda kalacak olan Latin ordusu, Anadolu'daki direnişi kıramayacağını anlamıştı. 1214'te yeni imparatorun buradaki direnişi kırmak ve batı Anadolu'yu almak üzere tekrar düzenlediği sefer de başarısızlığa uğradı. Pegae (Biga) hariç Latinler Anadolu'dan çıkarılmıştı.⁴⁶ Bu koşulların yanı sıra Bulgar Çarı Kaloyan'ın İstanbul ve Bizans tahtı üzerindeki iddiaları, ciddiye alınması gereken bir sorun olarak Latin İmparatorluğu'nun karşısına çıktı.

Bununla birlikte, doğuda veya batıda işgal edilen Bizans arazisi üzerine Latin idaresinin kurulması oldukça kolay oldu.⁴⁷ Ortodoks Bizans toplumunun Latin yönetimine uyum sağlayamadığı tek unsur kiliselerin ve dini geleneklerin olmasıydı. Latin feodallerinin Bizans toprakları üzerinde feodal yönetim birimleri olarak kolayca yerleşimleri, yüzyıllardan beridir Bizans'ın merkezi yönetiminin zayıflamasıyla bu bölgelerde giderek feodal yapıların güçlenmesiyle doğrudan ilişkilidir.⁴⁸ Bu dönemde özellikle batıdaki Bizans toprakları üzerine yerleşen Latinlerle birlikte bu feodal yapılar, Bizans toplumunun sosyal ve ekonomik ilişkilerin de kalıcı değişikliklere neden oldu.⁴⁹ Özellikle Yunanistan'da ki Attika ve Boeotia, Mora, Girit, Euboea ve Ege'deki bir çok ada, restorasyondan sonra da Latin döneminin feodalleşme süreci ile birlikte yapısal değişikliklere uğradılar.⁵⁰ Bizans topraklarındaki Latin hakimiyetinin getirdiği önemli sonuçlardan biri olarak değerlendirilebilecek bu sürecin boyutlarını ölçmek mümkün

değildir. Ancak Yunan ve Ortodoks nüfusun yaşadığı Bizans'ın ana arazisi üzerindeki bu değişimin, Bizans dünyasının birliğini etkilediği düşünülebilir. Zira bu bölgelerde Bizans devrinde de etkili olan *pronoia* sahipleri ya da *arkhontlar* (“ἀρχοντας=arkhont⁵¹) bulunmaktaydı. Onlar çıkarlarına dokunulmadığı sürece Latinlerle işbirliği yapmaktan kaçınmıyorlardı.⁵² Hatta bu koşulların yarattığı ekonomik sıkıntılar bu bölgelerdeki kiliselerin üstünlük kurmasına da yol açıyordu.⁵³

Ancak, vergi veren sıradan halk için ekonomik koşullar Latinlerin gelmesiyle de değişmediği için Latin kilisesi ile aralarındaki inanç farklılığına istemeyerek katlanıyorlardı.⁵⁴ Diğer yandan İstanbul'da kurulan imparatorluk, bir çok açıdan Bizans imparatorluğunun kurumlarını aynen devam ettirmekteydi. Örneğin Latin yönetiminde bürokrasi dili olarak Yunan dili kullanılıyordu.⁵⁵ Aynı zamanda bir çok yerde Bizans'ın vergi sistemi geçerliliğini koruyordu. Latin hakimiyeti dönemindeki Bizans mirasının ne kadar devam ettiği ve ne kadar değiştiğini ölçmek zordur.⁵⁶ Fakat Bizans arazisi üzerinde kurulan Latin İmparatorluğu'nun tahrip edici kuruluş yılları, Bizans toplumunun kendine güvenini sarstığını ve dünyayı algılayışını değiştirdiği söylenebilir.

3. BİZANS DÜNYASINDA YENİ DÜZEN VE BİRLİK SORUNU

Latinlerden kaçan bir çok Bizanslı gibi, Theodoros Laskaris de İstanbul'a en yakın Bizans şehri olan, İznik şehrine sığınmak zorunda kaldı. Onlar için artık Latin yönetimi altında yaşamak neredeyse imkansız hale geldiği gibi, tekrar İmparatorluklarını almanın yolunu İstanbul'da yaşarken bulamazlardı.⁵⁷ İstanbul'dan kaçanların önemli bir bölümü en yakın ve Yunan kökenlilerin çoğunlukta olduğu bölgesi olan, Bithynia ve Batı Anadolu'nun diğer Bizans şehirlerine kaçtılar. Bu bölgeler, imparatorluğun merkezden uzak pek çok bölgesinde olduğu gibi, uzun süredir merkezi otoritenin zayıfladığı ve yerel toprak aristokrasisinin hükmettiği bölgelerdi. Pek çok aristokrat ve hanedan ailesi, Theodoros Laskaris ve beraberindeki bir çok Bizans soylusunun geldiği Bithynia'da fazla oyalanmadan İznik ve civarında bulabildikleri bütün gönüllülerden oluşan bir direniş başlattı.⁵⁸ Laskaris, III. Aleksios Angelos'un damadıydı ve dolayısıyla imparatorluk ailesi ile bağları onun bu bölgedeki etkinliğini artırıcı bir etkiydi. Theodoros Laskaris, ne yapacağını bilemeyen dehşet içindeki Bizans

halkını kendi etrafında toplamakta zorlanmadı. Bölgenin ileri gelen toprak sahipleri ve soylular ise, kendi çıkarları söz konusu olduğundan yardımlarını esirgemediler. Fakat aynı zamanda, Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünde, özellikle Menderes bölgesinde Manuel Mavrazomes ve Alaşehir'de Theodoros Mankhaphas ve Milet yakınlarındaki Sampson şehrinde Sabbas Asidenos gibi yerel güçler, ayrılıkçı ve bağımsızlık yanlı faaliyetlere başladılar.⁵⁹ Theodoros Laskaris, Latinlerin hakimiyetine razı görünen bu isyancılarla beraber, diğer yandan da Latin kuvvetlerine karşı başladığı mücadelesinde çok zorlu bir süreç yaşadı.

İznik şehri, Theodoros Laskaris'in kendisine merkez olarak seçtiği ilk şehirdi. Sağlam surlarıyla savunması kolay olan şehrin etrafında Bursa (Prousa), İzmit (Nikomedea), Tarsia⁶⁰, Chrysopolis gibi güçlü kaleleri olan ve savunmaya elverişli şehirler vardı. İznik'in bu şehirlerle olan ulaşım bağlantısı ve İstanbul'a yakınlığı, burasını Laskaris'in tutunabileceği en elverişli şehir olarak öne çıkardı. Laskaris'in ilk faaliyeti, yerel bağımsızlık girişimlerini kontrol altına alarak bir direniş örgütlemek oldu.⁶¹ Saray'da yüksek rütbeli bir *despot*⁶² olarak bilinmesi ve III. Aleksios'un damadı olması dolayısıyla imparator ailesinden gelmesi, resmi olmasa bile halkın gözünde bu girişimlerinin meşruiyet kazanmasını sağladı. Son İmparatorlar III. Aleksios ve sonrada Murtzuphlos, yanlarında aileleriyle beraber ve birçok Bizans soylusuyla halkını bırakıp kaçmıştı. Batı Anadolu'da sahipsiz kalmış Bizans halkı da Laskaris'in etrafında birleşmekte bu nedenle zorlanmadı. Böyle çabuk organize olmanın bir başka faktörü ise toprak sahipleri ve din adamlarıydı. Latinlerin İstanbul'da yaptıklarını bilen zengin yada fakir her sınıftan Bizanslı için, Latinlerin yağmasından kurtulmanın tek yolu bir an önce direniş örgütlemektir. İstanbul'dan artakalan dağılmış askeri birliklerle bir ordu oluşturulmaya çalışıldı. Boniface ile Selanik üzerindeki rekabeti nedeniyle Theodoros Laskaris kısa da olsa ordu oluşturma şansı bulmuştu. Ancak durumu o kadar kritik bir haldeydi ki doğudan Karadeniz kıyılarından ilerleyen David Komnenos ve Batı Anadolu'da isyancı feodaller ile uğraşmanın yanı sıra 1204 sonlarında, Anadolu'daki toprakları ele geçirmeye gelen Latinlerle savaşmak zorunda kaldı.

Latin İmparatoru Bauduin, Laskaris daha fazla güçlenmeden onu bastırmak, ve kendisine ait kabul ettiği Anadolu'daki toprakları bir an önce fethetmek düşüncesiyle

Laskaris ile mücadeleye girişti. Kardeşi Henri de Flandre, ve paylaşımına göre İznik'i alması gereken kont Louis de Blois 1204 sonlarında Anadolu'ya geçtiler.⁶³ Theodoros Laskaris ve kardeşi Konstantine 1205'te Poimaneon'da (Manyas) Latinler tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı.⁶⁴ Bithynia'daki bir çok şehir Latinlerin eline geçti ve hatta İznik civarında oluşturulan direniş yok olma noktasına geldi. Ancak, Latin kuvvetlerinin Manyas'ta elde ettiği zaferin sonuçlarını göremeden Kaloyan'ın bozgununa uğramaları, İznik ve Laskaris'in kaderini değiştirdi. Hatta Latin İmparatorluğu'nun doğmadan çöküş sürecine girmesine neden olan olay oldu. (14 Nisan 1205).⁶⁵ Trakya'daki Bizans büyük toprak sahipleriyle anlaşmaya yanaşmayan Latin yönetimi, onların, Bulgar Çarı Kaloyan'ı Trakya'ya davet ederek isyan etmesine neden olmuştu.⁶⁶ Latin kuvvetleri isyandan ve Kaloyan'ın ağır darbesinden İmparator I. Baudouin ve Kont Louis de Blois'i Bulgar Çarı Kaloyan'a esir vererek çıktılar.⁶⁷ Baudouin, Trakya'daki isyanı bastırmak için giderken Henri ve Kont Blois'i Bithynia'daki kuvvetleriyle birlikte çağırmişti. Bithynia'daki Bizans direnişi bu sayede yok olmaktan kurtuldu ve Latinler Bithynia'dan Biga (Pegae) hariç tekrar çıkarıldılar.

Buna rağmen, Laskaris'in önündeki sorunlar bitmemişti. Baudouin'den sonra imparator olan kardeşi Henri tahta geçmiş, Latinler tekrar toparlanmıştı. Birkaç girişimi olduysa da geri dönmek zorunda kalan Henri'den sonra, doğudan ilerleyen David Komnenos'u Karadeniz Ereğlisi'nde durdurmak zorunda kaldı. 1208'e gelindiğinde I. Theodoros Laskaris İznik'te eski İmparatorluk kurumlarını kısmen yeniden oluşturmayı başarmış, İznik'te yeniden patrik seçimi yaptırarak,⁶⁸ ve kendisi de bu patriğin elinden tacını giyerek imparatorluğunu ilan etmişti⁶⁹. Laskaris'in taç giymesi, İstanbul'un mirasının İznik'te meşru olarak devam ettirildiği anlamına geldi.⁷⁰ Ancak ortada anormal bir durum vardı. Eski İmparator ve Laskaris'in karısı Anna'nın babası olan III. Aleksios Angelos hala yaşıyordu ve unvanını taşımakta da ısrarlı görünüyordu. Bu durum daha sonra görüleceği gibi Selçukluların bunu, Theodoros aleyhine kullanılmasına vesile olacaktır. Theodoros tacı üzerindeki bu gölgeyi ancak Bizans halkının gözünde gerçek bir imparator olarak çözebilirdi ve bu da askeri başarı demektir. 1208'den kısa süre sonra 1211'de Selçuklulara karşı kazandığı Antiokhea'daki zafer ve III. Aleksios'u esir etmesi, ardından Latinlerle barış antlaşması yaparak batı Anadolu'ya

hakim olması, aynı zamanda onun rüştünü ispatladığı ve meşruiyet tartışmalarını Anadolu halkının gözünde sona erdiren başarıları oldu.⁷¹

Aşağıdaki bölümlerde, onun Selçuklularla ve David Komnenos'la mücadelesi daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. İznik İmparatorluğu'nun kuruluş yılları Laskaris'in Latinler, Selçuklular ve Trabzon'daki Komnenos'lar'la ve isyancılarla uğraşmakla geçti. Onun zamanında Epiros'ta ve Trabzon'da oluşan diğer Bizans direniş odakları ile İznik arasındaki meşruiyet tartışmaları ön planda olmadı. Epiros'ta Mikhael I. Angelos, faaliyetlerini İznik'ten bağımsız yürütüyorsa da, resmi olarak imparatorluk yada bağımsızlık ilan etmemiştir. Trabzon'dakiler ise daha kısa sürede bu iddialarının gerçekleşebilir olmadığını anladılar. Daha sonraki bölümlerde görüleceği üzere her üç mirasçının iddialarının dayanaklarından daha önemli olan bir gerçek, İstanbul'a coğrafi olarak yakınlık idi. İstanbul'u 'kafirlerden' geri alarak Bizans halkına armağan edecek olan herhangi bir Bizanslı, Bizans halkının meşru imparatoru olma şansına sahip olabilirdi.

Bütün bunların ötesinde, Laskaris ve çevresindekiler, gerçekler üzerinden politika yapmayı yeğlediler. 1214'e kadar zorlu bir dönem yaşayan İznik, bu tarihe geldiğinde Latinlere meşruiyetini kabul ettirmiş olmasına rağmen, heyecan ve dini duygularla değil, klasik Bizans diplomasisini kullanmayı tercih etti. Latinlerle her şeye rağmen barış yaptı. Doğusunda Selçuklularla, kendi içinde isyancılarla uğraşmak, devletin temellerini sağlamlaştırmak, ekonomik ve sosyal düzeni sağlamak ve ordusunu güçlendirmek için zaman kazanmayı başardı. Doğusunda Selçuklulara karşı İznik'ten daha iyi bir savunma yapılabiliyordu. Selçukluların iç karışıklıkları da Laskaris'e önemli avantajlar sağladı. 1218'e gelindiğinde Latin İmparatorluğu naibesi son iki İmparatorun yeğeni Yolanda de Courtenay'ın kızıyla evlendi.⁷² Latin İmparatoru Henri de Flandre ölmüş, Yolanda imparator naibesi olarak tahtta geçmişti. Böylelikle Latin sarayıyla olan akrabalık ilişkisi sayesinde Latin imparatorluğunda *naiblik* sıfatıyla hak kazanmayı umdu.⁷³ 1219'da Venediklilerle ticaret anlaşması yaparak İznik'te ve yönetimi altındaki şehirlerde ticaret yapabilme serbestisi tanıdı.⁷⁴ Bu kurnazca hamle ile hem Venediklileri Latin cephesinin çıkarlarından ayırdı hem de kendisinin imparator olarak tanınmasını sağladı.

Selçuklularla ise, 1211'de yaptığı savaştan itibaren zaten barış halindeydi. Böylelikle etrafındaki bütün düşman ve rakipleri ile diplomasi yoluyla ilişkilerini dengede tutarken, İstanbul'u geri alabilecek yapıda bir devlet organize edebiliyordu. Bunların yanında her zamanki politika olarak Roma kilisesi ile kiliselerin birliği (Union) görüşmelerini de ihmal etmedi. 1220 yılında İznik'te bu görüşmeler için bir Konsil topladı. Kilise birliğinin İstanbul yolunu açabileceğini umdu. Ancak her zamanki gibi Bizans Patriği ve Epiros kilisesinin karşı çıkması, sonuç alınmasını engelledi.⁷⁵

Bölüm Dipnotları

- ¹ Alexander, J., "The Strenght of Empire and Capital as seen through Byzantine Eyes", *Speculum*, 37, (1962), ss. 339-340.
- ² Bu yorumu yapan; Nicol, Donald M., **Bizans'ın Son Yüzyılları (1204-1453)**, çev. Bilge Umar, "1. Basım", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 2. [Bundan sonra **Bizans'ın Son Yüzyılları** olarak anılacaktır]
- ³ Angold, Michael, A. **Byzantine Government in Exile. Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)**, Oxford University Press, 1975, s. 9-10. [Bundan sonra **A Government in Exile** olarak anılacaktır]
- ⁴ Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları**, s. 2 ; Angold, **A Government in Exile**, s. 10
- ⁵ Angold, **A Government in Exile**, ss. 29-33'te kısaca bu düşüncenin oluşumunu anlatır. Ayrıca Bkz.: Vacalopoulos, E. Apostolos, **Origins of the Greek Nation.The Byzantine Period, 1204-1261**, "1.Edition" Rutgers University Pres, New Brunswick, New Jersey, 1970, ss. 32-33.'de, Epiros kilisesinin Metropolitani Ioannes Apokaukus'un "Hellas" kelimesini güneydoğu Yunanistan için kullandığını belirtir. Aynı yerde 1204 sonrası özellikle İznik ve Epiros Yunanleri arasındaki rekabet Helenizm düşüncesinin yükselmesine etkisi olmuştur yorumu yapar.
- ⁶ Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret İşıltan, "1. basım", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 384
- ⁷ Angold, Michael, **The Byzantine Empire 1025-1204. A Political History**, New York, 1984, p. 284 [Bundan sonra , **The Byzantine Empire** olarak anılacaktır.]
- ⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s. 384
- ⁹ Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları**, s. 6.
- ¹⁰ Angeliki E. Laiou, "Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries", **The Economic History of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century**, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington, 2002, s. 729
- ¹¹ a.e., s. 730
- ¹² a.e., s.743
- ¹³ Nicol, Donald M., **Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine**, çev. Gül Çağalı Güven, "1. Basım", Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000, s.120, [Bundan sonra **Bizans ve Venedik** olarak anılacaktır.]. Bu sefere katılanları Villehardouin'de ayrıntılarıyla anlatıyor. Bkz: Geoffroi de Villehardouin, Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, çev. Ali Berktaş, "1. Basım", İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, II, 3-10, [Bundan sonra "**Villehardouin**"].
- ¹⁴ Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 121.
- ¹⁵ Karş: **Villehardouin**, III, 11-14.
- ¹⁶ Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 121.
- ¹⁷ a.e., s. 122.
- ¹⁸ Antlaşmanın diğer ayrıntıları için bkz: **Villehardouin**, V, 20-34.
- ¹⁹ Queller, D., **The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople, 1201-1204**, Pennsylvania, 1977, ss. 9-18.
- ²⁰ Anlaşmayı IV. Haçlı seferinin ünlü kronikçisi Geoffroi de Villehardouin Papa adına imzalamış ve avans olarak 5 bin Mark Venedik Doge'una verilmek üzere Venedikli bir tüccardan borç olarak alınmıştır. Bkz: **Villehardouin**, VI-32.
- ²¹ a.e., VI, 34 ve XII, 56-61.
- ²² Queller, a.g.e., s. 20; Karş: **Villehardouin**, XXII, 104-107.
- ²³ Queller., a.g.e., ss. 25-30.
- ²⁴ Seferin yeni lideri seçilmesi hakkında bkz: **Villehardouin**, IX, 43-46.
- ²⁵ Bu vaadler hakkında ayrıntılı anlatımı için bkz.: a.e., XIX, 91-94.
- ²⁶ Nicol, **Bizans ve Venedik**, s. 127.
- ²⁷ a.y. ; Karş.; **Villehardouin**, XX- 95-99.
- ²⁸ **Villehardouin**, XXXIX, 186-189.
- ²⁹ a.e., XLVI, 211-215.
- ³⁰ a.e., XLVIII, 221-225.

³¹ Haçlılar İstanbul'a girmeden önce Aleksios IV Angelos seferdeyken Haçlıların çıkardığı bir büyük bir yangın İstanbul'a önemli zarar vermişti. Girmeleri çok zor olmasa yaşanan çatışmalarda tekrar yangınlar çıktı ve bu yangınlar İstanbul'a büyük daha yağmadan önce büyük zarar verdi. Bu yangınların, aygımların ve işgal günlerinin detaylıca anlatımı için bkz: Villehardouin , XLVII-LVI, 216-248.

³² Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 135.

³³ Villehardouin, LV-249.

³⁴ Angold, *The Byzantine Empire*, s. 285; Savvides, Aleksis G.C., *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor The Armenians of Cilicia and the Mongols. A.D. c.1192-1237*, Kentron Vyzantinon Erevnon, Thessaloniki, 1981, s. 54. [Bundan sonra *Byzantium in the Near East* olarak anılacaktır.].

³⁵ Villehardouin, LVII, 256-261.

³⁶ a.y

³⁷ a.y.

³⁸ a.e., LVIII, 262-265.

³⁹ a.e., LXVI, 296-299.

⁴⁰ Belge günümüze kadar ulaşmıştır. Bu belgenin yayınlandığı yer için bkz: G. L. Fr. Tafel and G. M. Thomas, *Urkunden zu alteren Handels-und Staatgeschichte der Republik Venedig* (3 vs. Vienna 1856-57, repr. Amsterdam 1964), I, 464-501.

⁴¹ Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E.Z. Karal, "2. basım", Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 294.

⁴² Heyd, a.g.e., s. 295; Karş: Villehardouin, LXVII, 300-305.

⁴³ Heyd, a.g.e, s. 296.

⁴⁴ Villehardouin, LXVII, 300-305'te Epiros'un bölgesinde Latinlere direnen Bizanslılardan bahseder ancak isimlerinde ve şehirlerin yanıldığını yapılan araştırmaların ortaya çıkardığını Epiros ile ilgili bölümde göreceğiz.

⁴⁵ Savvides, *Byzantium in the Near East.*, s. 54.

⁴⁶ Ostrogorsky, a.g.e., s. 397.

⁴⁷ a.e., s. 392.

⁴⁸ a.y.

⁴⁹ Jacoby, David, "From Byzantium to Latin Romania: Continuity and Change" *Latins and Greeks in the Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby, London , 1989, s. 2

⁵⁰ a.e., s. 1.

⁵¹ Bizans'ta toprak sahibi yerel beyler.

⁵² Ostrogorsky, s. 393; Jacoby, a.g.m., s. 6 vd.

⁵³ Jacoby, a.g.m., ss. 9-10.

⁵⁴ Ostrogorsky, a.g.e., s. 393.

⁵⁵ Jacoby, a.g.m., s. 14.

⁵⁶ a.e., b.a. ; Jacoby'nin çalışması, Latin döneminin Bizans üzerindeki etkilerini görmek bakımından oldukça detaylı bir çalışmadır.

⁵⁷ Gardner, Alice, *The Laskarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile*, London, 1912, s. 52.

⁵⁸ Angold, *A Byzantine Government in Exile*, s. 12.

⁵⁹ Bkz: Savvides, Aleksis G. C., "Internal Strife and Unrest in Later Byzantium, Xith-XIIIth Centuries (A.D. 1025-1261)", *Simikta*, 3, Athina, (1987), s. 265 vd. [Bundan sonra "Internal Strife" olarak anılacaktır.].

⁶⁰ Tersiyeye –Sıratepe: Sakarya'nın güneydoğusunda Sakarya-Akyazı arasında –Regio Tarsia diye tanımlanan bölgedir. Akyazı'dan Sakarya'ya uzanan antik yolun üzerindedir. Bkz.: Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 2. Basım, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1993.

⁶¹ Angold, *A Byzantine Government in Exile*, s. 12.

⁶² Gardner, a.g.e., s. 54.

⁶³ Ostrogorsky, a.g.e., s. 394.

⁶⁴ Villehardouin, LXXI, 319-323.

⁶⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 395.

⁶⁶ Villehardouin, LXXVIII-LXXXII bölümleri arasında, Hadrianapolis (Edirne)'i kuşatan Haçlıların Kaloyan tarafından bozguna uğratılmasını ve Latinler açısından sonuçlarını detaylı şekilde anlatır.

⁶⁷ Gardner, a.g.e., s. 66. ; Villehardouin, LXXXI, 358-361.

⁶⁸ Son İstanbul Patriği Ioannes Kamaterus Bulgar Krallığına kaçmış ve Didymoteikhos (Dimoteka) da yaşamaktaydı ve Theodoros Laskaris'in kendisine taç giydirmesi davetini reddetmişti. Bunu üzerine Laskaris Mikhael Autoreianos'u İznik'te Patrik seçtiren İstanbul'daki bütün imparatorluk simgelerini İznik'da yeniden kurmuş oldu. Bkz.: Gardner, a.g.e. ss. 67-68.

⁶⁹ Karpozilos, Apostolos D., **The Ecclesiastical Controversy Between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233)**, Kentron Vzantinon Erevnon, Thessaloniki, 1973, s. 22. ; Karş.: Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 1. ; Karş.: Ostrogorsky, a.g.e., s. 395. ; Gardner, a.g.e., s. 72.

⁷⁰ Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 13.

⁷¹ a.e., s. 14.

⁷² a.e., s. 15.

⁷³ a.y.

⁷⁴ Ostrogorsky, a.g.e., s. 398.

⁷⁵ Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 15.

İKİNCİ BÖLÜM

BİZANS DÜNYASI'NIN İÇ DURUMU: SİYASAL REKABET, YENİDEN ŞEKİLLENEN DENGELER, KÜLTÜREL VE EKONOMİK İLİŞKİLER

1. TRABZON İMPARATORLUGU'NUN KURULUŞU VE 13. YÜZYIL ANADOLU POLİTİK DÜZENİNDEKİ YERİ

Trabzon İmparatorluğu, Latin İstilasının sonucu ortaya çıkan bir devlet olmamakla birlikte, 13. yüzyıl Anadolu siyasi düzenindeki yerini aldı. 1204-1261 yılları arasında Anadolu'da yaşanan gelişmelerde 1214'e kadar olan süreçte daha belirleyici olmakla birlikte, bu tarihten sonra Kilikya'daki Ermeniler veya Kafkaslardaki Gürcüler gibi, Anadolu'daki daha büyük güçler arasındaki ilişkilerde denge unsuru olarak varlığını sürdürdü.¹ 1461'e kadar Pontos bölgesinde varlığını sürdürerek, Anadolu'daki Helenizm'in yaşatılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Müslüman Araplarla, Selçuklularla ve Moğollarla ilk temasa geçen Bizans toplumu Pontos bölgesinde yaşayanlar olmuştur. 13. yüzyıl'da Anadolu'daki Bizans'ın temsilcisi olarak, Türklerin ve Moğolların baskılarına rağmen varlığını sürdürebilmiştir. Bunun en önemli nedeni Trabzon imparatorluğunun jeopolitik konumu ve kökleri sağlam olan, yerel kültür ve kimliğe sahip olmasıdır.² Pontos bölgesinin coğrafi konumu, bu bölgede eskiden beri güçlü savunma kalelerinin bulunması, bu bölgenin yabancılar tarafından ele geçirilmesini zorlaştırmıştır.³ 13. yüzyılın ilk yarısında yoğun Türkmen baskısına maruz kalmıştır. Ancak Türkmenlerin bu bölgeyi tamamıyla ele geçirmesi mümkün olmamıştır.⁴ Öte yandan bu bölgedeki yerel güçler arasındaki ilişkiler ve bölgenin ticareti, coğrafi koşulları, buradaki şehir ve kırsal hayatını farklı bir şekilde etkilemiş ve bu farklılık bölgeye gelen yabancılarla olan ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. Özellikle bu bölgenin Türkmenlerle olan ilişkilerinde, Batı Anadolu'daki Türk-Bizans ilişkilerinden farklılıklar görülmektedir.⁵

Bu farklılık Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşunda ve sonraki gelişmelerde de kendini gösterecektir. Gürcü hanedanıyla yakın ilişkileri olan ve merkezden uzaklığı nedeniyle de Bizans merkezi yönetiminin kontrol sağlayamadığı bir yapıya sahip olan bu devlet, Bizans'ın Anadolu'daki mirasçılarında biri olarak ortaya çıkacaktır. Pontos'taki bu devlet Bizans dünyası içinde askeri ve siyasi etkinliğinden daha çok, ideolojik argümanları ve bu argümanların motivasyonu ile yönlendirilen dış politikalarıyla, Bizans dünyası içinde 1261'den sonra da devam edecek rekabetin tarafı olmuştur. Bu nedenle öncelikle bu süreci incelemek gerekmektedir. Zira bu süreç incelenmeden Pontos bölgesindeki Trabzonluların 1204-1261 yıllarındaki politikaları ve Bizans dünyası içindeki etkilerinin anlaşılması güç olacaktır.

1.1. Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans "İmparatorluk" İdeolojisinin Rolü ve Önemi

Trabzon İmparatorluğu için "İmparatorluk" nitelemesini kullanmakla bu devletin tarihi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle öncelikle bu konudaki modern araştırmacıların bu nitelemeyi neden kullandıklarına bir göz atmak gerekiyor. Öte yandan bu çalışmanın merkezi, Trabzon'da ortaya çıkan bu siyasi güç odağının özelde İznik İmparatorluğu, genelde Bizans dünyasını ne derece etkilediğidir. Buradan hareketle önce bu devletin niteliği ve genel "Bizans" nitelemesi içinde ne ifade ettiğini anlamaya öncelik vermek gerektiği düşünülerek, öncelikle bu devletin niteliği üzerine tartışmak gerektiği sonucuna varıldı. Bu çalışmada da kullanılan "imparatorluk" nitelemesi, bu devletin 15. yüzyılın son çeyreğine kadar devam edecek olan tarihi boyunca kullandığı bir unvan değildir. Trabzon hükümdarlarının hem kendileri hem de modern tarih literatürü, aşağıda anlatılacağı gibi 1282'den sonraki dönemi için bu unvanı kullanmamışlardır. Bununla birlikte 1282'ye kadar iddia ettikleri ve her türlü resmi kayıtlarında kullandıkları "imparatorluk" unvanı, burada incelenen bağlam ve tarih aralığında önemli bir fenomen olarak ortaya çıkar. Öncelikli soru; bu unvan, hangi şartlarda, ne amaçla Trabzon hükümdarları tarafından kullanılmaya başlanmıştır? İkincisi; Bu devlet, kuruluşunda ve sonrasında, dahası parçalı Bizans siyasi yelpazesi içinde, nasıl ve ne derece etkili olmuştur? Bu sorular bu bölümün önemli meselelerinden bir kısmı olarak karşımızdadır. Diğer yandan bu devletin doğu veya batı

Anadolu'daki siyasi dengeler üzerinde etkisi ne derece olmuştur? Bu soru dolaylı olarak yine Anadolu'daki Bizans varlığını etkilediği düşünülerek sorulmakta ve incelenmektedir.

Genel bir sonuç olarak, Bizans İmparatorluğu, tarihi boyunca devlet ideolojisini “imparatorluk” olma fikri üzerine kurmuş, ideolojisinin gerektirdiği pratik şartları oluşturmak için yayılcı politikalar izlemiştir diyebiliriz. Modern araştırmacıların bir imparatorluk için gerekli gördüğü niteliklerden biri devletin bölgesel olarak ekonomik, siyasal ve askeri alanlarda güçlü olması, diğeri ise dayandığı toplumsal tabanın etnik olmaktan farklı etnik unsurlardan oluşması gerekmektedir. Bu niteliklere, Bizans devletinin Roma'dan aldığı imparatorluk mirasını sayesinde, 1204'e kadar sahip olduğunu görüyoruz⁶. Bizans, tarihi boyunca bir imparatorluk olduğundan hiçbir zaman şüpheye düşmemiştir. Bu özgüveni onlara veren ise, sahip oldukları askeri veya ekonomik güçten ziyade, son derece bağlı oldukları imparatorluk ideoloji vermektedir. Bu durum, Bizans'ın 1204'te Latinler tarafından yok edilme noktasına getirilişine kadar bir sorun yaratmamıştır. Zira bu zamana kadar Bizanslılar, düşmanları karşısında hiç bu kadar zayıf düşmemiş, İstanbul'u pek çok defa kuşatılmış olmasına rağmen kaybetmemiş ve çekirdek arazileri (Batı Anadolu ve Yunanistan) ellerinden çıkmamıştır. Ancak bu tarihten sonra Bizans, bir daha eski durumuna dönemeyecek derecede ideolojik ve fiziki açıdan sarsıntı geçirmiş, evrensellik iddiasından geri çekilme ihtiyacı hissetmek zorunda kalmıştır.⁷ Buna rağmen imparatorluk olma fikri, 1453'te tamamen yok edilene kadar ve hatta daha sonra da devam etmiştir.⁸

Bununla birlikte, 1204-61 arasında Bizans dünyasının tekrar toparlandığını biliyoruz. Fakat 1204'ten sonraki parçalamanın ardından ortaya çıkan üç ayrı Bizans Devleti arsındaki meşruiyet tartışmaları, günümüz tarihçilerinin de bu tartışmalara girmesine yol açmıştır. Zira ortaya çıkan üç ayrı Bizans devletinin imparatorluk meşruiyetini arama yöntemleri, klasik Bizans yöntemlerinin dışına çıkmıştır. Kiliseler ve dini kurumlar, hiç olmadığı kadar siyasetin ve bu meşruiyet tartışmalarının içine çekilmiştir. İznik, Epiros ve Trabzon'daki siyasal güç odaklarının hepsi, meşruiyetlerini evrensellik ve imparatorluk ideolojisinin en güçlü argümanı olan, tanrının yeryüzündeki temsilcisi ve onun adına *autokrator* ve *basileus* olma sıfatına dayandırmak için ideolojik

rekabete girişmiştir.⁹ Bu rekabet ise kısa sürede askeri ve siyasi alanlara yansır. Askeri rekabette, hiçbirinin kesin ve hızlı bir üstünlük sağlayamaması, rekabetin asıl odağını siyasi güç kazanma yöntemlerine kaydırır. Bu bağlamda Bizans'ın her üç mirasçısı, klasik diplomatik girişimlerinin yanında daha etkili bir yol olan ideolojik mücadeleye ağırlık vermeken kaçınmadılar. Her üç devletin kurucuları olan liderler, Bizans'ın farklı veya akraba imparator hanedanlarından geliyorlardı. Trabzon'da Komnenos, Epiros'ta Mikhael Angelos¹⁰, İznik'te yine son hanedan olan Angeloslar'ın damadı I. Theodoros Laskaris, soyları bakımından Bizans devlet geleneklerine göre meşru idiler. Böylece şartları eşit olan kurucular, Bizans dünyasının içinde kendini meşru kılmak isteyen her siyasi oluşumun yapması gerektiği gibi, önce kilisenin kendilerine meşruiyet vermesini sağlamaları gerekiyordu. İstanbul Latinlerin eline geçtiğinde, kilise örgütü de dağılmış, eski Patrik batıya kaçmıştı. İlk yapılan iş, İznik Devleti'ni kuran I. Theodoros Laskaris'in yaptığı gibi yasal bir Patrik seçmek olmuştur. Bu işin acilen yapılmış olması elbette tesadüfi değildir. Aynı Patrik, 1208'de I. Theodoros Laskaris'e İmparatorluk tacını giydirip ona imparatorluk unvanı verdiğinde, rekabetin kiliseler arası bir rekabete de dönüşeceğinin sinyalleri verildi. I. Theodoros Laskaris, tacını patriğin elinde giyene kadar "basileus" unvanını kullanmamaya dikkat etmiş, ancak bu tarihten sonra bütün Bizans dünyasına imparator olduğunu ilan etmiştir. Bu her şey den önce dağılmış, inancını yitirmiş ve lidersiz kalmış Ortodoks halkın desteğini almak için bir ön şarttır. Bu nedenle Trabzon ve Epiros'daki Bizanslıların da ilk yaptıkları icraatlar arasında, kendi kilise örgütlerini kurmak bulunmaktadır. Bu nedenle imparator-*basileus*-yönetiminde İmparatorluk olma kriterleri¹¹, daha çok Hristiyan dünyasının ve dolayısıyla Ortodoks kilisesinin aracılığıyla tanrının yeryüzündeki tek temsilcisi olma sıfatını almak olmuştur. Bu gününün bakış açısından, bir devletin askeri, ekonomik, siyasi ve idari olarak bölgesel güç olduğu takdirde, "İmparatorluk" olarak tanınabilmesi gerekirken, bu dönemde Bizans, sadece Ortodoks kilisesinin desteğiyle kendini imparatorluk olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla tarih boyunca, Ortodoks dünyası içinde, Bizans coğrafyası dışında kalan Ortodokslar da zaman zaman bu evrensel temsilcilik sıfatının politik gücüne heves etmişler, ancak başarıları kalıcı olamamıştır. Bulgar, Sırp ve Rus Ortodoksları askeri ve siyasi güçlerinin yükseldiği her dönemde "basileus"

unvanına göz dikmişlerdir.¹² Yani bu unvan dini, tarihsel ve geleneksel koşullara göre belirlenen bir unvandı.

Trabzon İmparatorluğu da İznik ve Epiros'la beraber bu unvan tartışmasına katılmıştır.¹³ 1282'ye kadar Trabzonlu hükümdarların "basileus" unvanını kullandıkları bilinmektedir.¹⁴ Ancak çok iyi biliniyor ki en güçlü olduğu zamanda dahi Trabzon'da kurulan devlet, hiçbir zaman bizim bu gün algıladığımız bir imparatorluk düzeyine, yani askeri olarak bölgesine hakim, ekonomik olarak başka bölgelerde etkinliği olan, siyasi açıdan doğal bölgesinin dışında etkisi olan ve yayılcı politikalar izleyen, imparatorluklara özgü idari örgütlenmeye ve yeterince geniş bir coğrafya ve etnik çeşitliliğe sahip olmamıştır. Aksine ilk yıllarından itibaren kuzeydoğu Anadolu'da Trabzon çevresi ile sınırlanmış, Akdeniz ve batı dünyası ile olan coğrafi ve siyasi bağları kopmuş, ekonomik olarak Karadeniz ticaretinden beslenen, bölgesinde etkin, fakat bir imparatorluk olmaktan çok yerel ayrılıkçı bir güç olmanın ötesine geçememiştir.¹⁵ İran ve Kafkaslardan gelen ticaret yollarının üzerinde olması, limanlarının deniz ticaretindeki önemi ile kısa bir süre daha etkin görünse de, 1214'te Sinop'un Türkler tarafından alınmasıyla, Anadolu'nun kuzey-güney ekseninde Akdeniz ticaretini de kapsayan ticaret ağının kısmen dışında kalmıştır. Sonuç olarak "Trabzon İmparatorluğu"nun kurucularının, hanedan soyundan gelmeleri ve 1204 sonrası koşullarda ortaya çıkan fırsatları değerlendirme çabaları bağlamında bu unvanı kullanmış olduğunu söyleyebiliriz. Tabi bu unvanı kullanmalarının gerekçeleri ve iddiaları desteksiz ve sözde kalan iddialar değildir. Trabzon'un kurucuları, Bizans İmparatorluğu'nun kurtarıcısı ve onu yeniden ihya eden "basileus"ları olma yolunda son derece ciddi çabalar göstermişler ve bu faaliyetlerinden kolayca vazgeçmemişlerdir. Aşağıda görüleceği gibi Trabzon'daki Bizans toplumu da, da diğer bölgelerdeki kadar İmparatorluk mirasına sahip çıkmışlardır. Trabzon İmparatorluğu'nun kurucuları olan Aleksios ve David Komnenos'un kendilerini "İmparator-Basileus" olarak tanımlamalarının sebebi, ilk yıllarda İstanbul'u ele geçirebileceklerine inanmalarıydı. Fakat bu projenin Trabzon için gerçekleşme ihtimali, 1214'te pratik olarak son buldu.¹⁶ Bu nedenle uzun yıllar ardılları tarafından bu projelerine istinaden kullanılan unvan, kurdukları devletin de unvanı olarak kaldı. Modern araştırmacıların bu unvanı

kullanmalarındaki kasıt, anlaşılacağı gibi 1204-1461 arasında varolmuş bu Bizans Devleti'nin baştan sona bir imparatorluk olmasından değil, kuruluş yıllarında üstlenilen bir misyonu olmasıdır. Bazı araştırmacılar, 'Trabzon İmparatorluğu' nitelemesini "tarihsel bir kaza" olarak nitelendirirler.¹⁷

Bununla birlikte kuruluş yıllarından itibaren Trabzon kullanılan bu unvan, modern araştırmacılar arasında "Trabzon İmparatorluğu" olarak yerleşmiş bir tanım olarak kullanıla gelmiştir. Öte yandan Komnenos soyundan bu iki prensin Trabzon'da kurduğu devlet, Komnenos'lara ithafen aynı zamanda 'Büyük Komnenos'lar' (Μέγαλο Κομνηνός= Megalo Komnenoi) olarak da bilinir. Aleksios ve David Komnenos'un meşruiyetlerini vurgulamak için kullandıkları bu adlandırma, ardılları tarafından da bu devlet son buluncaya kadar kullanılmıştır. Bu unvan aynı zamanda onların kökenlerini ifade ettiği için sahiplendikleri bir unvandı.¹⁸ Trabzon kökenli kaynaklarda 1212¹⁹ yılında da kullanıldığı bilinen bu unvanın, onların kendilerini Epiros ve İznik'teki Bizanslılardan ayırmak için de kullandıkları düşündürmektedir.²⁰

1.2. Trabzon İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Anadolu Dengelerine Etkileri

Trabzon İmparatorluğu'nun Helenizm'in ve dolayısıyla Bizans'ın Anadolu'daki son temsilcisi olduğunu biliyoruz.²¹ Burada 1461'e kadar olan bu son Bizanslıların ayrıntılı tarihine girmek yerine, bu çalışmanın amacına uygun olarak, İznik İmparatorluğu ve Konya'daki Selçuklu Devleti ile ilişkileri bağlamında incelemek yerinde görünmektedir. Ancak Trabzon İmparatorluğunun, 1204'ten sonra yeniden şekillenen devletler sisteminin içinde bulunduğu yeri görebilmek bakımından kuruluşu ve 13. Yüzyılın ilk yarısındaki konumu üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır.

Trabzon İmparatorluğu'nun kurucusu olan Aleksios Komnenos, ünlü Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un (1185) Sebastokrator olan oğlu Manuel'in David Komnenos'la beraber iki oğlundan biridir. I. Andronikos Komnenos maceralı bir hayattan sonra, taht için yıllarca sürdürdüğü mücadeleyi kazanarak ele geçirdiği İstanbul'da, yine rakipleri tarafından 1185'te Angeloslar'ın düzenlediği bir darbe ile öldürülür. Andronikos'la beraber oğlu Sebastokrator Manuel'de öldürüldüğü bilinmektedir. Manuel'in iki oğlu Aleksios ve David'in bu kargaşadan nasıl kurtulup

kaçırıldıkları hakkında farklı görüşler vardır. Ancak o sıralarda Aleksios 1182’de, David ise 1185’den hemen önce doğmuş çocuktular. Onları, Manuel’in Andronikos taraftarlarının yardımıyla Andronikos’la akrabalığı bulunan Gürcü Kraliçesi Tamara’nın yanına gizlice gönderdiği bilinmektedir. Andronikosları tamamıyla tasfiye etmek isteyen II. Isaakios Angelos’un, bu iki Komnenos’u İstanbul’da yaşatması imkansızdı. 1204’te Aleksios’un Trabzon’a Gürcü birlikleriyle geldiğini ve Trabzon’u ele geçirdiğini biliyoruz. Dolayısıyla Aleksios ve kardeşinin Gürcü sarayı ile yakın ilişkileri olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak bu ilişkinin niteliği hakkında kesin bilgiler yoktur. Onların annesinin bir Gürcü Prenses olması muhtemel olduğu gibi,²² kraliçe Tamara’nın onların halası olduğuna dair Trabzon orijinli kaynakların bilgilerine de inanılabilir.²³

Trabzon İmparatorluğu’nun kuruluş tarihinin en karanlık noktalarından biri de, Gürcü hanedanının özellikle de Kraliçe Tamara’nın kuruluşteki rolüdür.²⁴ Bu rol hakkında araştırmalar, Gürcü hanedanıyla Komnenos’ların ilişkisinin Andronikos ile başladığını ortaya koymuştur.²⁵ I. Andronikos Komnenos’un Gürcü Kralı Bagradits hanedanından III. George’un kız kardeşi ile evlenerek, akrabalık kurduğu bilinmektedir. Tamara ise III. George kızıdır ve babasından 1184 yılında tahtı devralarak, daha önce beraber yönettiği krallığı tek başına yönetmeye başlamıştır. Dolayısıyla Aleksios ve David Komnenos, Tamara’nın yakın bir akrabasının ve Andronikos’un evliliklerinden olan Sebastokrator Manuel Komnenos’un çocuklarıdır.²⁶ Aleksios ve David Komnenos’un 1204’e kadar olan hayatları hakkında, devrin orijinal kaynaklarının bilgi vermediği bilinmektedir. Ancak modern araştırmacılar bunun doğal karşılanması gerektiğini ifade ederler.²⁷ Fakat Trabzon’a düzenledikleri sefer sırasında, Aleksios 22, kardeşi David’te 20-21 yaşlarında olduğu, Gürcü sarayında büyümüş, askeri ve sivil eğitimlerini burada almış, anadilleri Gürcüce olmuş ve muhtemelen de tamamıyla Kraliçe Tamara’nın askeri ve politik amaçlarına göre yetiştirilmiş iki Komnenos olarak tarih sahnesine çıktıkları kesindir.²⁸ Onların 1204’ten daha önce Bizans tahtını ele geçirmek istedikleri de düşünülebilir. Çünkü zamanın Bizans tahtında Komnenos’ları tahttan uzaklaştıran Angeloslar’ın olması ve Tamara’nın Angeloslar’a dostça yaklaşması beklenemezdi. Ancak Tamara, Gürcü krallığına en parlak dönemini yaşıyor olsa da (1184-1212), onun Bizans tahtını bizzat ele geçirme gibi bir düşüncesi

olması zayıf bir ihtimaldir. Belki kendi bölgesinde güçlü bir orduya ve etkinliğe sahipti, ancak İstanbul'u o günün koşullarında ele geçirecek ne askeri ne de ekonomik güce sahipti.²⁹ Fakat onun yayılmacı dış politikası olduğu biliniyor ve onun zamanında Gürcü Krallığı'nın Kafkaslar ve çevresinde etkinlik kurmaya çalıştığını, bunda başarılı olarak, Gürcü tarihinde derin izler bıraktığı da bilinmektedir.³⁰

Sonuç olarak Gürcü Hanedanı ile Andronikos'tan beri kurulmuş olan ilişkilerin, detayları kesin olmamakla beraber, Trabzon İmparatorluğu'nun kuruluşunda belirleyici unsur olduğu düşünülebilir. Bunun en önemli göstergesi, Aleksios ve David'in Trabzon'a düzenlediği seferin, Gürcistan'dan Gürcü askerlerinden oluşmuş bir orduyla gerçekleşmiş olmasıdır.

Gürcü Krallığı o yıllarda deniz kıyısında bir limana sahip değildi ve başkent Tiflis denize uzak kalmaktaydı.³¹ Bu nedenle bu seferde deniz yolunun kullanılma ihtimali uzak görünmektedir. Vassiliev'in, Trabzon ve Gürcü kroniklerinden aktardığına göre, Gürcistan'dan kara yoluyla Trabzon'a varmak için iyi bilinen bir yol olan eski bir Roma kalesi Garin'den Theodosiopolis'e (Erzurum) ve oradan da kuzeyde Trabzon'a ilerleyen Aleksios, 1204 Nisan'ında Trabzon'u ele geçirir.³²

Aleksios'un Trabzon ve Karadeniz kıyılarında rahatça tutunabilmesi fazla zaman almamıştır. Komnenos ismi Karadeniz kıyılarında Andronikos devrinden kalan bir saygınlığa sahipti. Komnenos ismine duyulan bu sempati, Aleksios ve David'in girdikleri her şehirde zorlanmadan hakimiyetlerini kurmalarına yardımcı olur.³³ Örneğin Ünye (Oinaion) ve Sinop (Sinope), imparator I. Andronikos Komnenos'un konaklama şehirleriydi ve bu yüzden hala ona duyulan sempati ve saygı buralarda canlıydı.³⁴

Kommenos kardeşler, Aleksios'un önderliğinde ele geçirdikleri Trabzon'dan sonra hakimiyet alanlarını ayırdılar. Aleksios'un, Trabzon ve çevresi ile yetinmeyi tercih etmesine karşılık, David kısa sürede batıya doğru ilerleme politikası izlemeyi tercih etti. Pontik Herakleia (Karadeniz Ereğlisi), Sinop ve Kastamonu'ya kadar olan yerlere düzenlediği seferlerle sınırlarını oldukça genişletti. İlk önceleri batıya doğru yayılma konusunda çekinceli davranan Aleksios, David'in onun adına yaptığını ilan ettiği fetihlere daha sonra sıcak bakmaya başladı. Zira David'in başarıları onu

cesaretlendirmişti ve birlikte hareket etmeye başladılar. Aleksios'un temsilcisi sıfatıyla ve Komnenos adıyla girdiği bütün şehirlerde bu elverişli ortamı sürekli canlı tutmaya çalışan David, 1205'e gelindiğinde Kastamonu'ya kadar bütün sahil şeridini ele geçirmiş ve hatta Nikomedia'ya (İzmit) kadar dayanmıştı. Komnenos adının, Karadeniz'deki en önemli şehirlerde sevilen ve sahiplenen imparatorların anısına kabul görüyor olması, belki başlangıçta yeterince güçlü olmayan bir idealin, gerçekleştirilebilir olduğunu gösterdi. David, İzmit'e kadar İstanbul yolu üzerindeki engelleri kaldırmakla, İstanbul'a çok yaklaştığını bilmekte, İstanbul'u tekrar aldığı anda ise Bizans dünyasının tek hakimi ve Bizanslıların gözünde meşru imparator olmasına çok az kaldığını düşünmekteydi. Dolayısıyla restorasyon fikrinin şimdi daha gerçekleştirilebilir görüldüğü onun daha sonraki girişimlerinden anlaşılmaktadır.

Fakat bu hayal David ve Aleksios için gerçekleştirilebilir olmaktan uzaktı. Latin İmparatorluğu'nun yukarıda bahsettiğimiz paylaşım anlaşmasını (partitio romaniae) uygulamak üzere işe koyulması, David'in de planlarını bozdu. Bu anlaşmada Trabzon yoktu. Çünkü haçlılar için Trabzon artık eski Bizans toprakları içinde sayılmıyordu.³⁵ Ancak David'in Trabzon'un batısında İzmit'e kadar aldığı toprakların büyük bölümü ise bu anlaşmanın dahilinde kalıyordu. Dolayısıyla David'in fethettiği yerleri, Latinler sahiplenmek için girişimde bulunacaklardır. Bu anlaşmaya dahil bölgeler "Partitio Romaniae" belgesinde şöyle sıralanır: "Paphlagonia eyaleti ve Bucellarians, Oinaion eyaleti, Sinope ve Pabrei".³⁶ Yüzyıllardır Bizans'a bağlı olan Kırım yarımadasındaki Kherson'un bu belgede adı yer almaz. Kırım'daki Bizans topraklarının mirasçısı, burayı Selçuklular ele geçirene kadar Trabzon olmuştur. Ancak burasının ne zaman Trabzon'a bağlandığı bilinmemektedir.³⁷

Latinler, İzmit'e kadar gelen David'ten rahatsızlık duyarlar. Ancak David'in başarılarından asıl korkması gereken, İznik'teki Theodoros Laskaris idi. Bu üçünün arasındaki dengeler, 13. Yüzyılın başında Anadolu'yu ve Bizans'ın kaderini etkileyecek gelişmelerin seyrini belirledi. Bu üçü arasında uzun süre devam edecek rekabette, Theodoros Laskaris'in galip çıktığı bilinmektedir. Ancak David ve Aleksios kardeşler için asıl yenilgi, toprak kaybından ziyade, ideallerinden vazgeçmek zorunda kalmaları ve batı ile olan iletişimlerinin kopma sürecinin başlaması olacaktır.

1.3. İznik-Trabzon İlişkileri ve Hapsedilen 'İmparatorluk'

Daha önce söz ettiğimiz gibi, İznik, İstanbul'dan kaçan Bizanslıların Epiros'la bereber sığınma ve Hellenizmin direnme odaklarından biri haline gelmişti. Trabzon ise Latin istilasıyla, ortaya çıkan fırsatları değerlendirmeye çalışan Komnenos'ların kurduğu bir yapı idi.

I. Theodoros Laskaris, David'in batı yönünde ilerlemesinden çok rahatsız olmuştu. David'in daha önce Latinler tarafından yağma edilen İzmit'i almak için komutanı Synadenos'u gönderdiğini öğrendiğinde, hemen harekete geçerek Synadenos'u şaşırtacak yollardan İzmit'e girdi ve onu bozguna uğrattı.³⁸ Synadenos tutsak edildiği bu bozgunun ardından, David'in ordusu Heraklea Pontika'ya kadar geri çekilmek zorunda kaldı (1205)³⁹. Heraklea Pontika onun batı sınırı haline gelmişti. Ancak Laskaris bunu yeterli görmüyordu ve David'i daha doğuya doğru geriletmesi gerektiğini düşünerek baskılarına devam etti. Heraklea'yı almak için bu kentin yakınlardaki okçuları ve savaşçı halkı ile ünlü Plousias'a yerleşerek Heraklea'yı kuşattı. Heraklea çok zor bir durumda iken Laskaris'in dikkatini buradan çekecek başka bir gelişme oldu. David Latinlere elçiler ve hediyeler göndererek, onlarla bir anlaşma yaptı ve bu anlaşma çerçevesinde Latinlerin vasallığını, Laskaris'e karşı yardım karşılığında kendi bölgelerinin Latinlerin olduğunu kabul etti (1206). Bu nedenle Laskaris, Latinlere karşı tedbir almak için David'e karşı baskıyı geri çekmek zorunda kaldı. Ancak bu durum fazla sürmedi. Batıda Bulgarlar büyük bir güçle Latin İmparatorluğu'nun üzerine geldiğinden, Latinler sadece Pegai'de bir garnizon bırakarak Küçük Asya'dan askeri güçlerinin büyük bölümünü Trakya'ya kaydırıldılar. Fakat buna rağmen David'e yaklaşık üç yüz kişilik bir yardımcı kuvvet gönderdiler. Bundan cesaretlenen David, tekrar Sakarya nehrine doğru askeri seferlere girişti. Burada daha önce kendisinden ayrılıp Laskaris'i seçen Plousias şehrini talan edip insanlarını öldürdükten ve hapsettikten sonra, bir çok köy ve kasabayı yağma ederek cezalandırdı. Birkaç gün sonra geri çekildi fakat yardıma gelen Latin kuvvetlerini Nikomedia'nın zorlu geçitlerinde Laskaris'in komutanı Andronikos Gidos⁴⁰ baskına uğrattı ve bu

kuvvetlerden sadece bir kişiyi David'e felaketi haber versin diye hayatta bırakarak Latinleri yok etti.⁴¹

David'in bu planı da bozulduktan sonra 1208'de Heraklea üzerine Laskaris'in yeniden baskıları başladı. David, Balkanlarda bulunan Latin İmparatoru Henri'ye elçiler göndererek, eğer yardım etmezse Laskaris'in onun topraklarını ele geçireceğini ilettiler. Bunun üzerine Henri boğazdan Kadıköy'e (Khalkedon) askeri birlikler geçirerek Laskaris'in Heraklea önünden geri çekilmesini sağladı.⁴² Fakat bu destek, Latinlerin batıda zor durumda olmaları nedeniyle, ve Laskaris'in başarılı askeri ve politik manevraları yüzünden fazla uzun süremedi. Laskaris, 1214'te David'in elinde olan Heraklea Pontika (K.Ereğlisi) ile birlikte Sinop'u batısında kalan Kerembe veya Kerempeburun'a kadar (Carambas=Cape Korampis)⁴³ Amastris (Amasra), Kytoros, Kromna ve bütün çevredeki yerleşim yerlerini ele geçirdi. Trabzon İmparatorluğu'nun sınırı bundan sonra bir daha Sinop'u geçemeyecektir.

Trabzon İmparatorluğu, İznik ile aralarında var olan olan İstanbul'u ele geçirme ve restorasyon rekabetinden, daha 1206'da Latinlerin vasallığını kabul ettiğinde vazgeçmişti. 1214'te Sinop'da elden gittiğinde 'İmparatorluk', batı ile ilişkisi Türkler tarafında kesilmiş, Sinop'un batısından Trabzon'a kadar olan bölgede adeta hapsedilmiş, Gürcistan ve Konya dışında hiçbir devletle doğrudan ilişki kuramaz hale gelmiştir⁴⁴. Onların, 1261'e kadar İznik yönetimlerinin hiç biri ile doğrudan bir ilişkisi olmayacaktır. Onların Türklerle, bir süre sonra da Orta Asya'dan gelen Moğol ve çeşitli gruplarla olan vasallık ilişkileri, 1461 yılına kadar sürecektir siyasi hayatında belirleyici olacaktır. Fakat siyasi olarak kısıtlanmış olan Trabzon, ticaret yolları üzerinde olması ve bu konumunu iyi kullanması sayesinde ekonomik gücünü 1330'lara kadar koruyacaktır.

1.4. Trabzon-Konya İlişkileri: Ticaretin Gölgesinde Siyasi İlişkiler

Trabzon'un Selçuklularla olan ilişkileri, Sinop'un fethinden daha önce başlamıştır. Trabzon, Aleksios ve David, Laskaris ile mücadeleyi kaybedip, Sinop'un batısındaki Kerempeburun'a kadar çekilmek zorunda kaldığı sırada, Selçuklu sultanları, hem kendi iç çekişmeleriyle hem de daha tehlikeli gördükleri Laskaris ile meşgul idiler.

1204 öncesi Karadeniz'in güneyindeki ticaret kolonilerinin İstanbul ile Angeloslar yönetimi yüzünden zayıflamış olan bağları, 1204 sonrasında tamamen kopmuştu. Bu yeni durumda İznik'teki Laskaris yönetiminden bir çıkar göremeyen bu koloniler, Aleksios ve David'in bölgedeki girişimleri sayesinde Trabzon'a bağlanmaktan çekinmediler. Böylece, doğudan gelen baharat ve köle, ipekli ve pamuklu kumaş ticaretinin akışı bu yöreye kaymıştı.⁴⁵ Bu durum Selçukluların ticari çıkarlarının aleyhine bir gelişme idi. I. Gıyâseddin Keyhusrev denizle bağlarını koparan bu durumu düzeltmek için buraya bir sefer düzenlemiş, ancak başarılı olamamıştı.⁴⁶ Bunun üzerine 1207'de Antalya'ya sefer düzenleyen I. Gıyâseddin Keyhusrev burayı ele geçirerek Kıbrıs Krallığı ile bir ticaret anlaşması yapmış ve Selçukluların denizle bağlantısını kurmuştur. Selçukluların Karadeniz ile bağlantısının kesik olması, Mezopotamya'dan, Akdeniz'den gelip Sivas üzerinde Karadeniz ve Kırım'ın Suğdak Limanına varan ticaret yolunun kapalı olması, onların transit ticaret karlarını azaltmaya devam ediyordu. Zira Komnenos kardeşlerin bölgedeki faaliyetleri⁴⁷ ticaret akışını durdurmuş, doğudan gelen kervanlar ve Karadeniz yoluyla ticaret yapan tüccarlar, güvenlik sorunu olan Karadeniz kıyılarında ticaret yapamaz hale gelmişti. Kervanlar Sivas'ta yığılmış⁴⁸ ve Keykâvüs'tan bu konuda çözüm bekliyordular.

Selçukluların 1211'de Antiokhea'da Laskaris'e yenilmelerinin ardından her iki tarafın, başka önemli sorunlarla uğraşmalarını gerektiren konjonktür belirmişti. I. Gıyâseddin Keyhusrev'in bu savaşta ölmesinin ardından, Selçuklular toparlanıp doğusundaki Ermenileri kontrol altına almanın yanı sıra, denizlere açılma stratejisini uygulamak zorunda hissediyordu. Aksi takdirde ekonomik açıdan iç Anadolu'da sıkışmış bir Selçuklu Devleti'nin uzun süre varlığını sürdüremeyeceğinin farkındaydılar.

Selçuklu Devleti'nin Karadeniz ticareti üzerinde etkin olabilmesinin yolu Karadeniz kıyısında sağlam bir mevki edinmesinden geçiyordu. Samsun, 12. yüzyılın sonlarından beri Türkleşmiş olmasına rağmen savunma zaafı taşımaktaydı. Dolayısıyla en uygun şehir, bölgenin ticareti için kilit noktada bulunan Sinop şehriydi⁴⁹. İki kardeşin Bizans tahtı üzerindeki hırsları ile Karadeniz kıyıları boyunca ilerlemeleri, Selçukluları da rahatsız ediyor ve bölgedeki varlığı için tehdit oluşturuyordu. 1206-7'de

Laskaris'in David Komnenos'u Paphlagonia bölgesinde durdurması sonrasında, iki kardeş bütün dikkatlerini Sinop'a kadar gelen kıyı şeridine vermişlerdi. Öte yandan Laskaris'in Sinop'un batısındaki Ereğli ve Amasra'yı almış olması, Keykâvüs'ü endişelendiriyordu. Burasını Laskaris'ten geri almanın daha zor olacağını düşünen Keykâvüs, 1214'te Sinop'u savaşmadan teslim aldı.

Bu tarihten sonra Selçuklu-Bizans ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Artık Selçuklu iki Bizans devleti ile sınır olmuştu. Antalya'dan sonra Sinop'un da Selçukluların eline geçmesi, sadece Selçuklu devleti tarihinde değil, Akdeniz ve Karadeniz ticaret tarihinde, Trabzon İmparatorluğu'nun tarihinde ve Helenizm'in tarihinde bir dönüm nokasına işaret eder. Bu olayın Bizans için en önemli sonucu, Trabzon ve İznik arasındaki bağlantının kopması ve Trabzon'un İstanbul üzerindeki hayallerinin sona ermesi oldu.⁵⁰ Batı Anadolu ile bağları kopan ve etrafında Konya ve Gürcülerle sınırlı kalan Trabzon, bundan sonra Karadeniz'in kuzeyi, Selçuklular ve Gürcülerle ilişkilerini geliştirmek zorunda kaldı.⁵¹ Siyasi çatışmalar yaşansa da, coğrafik koşullar nedeniyle ticari ilişkiler, Trabzon'u zorunlu olarak Konya ile ilgilenmek durumunda bırakıyordu. Selçuklu Devleti'nin Sinop'a ve diğer stratejik şehirlere özel bir ilgi ile seferler düzenlemesinin arkasında, bu şehirlerden geçen transit ticaret ve bu ticareti kontrol etme politikası yatıyordu⁵² Bu politika, Keykâvüs'tan önceki Sultanlar ve Keykubat zamanında hep ön planda olmuştur.

Trabzon İmparatorluğu, 1229-30'da kabul ettiği Celaleddin Mengübürti'nin vasallığı dışında, Moğol istilasına kadar Selçuklu Devleti'nin vasalı olarak varlığını sürdürecektir. Selçuklular, böylece kuzey sınırlarını emniyet altına almış, tehlikeli olabilecek bir rakibi yüzyılın ortalarına kadar etkisiz hale getirerek, ticaretinin önündeki engellerden birini de şimdilik aşmıştır. Trabzon İmparatorluğu'nun vasallığı devam ederken 1222-1223'te Pontos'ta Türklere karşı geçici başarılar kazanıldı. Moğolların bu tarihlerde Kıpçak ve Rusları yenmeleri, Kırım ve Suğdak'ı yağmalamaları üzerine, buradan kaçanların bir kısmı Selçuklulara sığınır. Ancak nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, buradan kaçanların ya da bu bölgenin Trabzon'a ait vergilerini toplayan bir geminin yağma edilmesi, Trabzon-Selçuklu ilişkilerini gerginleştirir.⁵³ Trabzon ve Selçuklular arasındaki çatışmanın bir başka nedeni ise, Trabzon'un Selçuklu

vasallığından çıkıp, Moğollardan kaçarak o sıralarda doğu Anadolu'ya giren Celaleddin Mengüberti'nin vasallığına girmesi ve Mengüberti'nin Trabzon çevresinde etkinlik kurma çabalarıdır. Bu olaylar hem Trabzon hem de Selçuklularda taht değişikliklerinin olduğu bir döneme rastlar. Keykubâd 1220'de İzzeddin Keykâvüs'un yerine, Andronikos Gidos ise 1222'de ölen Aleksios'un yerine geçmişti. 1222-23 sıralarında Andronikos Gidos, Sinop ve çevresinde çeşitli yağma ve işgal girişimlerinde bulunup, bölgenin istikrarını bozmaya başlamıştı. Andronikos Gidos Selçuklulara bağımlılıktan kurtulmak için Keykubâd'ın başka bir seferdeki meşguliyetinden de faydalanarak küçük saldırılar yapar. 1227'de Keykubâd'ın Suğdak'ı alıp burayı kolonize etmesinden sonra, Trabzonluların Suğdak'taki yağma girişimleri ve denizde Selçuklu gemilerine saldırımları, Keykubâd'i bir süre uğraştırır. Trabzon İmparatorunun güvendiği ve vasallığını kabul ettiği Celaleddin Mengüberti, Yassı Çimen'de (1230) Keykubâd'a yenildiğinde, Trabzon aniden bütün kazançlarını yitirdi ve tekrar Selçuklu vasallığını kabul etmek zorunda kaldı.⁵⁴ Selçuklular, Eyyubi ordusunun yardımı ile bu ittifaka karşı zafer kazanmıştı ve onların Yakın-Doğu'daki konumu eskisinden daha güçlü hale gelmişti.

1.5. Transit Ticarete Değişen Yollar ve Trabzon'un Ekonomik Yükselişi

Trabzon İmparatorluğu'nun Selçuklulara yeniden tabi olması, Moğolların Anadolu'ya girişine kadar devam etmiştir. 1243 sonrası Moğol tabiyetini kabul etmek zorunda kalan Trabzon İmparatorluğu'nu, vasallık dönemleri çok fazla etkilemedi. Trabzon zaten belli bir coğrafi bölge ile sınırlanmıştı. Bulunduğu durumda etki alanını genişletme şansı görünmüyordu. Bununla birlikte, Trabzon ve yakın çevresi korunaklı bir coğrafyaya sahip olduğu için ilk Moğol saldırılarından da ağır tahribat yaşamadan kurtuldu.⁵⁵ Ancak varlığını sürdürebilmesinin ve 1461'e kadar yaşayacak olmasının en önemli nedeni ticari faaliyetlerinden sağladığı ekonomik rahatlığıydı. Bazı dönemlerinde transit ticareti olumsuz etkileyen dış gelişmeler, Trabzon'u olumsuz etkilese de, bazen de lehine gelişmeler oluyordu.⁵⁶ Moğolların Yakın Doğu ticaretinde belirleyici rol oynamaya başlaması, ticaret rotalarını da değiştirmişti. Karadeniz ticaretinin Moğol istilasından sonra İran ve Orta Asya üzerinden gelen ticaretinde limanı haline gelmesi, Trabzon ve çevresindeki ticaret şehirlerinin kazancı oldu.⁵⁷

Trabzon bundan sonra Anadolu politikalarında belirleyici olmaktan çok varlığını sürdürme çabası içinde olan, daha çok ticaret devleti hüviyetinde, ancak etkisiz de olsa Bizans ve Helen kökenlerini her fırsatta Bizans dünyasında kullanmaya çalışan bir devlet olarak kalacaktır.⁵⁸

Ostrogorsky, Trabzon İmparatorluğu'nun 1214'ten sonra genel Bizans gelişmesi üzerinde etkisi olmadığını söyler.⁵⁹ Bununla birlikte, 1214'e kadar olan siyasal gelişmelerde Trabzon'un son derece hayati bir rol oynadığını söylemek de yanlış olmaz. Bu zamana kadar Trabzon'un siyasi ve askeri faaliyetleri, Bizans'ın geleceği için son derece kritik ve tehlikeli bir ortam yaratmıştır. Epiros Prensiği, Bizans tarihinde her ne kadar Trabzon'dan daha önemli bir yere sahip olmuş olsa da, İznik'in kuruluşu aşamasında belirleyici bir rol oynamamıştır. Diğer yandan Selçuklulara karşı başarısızlıkları da, Anadolu'da Selçuklu Devletinin güç kaynaklarından biri olan Karadeniz ticaretine dahil olma olgusunu beraberinde getirerek Anadolu dengelerine dolaylı etkisi olarak düşünülebilir.

Bölüm Dipnotları

¹ Bryer, Anthony M., “Greeks and Türkmens: The Pontic exception.”, **DOP**, 29, (1975), s. 116.

² a.e., s.117.

³ a.y.

⁴ a.y.

⁵ Bryer’in makalesinden anlaşıldığına göre, Bizans zamanında da bu bölgenin karakteri, merkezden uzaklığının yanı sıra, diğer bölgelerle ilişkileri nedeniyle de daha farklıydı. Bu durum 13. yüzyılda kendilerine özgü ilişki kurmalarını sağladı. Bkz.: a.e., b.a.

⁶ Tabii Roma’dan Bizans’a geçişte imparatorluğun dayandığı meşruiyet unsurları değişime uğramıştır. Roma’nın Hristiyanlaşması sonucu artık eski Romanın Hukuk sisteminden diline kadar her şey yeni duruma göre şekil almıştır. 7. Yüzyıla gelindiğinde artık Roma İmparatorluğu ‘Bizans’a dönüşmüştür. Fakat yine de Bizans’ın her alanında Roma döneminden kalan yapısal devamlılığı görmek mümkündür.

⁷ Bizans, 1204 öncesi de sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Örneğin 10. Yüzyıl başlarında güçlenen Bulgar Çarı Symeon’un (892-927) uyguladığı askeri ve siyasi baskılara rağmen, Bizans onun talep ettiği Romalıların “*basileus*”’u unvanını Symeon’a vermedi. Ancak verdiği en yüksek rütbe, Bulgarların *basileus*’u olarak daha sonra Symeon’un daha kolay yola gelir oğluna verildi. ancak bütün bunlara rağmen 1204’teki durum kadar aciz olmamıştır. Bkz.: Ostrogorsky, Georg, “Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni”, çev. Özden Arıkan, **Cogito**, 17, (1999), s. 59. [Bundan sonra “Hiyerarşik Dünya Düzeni” olarak anılacaktır.].

⁸ Ostrogorsky, “Hiyerarşik Dünya Düzeni”, s. 52.

⁹ Roma İmparatorlarının kullandığı “Emperor” unvanını Bizanslılar da kendilerini Roma İmparatorluğu varsaymalarına rağmen İmparator Herakleios (610-641) zamanında bütün unvanların değişmesiyle, Yunanca aynı anlama gelen *basileus* unvanını kullanmaya başladılar. Tabii unvanların değişmesi sadece idari bir karardan ibaret değildir. Bu durum Roma İmparatorluğu’nun karakterinin ‘Bizans’a dönüşmesini de ifade eder.

¹⁰ Epiros’un 1215’te tahta geçerek 1224’te Selanik’te İmparatorluğunu ilan eden Theodoros Angelos, meşruiyetini vurgulamak amacıyla, kendisini takdim ettiği durumlarda *Theodoros Angelos Dukas Komnenos* unvanını kullanarak diğer hanedanlarla olan akrabalığını da özellikle vurgulamıştır.

¹¹ İmparatorun nitelikleri hakkında Bizanslı yazar, Caesarea’lı Eusebios Pamphylı, *Oratio de Laudibus Constantini* adlı eserinden bir alıntı için Bkz.: Geanakoplos, D. John, (Der.) **Byzantium: Church, Society and Civilization Seen Through Contemporary Eyes**, University of Chicago Press, Chicago, 1984, ss.17-18. Geanakoplos, Eusebios’un formüle ettiği imparatorluk niteliklerinin Bizans tarihi boyunca normatif bir rolü olduğunu başka örneklerle de destekler. Bkz.: Geanakoplos, a.g.e., s. 18-21.

¹² Bkz.: Ostrogorsky, “Hiyerarşik Dünya Düzeni”, s. 59. Ayrıca Bulgar Symeon örneğinin yanında 14. Yüzyılda Stephan Duşan’ın bu unvan Bizans’la savaşması da bu unvanın Bizans düşünce dünyasının kavramlarıyla şekillenen devletlerdeki önemi iyi bir örnektir.

¹³ Bkz.: Necipoğlu, Nevra, “Evensellikten Geri Çekiliş. Bizans İmparatorluk İdeolojisinin Evrimi ve Osmanlı Fütuhâtı”, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, İstanbul, 1998, s. 150 vd. [Bundan sonra “Evensellikten Geri Çekiliş” olarak anılacaktır.]; Necipoğlu’na göre; 1204-1261 arasında ortaya çıkan bütün Yunan devletlerinin hükümdarları, her ne kadar kendilerini Bizans dünyasının mirasçısı olarak varsaymış olsalar da, 1204 sonrası genel olarak Bizans ideolojisinin, dolayısıyla *basileus* kavramının kapsadığı anlam dünyası daralmıştı. Latinlerin darbesini yiyen Ortodoks dünyanın temsilcileri, kendilerini Latin dünyasından ayırdıklarını vurgulamak ve daha içe dönme refleksi ile artık Romalılar (Romaioi) olarak değil Yunan dünyası ile sınırlı bir imparatorluk tasavvur etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla 13. Yüzyıldaki *basileus* klasik Bizans *basileus*’unun ökmelik anlamını içermez. Fakat yine de bu bilinçsiz reflekse rağmen 1261 sonrası restorasyondan hemen sonra, aynı “evrenselci” iddianın yeniden canlandığını görmek, Latin istilası sonrası bu iddiadan geri çekilişin tamamlanmadığını gösterir. Asıl bu iddadan vazgeçiş Osmanlı fetihlerinin fiziki olarak da geri çekilmeye zorladığı, 14. Yüzyıl sonlarına doğru ve 15. Yüzyılda olmuştur.

¹⁴ Vasiliev, Alexander A., “The Foundation of the empire of Trebizond, (1204-1222)”, **Speculum**, Volume 11, issue 1, (1936), pp. 30-37.; Vasiliev burada, “İmparator” ve “Basileus” unvanlarının çağdaş kaynaklara göre kullanımını ve başlangıcından kendisine kadar başka tarihçilerin Trabzon’a yaklaşımları

konusunda detaylıca tartışır. Burada nedenleriyle beraber bu unvanın kesin olarak kullanıldığı sonucuna varır. Ayrıca karşı: Bryer, a.g.m., s. 116.

¹⁵ a.y.

¹⁶ Vassiliev, a.g.m., s. 37.; karşı: Bryer, a.g.m., s. 116.

¹⁷ Bryer, a.g.m., s. 116.

¹⁸ Oikonomides, Nicolaos., "The Chancery of the Grand Comnenoi: Imperial Tradition and Political Reality", *Arhion Pöndü*, Athina, 1978, ss. 321-332

¹⁹ Trabzon hükümdarlarının kullandıkları unvanların orijinal kayıtlarının yer aldığı tam bir kaynak ve referans listesinin incelemesi için Bkz.; Okonomides, a.g.m., ss. 301-321.

²⁰ Oikonomides, a.g.m., s. 322 ve devamında, Trabzon imparatorlarının unvanları hakkında Vassiliev'i destekleyen sonuçlara varır.

²¹ Vassiliev, a.g.m., s. 1. ; Miller, William, *Trebizond. The Last Greek Empire of the Byzantine Era, 1204-1461*, Chicago, 1969, p. 14.

²² a.y.

²³ a.y. ; Vassiliev bu bilgiyi Trabzon'un tek orijinal kaynağı Panaretos'a dayandırır.

²⁴ a.e., s. 15; Ayrıca bkz.: Toumanoff, Constantin, "On the Relationship between the Founders of the Empire of Trebizond and the Georgian Queen Thamar", *Speculum*, 15, (1940), s. 299 vd.

²⁵ Vassiliev, a.g.m., s. 4. ; Toumanoff, a.g.m., s. 299. ; Miller, a.g.e., s. 14-15

²⁶ Bkz.: Toumanoff, a.g.m., b.a., Gürcü hanedanı ve Komnenoslar ilişkisi konusunda Toumanoff kaynakları daha farklı yorumlamaktadır.

²⁷ Vassiliev, a.g.m. s. 18.

²⁸ a.y.

²⁹ a.y.

³⁰ a.e., s.13.

³¹ a.e., s. 20.

³² a.y.

³³ Miller, a.g.e., s. 15.

³⁴ a.y.

³⁵ Vassiliev, a.g.m., s. 21.

³⁶ a.y.

³⁷ a.y.

³⁸ Savvides, *Byzantium in the Near East*, s. 68.

³⁹ Miller, a.g.e., ss. 16-17; Vassiliev, a.g.m., s.23.

⁴⁰ Bu komutanın, 1222'de Trabzon tahtına geçen Andronikos Gidos ile akraba olması ihtimali de vardır.

Bkz: Miller, a.g.e., s. 19.

⁴¹ Vasiliev, a.g.m., s. 24. ; Miller, a.g.e., s. 17.

⁴² Vassiliev, a.g.m., s. 25.

⁴³ a.y.

⁴⁴ Vassiliev, a.g.m., s. 30. ; Miller, a.g.e., s. 19.

⁴⁵ Cahen, Claude "13.Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", çev. A. Derman, *Cogito*, 29, (2001), s. 135.

[Bundan sonra "Anadolu'da Ticaret"]

⁴⁶ a.e., s. 134.

⁴⁷ İki kardeşin bölgedeki faaliyetleri için Bkz.: Vasiliev, a.g.m., ss .21-30.

⁴⁸ Sivas, A. Selçuklu Devletinin ticaret yollarını kesiştiği bir antrepo görevi görmekteydi. Sivas'ı bu özelliği için Bkz.: Sümer, Faruk, "Yabancı Pazarı. Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, (Ağustos 1985), ss. 1-99.

⁴⁹ a.e., s. 133. ; karşı: Ostrogorsky, a.g.e., s. 399:

⁵⁰ Bkz.: Miller, a.g.e., s. 19. ; Vasiliev, a.g.m., s. 4.

⁵¹ Miller, a.g.e, s. 19.

⁵² Sinop ve Antalya'nın Anadolu ticareti için öneminin yanında, Selçuklu sultanlarının ticari hedefleri ve politikalarının Anadolu'nun ticaret Tarihi için önemi hakkında Bkz.: Heyd, a.g.e., ss. 328-333. ; karşı:

Cahen, "Anadolu'da Ticaret", s. 135.

⁵³ a.e., s. 136.

⁵⁴ Bkz.: Savvides, Aleksis, G.C., “Byzantium’s Oriental Front in the first part of the Thirteenth Century: The Empires of Nicaea and Trapezous (Trebizond) in view of the Seljuk and Mongol Menace”, *Diptiha*, 3, (1982-3), s. 173. [Bundan sonra “Oriental Front”]

⁵⁵ Lippard, Bruce G., *The Mongols and Byzantium, 1243-1341*, Department of Uralic and Altaic Studies in the Indiana University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1983, s. 179.

⁵⁶ Örneğin, 1258’de Moğol hükümdarı Hülagü Bağdat’ı yağmaladığında, transit ticaretin Akdenizden kaymasına neden olmuş, bu da en çok Trabzon’un işine yaramıştır. Bkz.: Miller, a.g.e., s. 26.

⁵⁷ Bruce Lippard, a.g.tz., s. 68 vd.

⁵⁸ 1261’de Mikhael VIII. Palaeologos’un İstanbul’u almasından sonra yeniden birliği sağlama çabaları sırasında Trabzon hükümdarları ile “imparatorluk-basileus” unvanları üzerine pazarlıklar yaptığı ve bu işi çok ciddiye aldığı bilinmektedir. Hatta bu pazarlıklarda görüşmelerden birine ünlü Bizans tarihçisi Georgios Akropolites, Mikhael’in temsilcisi olara katılmıştır. Bu görüşmeler sonunda Mikhael Palaeologos, Trabzon hükümdarı Ioannes Komnenos’a kızıyla evlenmesi karşılığında “Romalıların İmparatoru ve otokratı” unvanının yerine, “Despot” unvanını kullanmasını önerir ve ona bu görevi teklif eder. Görüşmeler sonucu bunu kabul etmeyen Ioannes, “In Christ God, Faithful Emperor and Autocrat of all the East, the Iberians, and the Transmarine Province” yani “doğu”nun (Doğu=Anatoli’nin Bizans için anlamı Anadolu’da asıl toprakları saydığı *Küçük Asya*’nın doğusunda saydığı topraklardır.) “basileus”u olarak tanımlayarak hem İstanbul’daki legal imparatoru tanımış olur hem de bağımsızlığını. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Vassiliev, a.g.m., s. 34. ; Oikonomides, a.g.m. ss. 300-301.

⁵⁹ Ostrogorsky, a.g.e., s. 399.

2. EPIROS PRENSLİĞİ: BİZANS DÜNYASINDAKİ ROLÜ VE ETKİLERİ

Epiros Prenslığı, incelediğimiz tarih aralığındaki genel Bizans gelişmeleri ve Balkanlar'ın tarihi açısından son derece dikkate değer bir öneme sahiptir. Ancak aynı zamanda orijinal kaynakların anlaşılabilir sessizliğinden dolayı, özellikle kuruluş tarihi olmak üzere belirsizlikler boşluklarla doludur. Şimdiye kadar yapılan modern çalışmalarda bu prensliğin tarihi, niteliği üzerine bir çok uzlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Halen devam eden bu uzlaşmazlıklar aşağıda görüleceği gibi ayrıntılardan ibaret değildir. Ciddi görüş ayrılıkları bu prensliğin isminden niteliğine kadar, tarih yazımının değişmesi ile sonuçlanacak kadar ciddidir. Bununla birlikte, elbette üzerinde uzlaşılan ve özetle anlatılabilecek bir siyasi tarih ortaya çıkmıştır. Öncelikle genel bir giriş olarak kuruluş aşamasını şöyle özetleyebiliriz. 1204'ten sonra haçlı kuvvetlerinin kendi aralarında yaptıkları paylaşma anlaşması sonrasında Yunanistan toprakları kendisine düşen Monferratolu Bonifacio'nun, bu toprakları ele geçirmek için bölgeye gittiği biliniyor. Yunanistan'daki Bizans toprakları, uzun süredir merkezi yönetimin kontrolünden çıkmış ve soylu yerel toprak sahiplerinin kontrolüne girmişti. Bu soylu zenginlerin çoğu İstanbul'daki aristokrat ve imparator çıkarmış ailelerle akraba ve bürokrasi ile iyi ilişkileri olan kişilerdi ve buradaki arazileri imparatorun onlara bağışladığı “*πρόνοια*=*pronoia*”¹ arazisi olarak elde tutmakta ve resmi olarak yerel yönetimde erk sahibi prensler ya da *arkhontlar* olarak hüküm sürmekteydiler. Bu yerel yönetici ve soyluların bir kısmı Latinlerle işbirliği yaparak yerlerinde kalmayı tercih ederken önemli bir kısmı da kuzeybatı Yunanistan'da Pindos dağlarının oluşturduğu doğal engelin arkasına sığınmayı tercih ettiler. Epiros, Akarnania, Aitolia ve Teselya'nın bazı bölgelerini² kapsayan, Arta şehri merkez olmak üzere Latinlerle işbirliği yapmayan Bizanslı soylular, Mikhael Angelos önderliğinde Bizanslıların direniş bölgesi haline geldi. Yunanistan'ın diğer bölgeleri ise Latinlere boyun eğmek zorunda kalarak çeşitli Latin krallıklarına bölündü.

Mikhael Angelos'un kurduğu ve örgütlediği Epiros Prenslığı bu bölgede bağımsız bir Bizans Devleti olarak kısa bir sürede güç kazandı. Anadolu'da İznik İmparatorluğu, Mora Yarımadası ve Girit'teki prenslikler gibi Balkan yarımadasında da

Bizanslılığın kültürel ve siyasi dayanma merkezi ve kendini toparlama merkezi Epiros oldu.³ Epiros Prenslığı, İznik gibi kısa sürede başarılı şekilde içten sağlama devresinden sonra yayılma ve bölgesel güç olma yolunda adımlar atmaya başladı. İznik'te I.Theodoros Laskaris'in devleti ile Epiros'ta Mikhael Angelos devirleri benzer süreçlerden geçerek kısa sürede bölgelerinde etkin devlet .⁴ Buraya kadar verilen bilgileri, Epiros üzerine yazan bütün kaynaklar genel olarak doğru kabul eder. Angelos hanedanından Mikhael adlı birinin burada otonom bir devlet kurmaya giriştiğine dair kimsenin şüphesi yoktur. Ancak asıl sorun, Mikhael Angelos'un kim olduğundan başlayarak, onun nasıl Epiros'a geldiği, gelmeden önce nerede ne yaptığı, Epiros'ta veya Yunanistan'daki bu direnişin başına nasıl geçtiği sorularının kaynakların değerlendirilmesine göre farklı yanıtların bulunabilmesidir.

Tarih yazımının niteliğini belirleyen önemli faktörlerden biride kaynakların durumudur. Epiros prensliğinin tarihi de Bizans genel tarih yazımı içinde kaynak açısından en sıkıntılı olan parçadır. Şimdiye kadar genel Bizans Tarih yazımı içerisinde, İznik devleti, Bizans İmparatorluğu'nun devamı olarak görülmüş, sadece başkent değişmesinden ibaret olduğu algılanmıştır. Gerçekten de bu sürece bakıldığında gerek İznik İmparatorluğu'nun yapısal özellikleri, gerek sonuçları bakımından Bizans Tarihinin sürekliliğinden coğrafi ve politikalar açısından keskin bir kopuş görünmemektedir. Epiros ise Trabzon İmparatorluğu ile birlikte Bizans Tarihi'nin kıyısında kalmış ve bu süreci etkileyebilecek, Bizans'ın kaderini değiştirebilecek bir devlet olarak görülmemiştir. Bu durumun en önemli nedeni başvurulan ya da eldeki kaynakların niteliğiyle ilgilidir. Niketas Khoniates, Mikhael Khoniates, Georgios Akropolites, Nikephoros Blemmydes ve daha geç dönemde yazan Nikephoros Gregoras, Georgios Pakhymeres gibi 13.yüzyıl ilk yarısının Bizans tarihçileri, İznik merkezli ve İznik geleneğinin devamı olan ve sonraki İmparatorların çevresinde yer alan tarihçilerdir. Bu yazarlar, hemen hiçbir eserlerinde Epiros'a özel yer ayırmak gereği duymamışlar, Epiros hakkında önemsiz ayrıntılar eklemişlerdir.⁵ Zira, bir anlamda resmi tarihçi sayılabilecek bu yazarlardan aksini beklemek yanlış olurdu. Dolayısıyla Epiros üzerine yazan bir çok tarihçi, tamamen bu kaynaklara dayanarak, bu kaynakların temsil ettiği İznik resmi bakış açısını kabul etmek gibi bir hataya

düşmüşlerdir. Bu ise bu devletin kurucusu olan Mikhael I. Angelos'un yükseldiği koşulları, onun gücünün yaygınlığı ve ortaya çıkış süreci hakkında yanımlarına ve yanlış olarak ona "Despot", prensliğine de "Despotluk" adını vermelerine neden olmuştur.⁶ İşte modern tarih yazımındaki bu ikili durum sadece unvan üzerindeki anlaşmazlıktan kaynaklanmamaktadır. Prenslik yada despotluk nitelermelerinin altında özellikle bu devletin kurucusu ve kuruluş tarihi yatmaktadır.

2.1. Epiros Prensliği'nin Kuruluşu, Kurucusu ve Niteliği Üzerine Tartışmalar

Epiros prensliği'nin kuruluş ve kurucusu üzerine tartışmalar temelde iki önemli araştırmacının çalışmaları üzerine inşa edilmiştir.⁷ Donald M. Nicol, kullandığı kaynaklara getirdiği yorumlar sonucu, burada da kullanılan çalışmalarında görüleceği gibi Epiros Despotluğu olarak adlandırmıştır.⁸ Bu adlandırmadaki tercihin yanı sıra aşağıda görüleceği gibi kimi boşlukları da kendi yorumlarıyla doldurmayı tercih ettiği bir tarih yazımı ortaya koymuştur. Karpozilos ise ondan çok sonraları yaptığı çalışmalarında burada da tercih edilen "prenslik" unvanını kullanarak adıyla birlikte bu devletin tarih yazımına yeni bir açılım getirmiştir. Apostolos Karpozilos'a göre, Epiros üzerine en çok yazan araştırmacılardan olan Donald M. Nicol, son çalışmalarında İznik sonrası Bizans kaynaklarından yararlanarak, Epiros'taki Angeloslar hanedanının hak iddialarının haklılığını ispatlamaya çalışmıştır. Böylelikle bu hanedandan birinin kurduğu devletin de en az İznik kadar meşru ve bilinçli oluşturulmuş olduğunu iddia eder. Fakat Karpozilos'a göre, kayda değer olmayan bu kaynaklardan, Epiros'un kuruluşunun taht üzerindeki iddiaları ile birlikte başladığını kanıtlama çabası da yetersizdir.⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Nicol ve Karpozilos kaynakların anlatılarını farklı değerlendirmişlerdir.

Yukarıda bahsedilen her iki araştırmacı da, Epiros'un kuruluşu ve bağımsız bir devlet olarak 13. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkışını, bir keşişin yazdığı kronik olan *Vita S. Theodorae*'den aldıkları bilgilere dayandırırılar.¹⁰ Bu kaynak Apostolos Karpozilos'a göre Epiros'un kuruluş ve İznik kilisesi ilişkileri bakımından çok önemlidir. Ancak bu kaynakta başka kaynaklar ile çelişen bilgiler bulunduğunda ifade eder.¹¹ Bu kaynağa göre, Epiros'on ortaya çıkışı, Mikhael'in Mora'dan Epiros'a geliş

macerasıyla başlar. Buna göre Mikhael, İstanbul'un düşüşünden kısa bir süre sonra *Ἐπαρχος=eparkh*¹², olduğu Mora'dan ayrılır. Bunun nedeni akrabası olduğu, Nikopolis valisi Senakherim'e yardım etmektir. Senakherim ise şehirde çıkan isyan sonucu öldürülmüş ve şehir isyancıların eline geçmiştir. Mikhael, akrabasının öcünü almak için şehre gelerek isyancılarla çarpışmış ve kontrolü ele alarak bu *θέμα (Thema)*¹³'ün lideri olmuştur. Senakherim'in dul karısı ile evlenmiş ve kendisini Epiros'un hükümdarı olarak ilan etmiştir¹⁴. Mikhael daha sonra Mora'daki Latinlere karşı başarısız bir savaşa girişmiştir. Mora onun eski topraklarıdır ve Latinlerin eline düşmüştür. Mora'yı geri almak için bütün ümitlerini kaybederek geri döner ve dönüşünde güya Despot unvanını kendisi alır.¹⁵

Karpozilos'a göre, *Vita*'nın kayıtlarını destekleyen yani Mikhael'in Epiros'a gelmeden önce Mora valisi olduğuna dair başka bir kaynak olmadığıdır. Buna karşın bu iddia, Villehardouin tarafından yalanlanmaktadır. Villehardouin Mikhael'i, Boniface of Monferrat'ın yakın ilişkisi olan biri olarak tanımlar. 1204'ten sonra onun aniden kaçarak Arta'ya gittiğini ve burada bir Yunan soylusunun kızıyla evlendiğini belirtir.¹⁶ Karpozilos, *Vita* ile Niketas Khoniates ile karşılaştırarak Mikhael'in kesinlikle Mora valisi olamadığı sonucuna varır. Mikhael'in bu görevde, III. Aleksios Angelos'un döneminde, ona karşı Rükneddin Süleyman ile anlaşıp isyan bayrağı açana kadar (1201) kaldığı sonucuna varır.¹⁷

Epiros Prensligi tarihini yazmak için Villehardouin ve Khoniates'in tarihlerinin, *Vita*'dan daha güvenilir olduğu söylenemez. Ancak kaynaklar arasındaki çelişkiler Karpozilos'a Epiros'un kuruluş tarihini yeniden yazmak gerektiği sonucuna götürmüştür¹⁸. Mikhael hakkında son kayıt, onun Yunanistana geçmesinden önce *Dux* ve *Phrologos* ve sonrada Konya sultanının müttefiki olduğu hakkındadır.

Donald Nicol ise Mikhael'in, İstanbul'un Latinlere düşüşünü takiben, Boniface of Monferrat'ın komutasında hizmet ettiğini, burada bir kazanç elde edemeyeceğini anlayınca Epiros'a gitmesini her iki yazar da normal karşılar.¹⁹ Çünkü o bölge Mikhael için aile topraklarıdır. Babası Ioannes Angelos Komnenos, bu bölgenin eski *Sevastokrator*'udur.²⁰ Teselya ve Epiros'un valisi olarak görev yapmıştır.²¹ Nicol'a göre de babasının eski yönetim bölgesi üzerinde kolayca hakimiyet kurmuştur.²²

Karpozilos, Nicol'un ileri sürdüğü; Mikhael'in kısa sürede başarılı olması, onun *Despot* olarak ve bir *Despotluk* yöneticisi olarak tanımlanması hakkında, , *Vita S. Theodorae* da dahil, bu dönemin kaynaklarında pek bir kanıt bulunmadığını iddia ederek onu eleştirir.²³ Eleştirilerini bu konudaki başka bir görüşüyle de destekler. Bu, *Despotluk* unvanının Bizans'ta verilmiş şartları ile ilgilidir. Bizans'ın resmi *Despot*'ları *Cursus Honorium*²⁴ a göre, daima imparator tarafından atanır ve genellikle imparator damadı olurdu. Zira imparatorun mirasçısı olarak bir erkek çocuğu olmazsa, tahtın resmi mirasçısı olarak despot atanırdı. Rasgele birine bu unvan verilmezdi.²⁵ Ayrıca, *Despotluk* görevi irsi olmayıp, onun bir bölge ya da *Thema*'nın yargı ve yönetim hakkını elinde bulundurma yetkisi de yoktu. Bu duruma rağmen Mikhael Angelos'u bir *Despot* olarak ve onun prensliğini de *Despotluk* olarak tanımlamayı Karpozilos yanlış bulur. Donald Nicol'un varsaydığı, sürgünde imparator olan Alexios III Angelos'un Epiros'ta geçici ikameti sırasında bu unvanı I. Mikhael Angelos'a vermiş olduğu ve ardılı olarak Bizans tahtına onu gösterdiğinin asla belgelenmemiş olduğunu kanıtlar. Dahası Mikhael, III. Aleksios Angelos'un damadı değildi ve bu unvan ona yeni meşru imparator I. Theodoros Laskaris tarafından da verilmemişti²⁶. Keza, *Despotluk* görevi III. Alexios tarafından zaten daha önce damadı I. Theodoros Laskaris'e verilmişti ve o bu unvanı, İznik'te İmparatoru ilan edilene kadar kullanmıştı.²⁷ Bu iki tartışmadan sonuç olarak burada benimsenen, Mikhael Angelos'un bir *Despot* yada bir *Despotluk*'un kurucusu olmaktan uzak olmakla birlikte, Bizans'ta tanınmış bir ailenin genç bir üyesiydi ve varisi olduğudur. Onun, İmparatorluğun çöküşünden kendine yarar sağlamaya çalışan, bağımsız bir hükümdar olma gayreti içinde olan soylu bir Bizans ailesinin üyesi olduğu söylenebilir.

Öte yandan Karpozilos, kaynakların Mikhael'in on yıllık hükümdarlığı boyunca despotluk ya da diğer imparatorluk unvanları hakkında ciddi düşünceye sahip olduğu iddialarına ilişkin bir kanıt bulunmadığını ortaya koyar. Ona göre, Mikhael herhangi özel bir unvanı kullanmaktan, İznik'in Bizans tahtı üzerindeki iddiasıyla çelişmek istemediği için kaçınmıştır. Epiros kaynakları, bu dönemde Venedik'le bir ticaret anlaşması yapan Mikhael'in bu anlaşmada kullandığı (1210) unvanı "*ego Michael Comnenus Dux, filius quondam sevastocratoris Ioannis Ducis*" olarak tanımladığını

gösterir. Burada görüldüğü gibi Mikhael sadece babasının onursal unvanını kullanıyor.²⁸ Apostolos Karpozilos'un tespit ettiği bu kanıtlardan da görüldüğü gibi, Mikhael hiçbir zaman kendisini *basileus* ya da *despot* olarak tanımlamamıştır. Bu durum, Atina Metropolitanı Mikhael Khoniates'in mektuplarında da ortaya çıkar. Zira onun İznik ile iyi ilişkileri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Mikhael Angelos'la dostça ilişki içinde olduğu da mektuplarından anlaşılıyor. Karpozilos'un incelediği mektuplarında, onun Mikhael'e, *Despot* olarak hitap ettiğine hiç rastlanmaz.²⁹ Sonuç olarak, Nicol'un kurgusu olan; son hanedan ile meşru bağı olan ve atanmış bir despot olarak kurduğu despotluğunda, başından itibaren İznik'e rakip olma niyetiyle ortaya çıkan bir devlet olmadığı anlaşılmaktadır. Epiros'un Despotluk veya Prenslik olup olmaması bu nedenle İznik İmparatorluğu tarih yazımı açısından da problemler yaratır. Epiros'un İznik İmparatorluğu'nun Bizans dünyasındaki meşruiyetini en çok tehdit eden devlet olduğu düşünüldüğünde, kuruluşu ve Bizans dünyasında meşrulaşma argümanları önem kazanır.

Sonuç olarak Epiros'ta 1204'te kurulmaya başlanan askeri rejime, 1230'dan önce *Despotluk* nitelendirmesi, hiçbir kayıta böyle bir niteleme olmamasına rağmen, kuruluş tarihini çarpıtacak derecede yanlış bir tanım olduğu yolunda ki görüş son yapılan çalışmalarda kabul görmeye başlamıştır.³⁰ Ancak 1242 yılı sonrası, özellikle Vatatzes'in verdiği *Despotluk* unvanları sonucu bu unvanla anılan Epiros'taki yarı bağımsız Bizans devletleri ile, 1230'a kadar olan sürecin karakter olarak çok farklı olduğu unutulmadan kullanılması gerekmektedir. Zira Epiros hükümdarlarının imparatorluk iddiaları 1230'dan sonra sembolik hale dönüşmüştür. Aşağıda görüleceği gibi I. Manuel Komnenos Angelos, 1237'ye kadar imparatorluk unvanını *despot* unvanı ile beraber kullanacaktır. Fakat bu tarihten sonra zaten hangi unvanın kullanıldığı önemli değildir. Çünkü Bizans dünyasında kabul görmüş bir imparatorluk vardır ve hanedan meşruiyeti tartışılmamaktadır. Özet olarak, eğer Mikhael'i, Angeloslar hanedanından despot unvanı almış kabul eden anlatıya inanırsak, Epiros'u da Despotluk olarak kabul etmemiz gerekir. Fakat yukarıda görüldüğü gibi bu anlatı da çok fazla belirsizlik vardır. Eğer iyi bir aileden gelmiş fırsatı kullanarak lider olmuş küçük

rütbeli bir asker veya memur ise, o zaman ona despot diyemeyiz. Her iki durumda da burada kurulan devletin kuruluş tarihlerinden ismine kadar farklı yazmak gerekecektir.

2.2. Epiros'tan Selanik'e: Rekabetin Başlangıcı ve İmparatorluk İlanı

Mikhael 1215 yılında ölmeden önce, Epiros toprakları, Akarnanian sahili boyunca Naupaktos (İnebahtı)'tan Dyrrakhion'a (Draç), Korfu ve Leukas (Lefke) adalarını da kapsayan genişliğe ulaşmış, ve Mikhael, merkezi Arta şehri olan kuvvetli bir askeri rejim kurmayı başarmıştı.³¹ Bununla birlikte Mikhael, askeri aktivitelerini daha çok Peleponnesos ve Ionian kıyıları boyunca yoğunlaştırmayı tercih etmiştir.

Onun zamanında Epiros, Bizans'ın batı topraklarındaki en önemli güçlerden biri haline gelerek, Balkanlarda ve Bizans'ın geleceğinde belirleyici rol oynamaya başladı. O öldükten sonra onu kardeşi Theodoros Angelos Dukas Komnenos takip etti. Ölmeden önce kardeşini tahtın varisi olarak yanına çağırması, o sırada İznik'te Laskaris'in yanında olan Theodoros bu davete uyarak Epiros'a geçmişti.³²

Theodoros, Yunanistan'a varmadan önce birkaç yılını Mora'da Latinlere karşı başarısız savaşlarla Korinthos ve Argos civarını kontrolü altına almaya çalışarak geçirdi.³³ Theodoros, Mikhael'in batı yönündeki hareketinin yönünü hemen değiştirerek Latinlere karşı ve onların Teselya ve Makedonya'daki çeşitli kalelerine karşı yöneltti. Theodoros, Selanik'i adığı 1224'e kadar geçen sürede parlak başarılar imza attı. Hem Latinlere hem Bulgarlara karşı kazandığı bu başarılarının yanında, iyi bir stratejist olarak Teselya'nın Lombard baronlarından Teselya ve Büyük Platamona kalesini aldı. Bu kale Larissa'nın kuzeydoğusundaydı. Neopatras ve Makedonya'daki bir dizi kaleyi, Serbia, Berroia, Prosek, Okhrida (bugünkü Ohri), Serres (Seres) ve Drama'yı da ekledi. Bu fetihlerin en önemlisi de Selanik'i 1224'te alması oldu. Theodoros bundan sonra Ionian kıyılarından Naupactos'tan Dyrachium'a kadar ve Bulgaristan ile Makedonya'nın büyük kısmıyla birlikte iktidarını tamamıyla kurdu.³⁴

1215'ten 1224'e kadar, İznik ve Epiros arasında herhangi bir çatışmadan tarihi kaynaklar bahsetmez. Ancak 1224'te Theodoros Angelos'un Bizans İmparatorluğu iddiasının altyapısını 1215-24 arasında oluşturduğu kesindir. Theodoros Angelos'un bu yıllar arasında bu amaca yönelik politikalar izler. 1224'e gelindiğinde, İznik-Epiros

arasında çatışma ve rekabet kaçınılmaz artık hale geldi ve politik manevraların şekli değişti. Ancak Latin İmparatorluğu'nun İstanbul'da kurulmuş olması ve tampon görevi görmesi doğrudan ikisi arasında çatışmayı bir süre daha engelledi.³⁵ Hırslı ve büyük ideallere sahip Theodoros, tahta geçer geçmez önündeki en büyük engel olan Latinler'le mücadeleye girişti. Epiros'un en parlak zamanlarını Theodoros Angelos Dukas Komnenos³⁶ zamanında yaşadığı bütün tarihçiler tarafından kabul edilmiştir. Angelos, Dukas ve Komnenos gibi imparatorluk kurmuş hanedan ailelerinin unvanlarının hepsini birden kullanması da, onun asıl idealinin İstanbul ve Bizans'ın İmparatoru olmak olduğuna işaret eder. Bu unvanları kullanmakla, uzaktan da olsa akraba olduğu bu hanedanların hepsinden meşruiyet kazanma çabası içinde olduğu anlaşılır.³⁷ Onun bu amacının önündeki en önemli ve acil sorun ise Selanik Latin Krallığı idi. Kurucusu Haçlı komutanlarından Boniface de Montferrat olan bu krallık, Bulgarlar'la mücadelede zayıflamış ve artık zayıflayan İstanbul Latinlerinden destek alamayacağı içinde kolay ele geçirilebilir bir duruma gelmişti. Selanik şehri, siyasi, ekonomik, coğrafi ve açıdan stratejik önemli bir şehirdi. Bizans İmparatorluğu'nun tarihi boyunca İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehir olarak varlığını sürdürmüştü. İstanbul'a gitmek için tek yol olan tarihi *Via Egnatia* yolunun üzerinde bulunuyordu ve ticari açıdan da son derece zengin potansiyeli olan bir şehirdi. Theodoros, 1224 yılında bu şehri ele geçirmeden önce de Latinlere karşı girişimlerde bulunmuştu. Latin imparatoru I. Baudouin ve Henri'nin kızkardeşi Iolande'nin kocası Pierre de Courtenay, Henri'nin ölümünden sonra İstanbul'a Roma üzerinden Dyrrhakhion civarına gelerek Arnavutluk dağ geçitlerinden geçerken Theodoros onu ele geçirdi ve Pierre İstanbul'a hiç varamayarak Epiros'ta tutsak olarak kaldı. Bu cüretkar girişimin ardında zaten zor durumda olan Iolande, imparator naipliğini eline aldı ve o da 1219'da öldüğünde ölünce tacı 1219'da zayıf oğlu Robert'a geçti.³⁸

1224'te Selanik'in alınması, Epiroslular için büyük bir başarı, Latinler için ise büyük bir darbe oldu. Selanik'in alınması, Theodoros için eşi görülmemiş bir kişisel başarıydı. Bu başarı, Epiros'un, bağımsız bir prenslikten bir 'İmparatorluğa' doğru dönüşmesine yol açtı. Theodoros'un, Bizans tahtı üzerinde iddiasını ilan etmesi ve taç giymesi bu olaydan sonra mümkün oldu. Kendini *basileus* ve *autocrator* olarak ilan

ederek³⁹ Selanik'te kutlamalar yaptırdı. Fakat, Theodoros Angelos'un imparatorluk tacını giydiği tarih tartışmalıdır. Kaynakların genel eğilimi Selanik'i aldıktan kısa süre sonra bu töreni yaptırdığı yönündedir. Ancak taç giyme törenini 1227-28 yıllarına tarihlendiği iddiaları, bu tarihin kesinliği üzerinde kuşkular yaratmıştır.⁴⁰ Ancak onun Laskaris'e daha önce ettiği yemini ve verdiği sözü hala unutmayan İznik, doğal olarak Theodoros'u imparator olarak tanımadı. Selanik'i almış olmak ve Makedonya'nın büyük kısmını ele geçirmiş olmakla güçlenen Theodoreos Angelos, şimdi bütün Bizanslıların restorasyon hayallerini gerçekleştirebileceğini düşünmeye başlamıştır.⁴¹ Bu mümkün görünüyordu çünkü yol açıktı. Ancak İznik'li yöneticiler onun iddialarını tanımadılar ve reddettiler. Theodoros'a bir ultimatom verdiler ve Selanik Metropolitanı Konstantine Mesopotamites'e Patriğin ve İmparatorun yaptığı baskılarla, Theodoros'a taç giydirmesini engellediler⁴². Bunu üzerine Theodoros Angelos'a, Okhrida başpiskoposu Demetrios Khomatianos tarafından taç giydirildi ve ritüel tamamlanmış oldu.⁴³

Theodoros taç giydikten sonra, devleti yeniden organize etmeye girişti. Selanik onun geçici başkenti oldu ve orada kurduğu yönetim etrafında yeni atamalarla eski İstanbul imparatorluk teşkilatlanmasını taklit etti. Ünvanları, soyluları, aristokratları yeniden tanzim ederek iktidar araçlarına yeni bir şekil verdi.⁴⁴ *Sevastokrator*, *Provestiarioi* gibi önemli makamlara yerel beyleri ve kendi ailesinin üyelerini de büyük şehir merkezlerine atayarak yönetimini pekiştirdi.

Şimdi Adriyatik'ten Ege denizine kadar hakimiyetini kuran Theodoros, bölgede ikisi Bizans biri Latin üç imparatorluğun yanında arkada güçlenen Bulgar İmparatorluğu ile birlikte İstanbul ve Bizans'ın mirası üzerine mücadeleye girişti. Balkanlar da Latin Selanik Krallığı'nın ortadan kalkması, Latinleri İstanbul ve Balkanlar'da zor durumda bırakmış, İstanbul Latin İmparatorluğu, İznik ve Epiros arasında sıkışmıştı.

Bununla birlikte, iç durumu oldukça kötüleşmiş İstanbul Latinleri, 1222'de İznik tahtını alan III. Ioannes Dukas Vatatzes'in agresif batı politikasının sonucunda, Epiros ile ortaya çıkan rekabetten sıkça faydalanarak yaşamını sürdürdü. Vatatzes ilk yıllarını Latinleri batı Anadolu'dan tamamen (İzmit dışında) çıkardıktan sonra, donanmayı

yapılandırarak, Lesbos, Khios, Samos ve Ikaria adalarını da alarak durumunu sağlamlaştırmıştı⁴⁵. Bu seferlerinin bitiminde Edirne ahalisinin Vatatzes'i yardıma çağırması, onun zorlukla karşılaşmadan Edirne'ye girmesinin ardından İstanbul'un alınması artık daha kolay görünüyordu. Her taraftan Vatatzes tarafından sıkıştırılmış, İstanbul'un tek savunma güvenliği, aşılması zor surları kalmıştı. Bu sırada, Vatatzes'in İstanbul'u alması ihtimali, güçlü Selanik hükümdarının Vatatzes'in üzerine yürütmesine neden oldu. Bulgar Kralı II. Ivan Asen'de, krallığı'nın politikalarını İstanbul'u alma ve Bizans İmparatoru olma yönünde şekillendirmişti.⁴⁶ Bu amaçla önce Theodoros Angelos ile anlaşma yapmıştı. Aynı zamanda Latin İmparatoru 1228 yılında ölmüştü. Onun yerine tahta, reşit olmayan kardeşi II. Baudouin. geçmiş, ancak bu iktidar boşluğu ile yürümeyen imparatorluk en sonunda Bulgar Kralı II. Ivan Asen'e teklif edilmişti. Asen'in kızını Baodouin ile evlendirme projesiyle, Asen böylece reşit olmayan imparatorun kayınpederi olarak tahta oturacaktı. Fakat bu ittifak, Theodoros'un Asen ile yaptığı ittifakı bozmasına, kendine olan güveniyle Bulgar hükümdarına savaş ilan etmesine yol açtı. Klokotniza'da yaptıkları savaş (1230), Theodoros'un ağır yenilgisiyle sonuçlanmakla kalmayıp, Selanik'teki İmparatorluğu'nun da sonunu getirdi. Bu felaket, Balkanlardaki Bizans siyasi gücünün bağımsızlığının da sonuydu.⁴⁷

Bu savaş sırasında en karlı çıkan, akıllı politikasıyla rakiplerini gözetken Vatatzes oldu. Bizans tahtının varisi ve kurtarıcısı olarak artık tek başına kalmasının yanı sıra çok güçlü bir rakibinden de kurtulmuş oldu. Bununla birlikte, dağılan Selanik İmparatorluğu'nun topraklarını eline geçiren Asen, Balkanları Edirne'den Dyrrhakhion'a kadar eline geçirdi. İlk önceleri, Theodoros Angelos'un kardeşi Manuel Angelos, Selanik, Epiros ve Teselya'da bir süre tutunabildi. Ancak buna fazla dayanamadı. Theodoros, Arnavutluk, Makedonya ve Trakya'daki toprakları feth etti. Ayrıca Sırp tahtı üzerinde evlilik yoluyla kurduğu etkinlik de Asen'in eline geçti. Theodoros'un damadı Radoslav düşürülerek, yerine Asen'in kızı ile evli olan kardeşi Vladislav geçti. Bundan sonra Asen'e ihtiyacı kalmayan Latinler, ona verdikleri taht sözünü tutmadılar. Böylece II. Ivan Asen'in planları da boşa çıkmış oldu. Bundan sonra Selanik'te Theodoros'un oğlu Manuel, Mikhael I' in oğlu Mikhael II'de Epiros'ta kısmen bağımsızlıklarını bir süre daha koruyabildiler.

Bu tarihten sonra 1242'ye kadar devam edecek olan Vatatzes ile Asen'in işbirliği başka bir bölümde anlatılacaktır. 1242 yılında Asen'in gözlerine mil çekilmiş, Theodoros Angelos'u serbest bırakmıştı. Theodoros'un kardeşi Manuel Angelos ise Klokonitza savaşından sonra Asen'in kızıyla evlenmiş ve Asen ona, Selanik'te kendine bağımlı olarak Selanik Kralı olarak kalmasına izin vermişti.⁴⁸ Manuel Selanik'te *Despot* unvanı kullanıyordu. Bu unvanı ağabeyi Theodoros Angelos'dan 1230'dan önce almıştı. Onun adına, bu unvanla Teselya bölgesini idare ediyordu. Bu unvanı 1230'dan sonra da kullanmaya devam etmesine rağmen, aynı zamanda Theodoros'tan miras kalan imparatorluk unvanını da kullanıyordu.⁴⁹ Manuel'in, hüküm sürdüğü 1230-37 yılları arasında ne kadar bağımsız hareket ettiği kesin olarak bilinmiyor. Ancak bazı yazarlara göre onun evlilik yoluyla kurduğu akrabalık sayesinde, Bulgar Kralı fazla müdahale etmiyordu. Manuel'in kendi resmi görevlerini atamasına izin veriyordu.⁵⁰ Ancak Balkanlardaki politikaları ve ilişkileri, II. Ivan Asen'in istekleri doğrultusunda şekilleniyordu. Bu durum 1242'de serbest bırakılan Theodoros'un, Selanik'e dönerek, tekrar İznik'in karşısında çıkacak güçlü bir İmparatorluk hayalinin canlanmasından da anlaşılabilir. Zira Manuel, Epiros'tan Teselya'ya kadar hakimiyetini sürdürmüştü. Yine aynı dönemde Manuel'in kardeşi Konstantine despot olarak hala Aitolia ve Akarnania'da hüküm sürüyordu. Sadece Durazzo ve Albania (Arnavutluk) doğrudan Bulgar hakimiyeti altında kalmıştı. Diğer yandan Manuel'in yeğeni Mikhael II'de, Arta'da Bulgarlara karşı direnmeyi başarmış ve *despot* olarak varlığını sürdürüyordu.⁵¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Asen, Theodoros'un oluşturduğu yapıyı dağıtmıştı ama yok etmemişti. Selanik, Teselya, Epiros ve orta Yunanistan'da hala Theodoros'un kurduğu teşkilat devam ediyordu.

Buna rağmen Theodoros Angelos'un Vatatzes'i endişelendiren rekabeti, ardılları tarafından 1242'ye kadar İznik Devleti'ni rahatsız edecek boyutlarda değildi. Fakat Manuel ve Yunanistan'daki Bizanslılar hala Vatatzes'i değil, Manuel'i imparator olarak kabul ediyorlardı. Manuel'de bütün ritüelleriyle beraber imparator gibi davransıyordu. Bir Bizans İmparatoru için bu kabul edilemez bir durumdu. 1242 yılı Theodoros Angelos'un, kardeşini tekrar bağımsızlık için teşvikiyle daha da büyük sorun olmaya başlamıştı. 1241'de ölen II. Ivan Asen'den sonra Manuel bağımsız hareket etmeye

başlamıştı. Vatatzes ise balkanlardaki bu boşluğu hemen değerlendirdi. 1242’de bir sefer düzenledi. Bu sefer Moğol tehdidi yüzünden yarım kalmasına rağmen, I. Manuel Komnenosle bir anlaşma yapacak kadar etkili oldu. Manuel, imparatorluk alameti olan kıyafetleri çıkararak İznik’in üstünlüğünü tanıdı.⁵² Resmi olarak Vatatzes’in ve İznik’in üstünlüğünün tanınması, pratikte olmasa da Bizans dünyasını tek imparatorluk altında toplamıştı. Vatatzes, yarım bıraktığı Balkanlar’daki işini 1246’da daha ileri götürdü. Theodoros’un son oğlu Demetrios’un hüküm sürdüğü Selanik’i tamamıyla ele geçirdi ve Demetrios’ İznik’e götürerek, Selanik’e de Andronikos Palaeologos’u Avrupa arazisinin valisi olarak atadı.⁵³ Böylece Mikhael I. Angelos ile başlayan rekabet Selanik’te kesin olarak bitti. Fakat Epiros’ta Mikhael II Angelos, Vatatzes ve ardılları için sorun olmaya bir süre daha devam edecektir.

Vatatzes, Selanik’ten dönerken Epiros’ta Mikhael II Angelos ile anlaşma yapmış ve ona *despot* unvanı vererek o sırada Balkanlar’da fazla kalamayacağı için Anadolu’ya dönmüştü. Torununu da, Mikhael’in veliahdı Nikephoros ile nişanlayarak anlaşmayı sağlama aldı. Bir süre sonra Theodoros Angelos tekrar Mikhael’in yanında ortaya çıkarak onun anlaşmayı bozmasını sağlaması, Mikhael’in daha kötü şartlarda bir anlaşma yapmak zorunda kalacağı bir sonucu doğurdu. Topraklarının çoğunu İznik devletine vermek ve veliahdını da rehin olarak göndermek zorunda kaldı (1252).⁵⁴

Mikhael II Angelos, Vatatzes 1254’te öldükten sonra da sıkça İznik’in başına dert oldu. Theodoros II. Laskaris (1254-1258) ve Ioannes I. Laskaris (1258-1259) ve sonra Mikhael VIII. Palaeologos (1259-1282) devirlerinde, fırsat buldukça isyan etti ve bağımsızlık olmaya çalıştı. Mikhael’in direnişi, ancak 1259’daki Pelagonia Savaşı ile kesin olarak bastırıldı. Bu savaş, İznik devletinin Yunanistan’daki topraklarını işgal eden ve Mikhael II’nin işbirliği yaptığı Yunanistan’daki ve Latin kuvvetlerine karşı yapılmıştı. Bu nedenle, burada önemli olan savaşın detaylarından çok, sonuçta Epiros’un kesin itaat altına alınmış olması önemlidir.⁵⁵ Bu tarihten sonra Epiros Despotluğu’nun arazisi Mikhael ardılları tarafından paylaşılacak, fakat bölgedeki bu özerklik durumu pratikte uzun yıllar devam edecektir.⁵⁶ Yunanistan’daki Yunanlıların 1204 yılı sonrasında daha sıkı sarıldıkları Yunan (Helen) kimliği, restorasyon sonrasında da bu bölgede yerleşmiş bir ideoloji olarak kalıcı olacaktır.

Epiros Prenslüğü'nün siyasi macerasına baktığımızda, Bizans'ın 57 yıllık restorasyonu sürecinde, Bizans İmparatorluğu'nu yaşatmayı en az İznik kadar istedikleri görülür. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun restorasyonunu en çok tehlikeye düşüren bu prensliğin iddialarında, ısrar ve ciddiyet görülür. Donald Nicol, eserinin önsözünde de vurguladığı gibi, Epiros'un despotları, sürgündeki 57 yıl boyunca Theodoros zamanında ilan edilen imparatorluk iddiasından vazgeçmediler. İznik'in son ciddi despot rakibi Mikhael II ve ardılları da imparatorluğun kendilerinin hakkı olduğu iddiasından vazgeçmiş değillerdi.⁵⁷

2.3. İznik'i Etkileyen Kültürel Ortam; Kiliseler Arası ilişkiler ve Bizans Politik Kültüründe Değişimler

Theodoros Angelos 1224'te Selanik'e girdikten sonra, 1226/27 Demetrios Khomatianos'un elinden imparatorluk tacını giydiğinde, bu sadece İznik'teki imparatorluk iradesine değil aynı zamanda İznik patrikliğinin haklarına da doğrudan bir meydan okuma anlamı içeriyordu.⁵⁸ Bu durum, İznik patriği II. Germanos'un uzun zamandır önelemeye çalıştığı bu durumu elbette protesto etmesiyle sonuçlandı. Epiros'tan Selanik'e kuzey Yunanistan ve Makedonya'da Theodoros'un askeri otoritesi, artık gerçek bir imparator olabilmesinin şartı olan kilisesiyle birlikte tamamlanmıştı. Durum batı Anadolu ve Arupa'daki Bizanslılar arasında siyasi rekabetin yanında dini rekabeti de beraberinde getiriyordu. Bu türden bir rekabet hem nedenleri hem de sonuçları bakımından doğu ve batı Bizanslıları arasında devam edecek yeni bir olgu olarak ortaya çıktı. Bizans Ortodoks Kilisesi, tarihi boyunca Bizans'ın dış ve iç politikalarında önemli rol oynayan bir kurum olmuştu.. Ancak 1204-61 arasında artık iki devletin rekabet aracı haline dönüştü. Diğer yandan batı ve doğu Bizanslıları arasındaki geleneksel birliktelik bozuldu.⁵⁹

Kilise, Bizans tarihi boyunca daima imparatorun tamamlayıcı bir parçası olmuştu. İmparator- başkent (İstanbul)- kilise ve toplum, bir arada Bizans kimliğinin ve ideolojisinin dayandığı unsurlar olarak bir bütündü..⁶⁰ Kilise ve İmparator ise bu

kimliğin en önemli unsurlarıydı. Bu ilişki, 1204 ten sonra kilise liderliği imparatorusuz kalınca doğal olarak değişti. İznik ve Epiros kiliseleri kurulduğunda, klise ile devlet arasındaki bu gönülsüz ayrılık, bu hükümdarların imparatorluk iddialarını daha güçlü kılmak için özellikle politik ve kilise işleriyle ilgili çatışmalarını artırmalarına neden oldu. Yani onların çatışmaları, *imparatorluk* iddialarının ortaya çıkmasıyla kiliseyi de kapsayan bir şekilde daha da şiddetlendi. Bu duruma kilise hiyerarşisinin karışması kaçınılmaz olmuştu. Kilisenin siyasi liderlerinin politikalarına destek vermeleri zaten var olan bir olguydu ve kurumsallaşmıştı.⁶¹

Yukarıda belirttiğimiz 1204 sonrası oluşan koşullarla daha önce hiç karşılaşmayan kilise örgütlenmesi, bu tarihten sonra kendisini her zaman devlet ile birlikte var etmiş bir kurum olarak, birliğini koruma çabalarına girişmiştir. Kilisenin yaşaması ve güçlü olabilmesi için devletin olması gerektiği gibi, bir Bizans devletinin yaşaması için de bir kilise örgütlenmesi kaçınılmazdı. Latin istilasından sonra örgütlülüğünü sağlama tutmaya çalışan kiliseler, bu dağınıklık içinde, doğal olarak Epiros, İznik ve Trabzon'da toparlanabildiler. Fakat coğrafi kopukluklar, siyasi kopukluklarla birlikte kilisenin de iletişiminin kopmasına neden olmaktadır. Bütün bu iletişimsizliğe rağmen, kilise birlik içinde olmaya her zaman olduğundan daha fazla önem vermekteydi. Diğer yandan, İmparatorluğun ve kilisenin içinde bulunduğu koşullar, her iki kurumu birbirine muhtaç duruma getirmişti. Ashnda kilisenin yaşaması daima imparatorluğun var olması koşuluna bağlıydı. Bu ideoloji, yüzyıllardan beri Latin ve İslam korkusu nedeniyle ortaya çıkmış bir ideolojik yapıydı. Bizans devlet teorisine göre, kilise ve devlet paralel birer sistem olarak tasarlanmış ve kabul edilmişti. Bir “*dyarchy*” yani ikili bir yönetim sistemi vardı. Kilisenin yaşaması dolaylı olarak “*basileia*”nın yaşamasına bağlıdır. Sacerdotium-İmperium⁶² arasındaki bu anlaşma, Bizans tarihi boyunca dengeleri bozmadan süregelmiştir. Kilise taht kavgalarına, hanedan çekişmelerine karışmaz, idari meselelerde, Ortodoksluğa bir zarar söz konusu ise müdahale ederdi. Daha doğru bir ifadeyle kiliseye daha yakın olan tarafı desteklemekten daha ileri gitmezdi.

Epiros kilise hiyerarşisi, kliselerinin İznik Patrikliğinden bağımsızlığını ilan ettiklerinde aynı zamanda şu inancı ifade ettiler; İstanbul işgal altında olduğu sürece ve Bizanslılar kendi aralarında bölünmüş olduğu sürece *imparatorluk* üzerinde herhangi birinin İstanbul özgür olana kadar imparatorluk iddiası olabilir. Bu fikrin ortaya atılmasıyla, Epiros bölgesindeki kilise hiyerarşisi içinde, geçici olarak İznik'te olan patrikliğin meşruiyeti sorunu da gündeme geldi⁶³

Fakat onların itirazları, hemen herkesin İznik'teki patrikliğin Ortodoks kilisesi üzerindeki ruhani liderliğini tanınmasıyla Anadolu'da pek dikkate alınmadı. İznik Ortodoks kilisesi Anadolu Bizans toplumu tarafından çabucak kabullenildi.⁶⁴ Burada, 1204'ten 1208'e kadar geçen sürenin Ortodoks kilisesi ve toplumu için kritik olduğu unutulmamalıdır. Bu sürede, sadece imparatorluk değil, Ortodoks kilisesi de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.⁶⁵ Zira Latinler İstanbul'da sadece yeni imparatorluk değil aynı zamanda Latin Patrikliği kurmuşlardı.⁶⁶ Seçilmiş Patriğin istila sırasında şehri terk etmesi ve 1206'da ölmesi, Latinlerin atadığı Patriği resmi patrik durumuna getirmişti. Şehirde kalmayı ve Latin teologlarla tartışmayı devam ettiren Ortodoks keşişler de Latin etkisine girmeye başladılar.⁶⁷ Papa'nın bu yöndeki politikaları, şehrin düşmesiyle tanrının kendilerini cezalandırdığını düşünen moralsiz Ortodokslar üzerinde etkili oluyordu. Keşişlerin yeni patrik seçme isteğine Papa'nın izin vermemesi de bu süreci hızlandırarak, Latin kilisesine tabi olan Ortodoks sayısını artırmaya başladı.⁶⁸ I. I. Theodoros Laskaris İznik'te tutunmaya çalışırken, Patrik seçimi yapıldı. Bu seçim, Ortodoks dünyasına bir lider ihtiyacının duyulmasının sonucu idi. İstanbul'dan ve diğer bölgelerden bütün elit kilise görevlilerinden toplayabildikleriyle yaptığı bu seçimi, Ortodoks dünyası kabul etmeye hazır durumdaydı. İşte ilk yıllardaki bu boşluk, bazılarının İstanbul Patrikliğinin İznik'e yerleşmesini sorun yapmalarına neden oldu. Bunlardan biri Trabzon'daki Komnenos'lar, diğeri de Epiros'taki Angeloslar oldu. Ancak bu itirazlar İznik ve Epiros arasında çekişme başlamadan önce seslendirilmişti.⁶⁹

Laskarisin hükümdarlığına ve patrikliğin ruhani otoritesine ilk meydan okuyan David Komnenos olmuştu.⁷⁰ O, Patrikliğin kendi bölgesinde olan kilise atamalarını ve yetkilerini reddetmiş ve boş yerlere atanan piskoposların kendi devleti dışından onaylanmasına karşı çıkmıştı. Bu nedenle Amastris (Amasra) Piskoposu

Pammakaristes'e kendi bölgesindeki piskopos ve din adamlarının atamalarını yaptırdı. Bosphoros, Kherson ve Sougdouphoulon şehirlerinin patrik tarafından seçilmiş piskoposlarını yeniden seçmeleri için zorladı. Bu politikaların sonucu olarak Trabzon kilise hiyerarşisi patriğin onayı olmadan bu yeni düzenlemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Doğal olarak kilise geleneklerine ve hukuk kurallarına aykırı bir durum meydana çıkmış oldu.⁷¹

Epiros'ta ise kilise bağımsızlığı, Mikhael I. Angelos zamanında İznik'le Epiros arasında önemli bir sorun oluşturmadı. Mikhael I, İznik'in üstünlüğünü tanıyarak devletini sağlamlaştırma aşamasında böyle bir sorun yaşamak istememiş olabileceği gibi, böyle bir düşüncesi olup olmadığı da şüphelidir.⁷² Fakat kurduğu askeri devleti yükselmesi ve önemini artması hem Mikhael'i hem de onun bölgesinde İznik'ten kopuk durumda olan kilise örgütlenmesini bağımsızlık için cesaretlendirdiği görülür.⁷³ Epiros kilisesi buna rağmen Mikhael Angelos zamanında bağımsızlık için önemli girişimlerde bulunmadı. Mikhael'in politikası daha çok yeni aldığı bölgelerdeki kilise örgütlenmelerini sağlamlaştırmak yolunda oldu. Bu tür düzenlemeleri İznik'ten bağımsız yaptılar. Örneğin Larissa (1212) ve Durazzo (1213) piskoposlarının atanması, İznik'in onayı olmadan yapıldığı için, bir kriz yaratmasa da, İznik Patriği Manuel Sarantenos fiili durumu onaylamayı ancak 1215'te ve bir daha atamalar için onay almak koşuluyla, toplanan bir Konsil'de kabul etti.⁷⁴ Ancak Epiros ile İznik arasındaki coğrafi koşullar ikisi arasında iletişime izin vermiyordu. Dolayısıyla, İznik her ne kadar bu bölgedeki atamalarda söz sahibi olmak istese de, fiilen Epiros bölgesinin kilise atamaları ve işleyişi bağımsızlaşıyordu. Mikhael'in öldüğü 1215 yılına gelindiğinde, yeterince genişlemiş olan Epiros Prenslüğü, genişleyen kilise örgütünün liderliğini de oluşturmuş durumdaydı. Her ne kadar onun zamanında İznik ruhani otoritesine açık bir meydana okuma siyaseti olmasa da, Yunanistan ve Balkanlardaki ortodoks Bizans toplumu ve din adamları daha gerçekçi davranarak fiili otonomlarını elde etme gerekliliğinin bilinci ile hareket ediyorlardı.⁷⁵ İznik patrikliğinin birliği koruma ısrarları ve bütün bedeline rağmen, eldeki coğrafi, askeri ve siyasi koşullarda, Anadolu ile hiçbir şekilde organik bağ olmadan İznik'ten yönetilmenin gerçekçi olmadığını görüyorlardı. İznik patrikliği de aynı koşulları bilmesine rağmen geleneksel birlik ve tek merkezden

yönetme ısrarını sürdürerek, iki kilisenin tamamen kopmasına istemediği halde katkıda bulunuyordu. Diğer bir deyişle, 1226/7 yıllarına kadar Epiros ve daha sonra Selanik'te devam eden kuzey Yunanistan ve Makedonya'daki kilise görevlileri, İznik'e göre daha gerçekçi politikalar izlemişlerdir.⁷⁶

Bu, gerçekçi ve temkinli kilise politikasını özellikle batıdaki en önemli kilise adamlarında görebiliriz. 1215 yılında Epiros kilisesinin en önemli kilise adamları, Ioannes Apokaukos (Nauphaktos (İnebahtı) Metropolitan) ve Basil Peditides (Korfu Metropolitan) idi. Bunlardan Apokaukos, Epiros kilisesinin bağımsızlaşmasını savunuyor olsa da, İznik ile tamamiyle karşı karşıya gelmek istemiyordu. Zira kendisi de İstanbul'da yetişmiş ve kilisenin birliğine inanılan önemli bir din adamıydı. Öte yandan Mikhael, Epiros kilisesini düzenleme yetkisini ona tamamıyla vermiş de değildi.⁷⁷ Ancak Theodoros Angelos tahta geçtikten sonra Apokaukos'un otonomi konusunda daha etkin olduğu görülür. Theodoros Angelos'un 1224'e kadar olan hızlı yayılma süreci boyunca onun kilise politikalarının en büyük destekçisi olan Apokaukos, onun taç giymesine kadar pek çok konuda aktif rol oynadı. Theodoros'un kilise politikası, devletin bağımsızlık politikasıyla örtüşmekteydi. 1219'a gelindiğinde, kilise atamalarını Theodoros belirliyor, hatta Apokaukos'u daha tutucu buluyordu. Demetrios Khomatianos'un Okhrida, Georgos Bardanes Korfu'ya başpiskopos olarak atanmasının onaylamasını Epiros'ta topladığı (1220) Konsil'e yaptıran Theodoros, Selanik'i aldıktan sonra kilise işlerine daha fazla karışmaya başladı. 1219'da toplattığı bu kilise kuruluna yaptırdığı bu atamalar ise, 1215'den beri başlayan kiliseler arası kopuşa son noktayı koydu. Ortodoks kilisesinin en çok korktuğu bölünme, bu atamaların yapılmasıyla artık geri dönülemez bir noktaya geldi. Theodoros, kendisinin bağımsızlık politikasına ayak uydurmayan, ya da İznik kilisesine bağlılık gösteren kilise kadrolarını hızla tasfiye etti.

Theodoros, başkent dışındaki bölgelerdeki dini örgütlenmeye de el attı. Kırsal kesimdeki Piskopos ve baş rahipliklere ayrıcalıklar verdi ve bu yüzden onların arazileri ve ekonomik güçleri arttı. Theodoros, yayılcı politikasının sonucu olarak kilise örgütlenmesini yeniden organize etmek zorundaydı. Yani ele geçirdiği ve örgütlediği bir çok bölgenin açıkta bulunan piskoposluklarına, liderlikten ve yeterli eğitimden

yoksun , manevi olarak yetersiz *diyakozlar*⁷⁸ (zangoç) atadı. Üstelik bunların kiliseye olan bağlılıkları Latin kilise organizasyonu sırasında bozulmuştu. Bunlar zorla mezhep değiştirmiş kişilerdi.⁷⁹ Sonuç olarak Theodoros ve onun kilise liderliği şimdi iki görevle karşı karşıya kalmıştı:

Birincisi yeni kazandıkları yerlere piskoposluk için uygun olanları atamak ikincisi, onların bıraktıkları boşlukları doldurmak için yeni piskoposlar atamak. Bu nedenle Epiros kilisesinin din adamlarının örgütlenmesi yeniden düzenlenmişti. Theodoros, Laskaris yönetimiyle yakın bağları olduğu için bir çok kilise adamının Patriklik ile ilişkilerini keserek, kilisenin otoritesini yüksek rütbeli piskoposlara emanet etmişti. Bu Konsil, çoklu bir piskoposlar kurulu şeklinde, piskoposlar ve onların meslektaşlarından oluşturuldu. Bunlar *tribunal* (yargıçlar, hakemler kurulu) olarak çalışıyorlardı. Bu tribunal yani karar yetkisi olan kurulun başkanı, Metropolitan ya da Piskopos, genellikle kurulun kararlarını dağıtır ve yayınlardı.⁸⁰

Bu iki ünlü din adamının kurulları, kilise yönetimi, işleyişi konusunda ve yargı konusu ile ilgili meselelerde tavsiye de bulunmaktaydı.⁸¹ Devletin yönetim yapısında John Apokaucos'un kişisel etkisiyle Nauphaktos (İnebahtı), Okhrida'dan daha yüksek bir pozisyonda yer alıyordu. Bununla birlikte, Demetrios Khomatianos'un başpiskoposluğa gelişiyle, kilise ve adli sistemin en önemli merkezi Nauphaktos (İnebahtı) yerini, Theodoros Angelos'un yeni kilise merkezi Okhrida'ya bırakmaya başladı. Nauphaktos (İnebahtı), Apokaucos'un ilerleyen yaşı ve gelenekselci tutumuyla, ve Theodoros'un kilise politikaları yüzünden gözden düşmeye başladı. Öte yandan Theodoros, Okhrida'nın ve Demetrios Khomatianos'un pozisyonunu, Yunanistan karasındaki eyaletleri İznik patrikliğinden bağımsız olarak örgütleme politikalarına aktif olarak katıldığı için yükseltti.⁸² Böylelikle Khomatianos'un aktif desteğiyle Ortodoks Kilisesi resmen ikiye bölünmüş oldu. Apokaucos ile Komatianos arasındaki fark Epiros Kilisesi teşkilatının tamamen bölünme taraftarı olmadığını da ifadesiydi. Zira Apokaucos kilise içinde çok etkiliydi ve her şeye rağmen bölünmeye karşıydı. İznik patriği Germanos II'ye Epiros papazlarından gelen bir mektupta, İznik'in ruhani liderliğini tanımak istediklerini yazmaları bunu daha iyi açıklar.⁸³

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi Mikhael Angelos zamanında, 1224'e kadar batıdaki din adamları ve siyasetçilerin politikaları, bölgelerinde siyasi ve askeri olarak bağımsızlaşma ile paralel görünüyor. Epiros'da başlayan ortodoks Bizans toplumunun var olma ve direniş hareketi 1224'e kadar bölgeye hakim bir balkan gücü olarak ortaya çıkmıştı. Bu siyasi ve askeri pozisyon, elbette kilisenin de bu pozisyonu almasını zorunlu hale getirmişti. Zira siyasi olarak var olma mücadelesi ile ortaya çıkan bu devlette, yaşanan süreç, kilise dahil bütün enerjinin askeri –politik manevralar için kullanılmasını zorunlu kılmıştı.⁸⁴ Son derece doğal olan bu sürecin en önemli sonucu ise aynen İznik'te olduğu gibi, geleneksel Bizans siyasi ideolojisi içindeki dengeyi kilise aleyhine değişmesi olmuştur.

Sonuç olarak, Okhrida, orta ve batı Balkan yarımadasının dini merkezi olarak İznik'e rakip çıktı. Demetrios Khomatianos'un etkisiyle onun batıdaki yandaşları hızla çoğalarak, onu kendilerinin vaizleri ve lideri olarak görmeye başladılar. Bu alanlar üzerinde imparatorluk otoritesini kuran Theodoros Angelos, böylelikle eski Bizans imparatorları gibi hem teoride hem pratikte yönetme yeteneğine kavuştu. Durum, Demetrios Khomatianos'un, Theodoros Angelos'a bir imparatorun nasıl olması gerektiğine dair öğütler bile vereceği kadar benimsenmişti.⁸⁵ Yani bütün ritüelleriyle birlikte-ki bu ritüeller son derece önemlidir-, bütün alametleri ile birlikte İznik'in karşısına en korkulu rakip olarak çıkmıştı. İznik hükümdarlarının ve Patriklerin bunu hoş karşılaması imkansızdı. Ancak İznik bütün düşmanlığına rağmen, bu durumun imkansız olmadığını görebilecek kadar da gerçekçiydi. Zira Epiros hükümdarı kazandığı başarıları ve başından beri vurguladığı unvanlarıyla meşruiyet sorununu halletmişti. En azından batıdaki Bizanslılar arasında meşruiyet sorunu yaşamıyordu. Aksine, elindeki askeri güç ile, askeri başarılarını ve popülaritesini Bizans dünyasında arttığı takdirde, İznik'in meşruiyeti sorgulanmaya başlanabilirdi.⁸⁶

Laskarisler, doğal olarak İznik Patrikliği tarafından Theodoros Angelos'un legal olmayan bir biçimde taç giymesini ve kilise otonomisi iddialarını şiddetle protesto etmesini sağladı. Laskaris, kilisenin istediği zaman düşmanlarını sapkınlıkla suçlayabilecek olmalarından faydalanmak istiyordu. Kilise de buna her zaman hazırды. İki kilise arasında olan çatışma aslında siyasi iddialara meşruiyet kazandırma

rekabetiydi. Bu nedenle, Theodoros Angelos'un imparatorluğunu ilan etmesiyle kesinleşen kiliselerin ayrılığı, Ortodoks kilisesinin bütünlüğü açısından önemli olduğu kadar, batıdaki Bizanslılar ile İstanbul Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve kültürel anlamda bir daha bütünleşememesi açısından da önemlidir.⁸⁷ Bu sürecin yukarıda bahsedilen devamında da durum değişmemiştir. Theodoros Angelos'tan sonra gelen, Epiros ve Selanik'te hüküm süren bütün despot yada Bizanslı hükümdarlar da aynı ideoloji ile hareket etmişlerdir. 1230'da sona eren Theodoros Angelos ve batıdaki Bizanslıların görkemli yükselişi Bizans dünyasında kültürel ve ideolojik olarak bölünmenin gerçekleştiği dönem olmuştur. Batıdaki Bizanslılar, İznik tarafından askeri olarak tamamen kontrol altına alınsalar dahi bu ayrılık sona ermeyecektir. Tekrar askeri ve siyasi olarak Theodoros Angelos zamanının gücüne asla erişemeyeceklerdir. Ancak 1261'e kadar daima İznik için problem olmaya devam edeceklerdir. Yaşanan bu sürecin sonucu nedeniyle, 1261'den sonra da İstanbul'daki imparatorlar bu bölgedeki güçlere iyi niyet beslememişlerdir.⁸⁸

Kilise ayrılığının, Theodoos II. Laskaris devrinde (1254-58) kültürel olarak da Bizans dünyasını parçaladığının iyi bir örneğini Akropolites verir. Michael Angold'un aktarımıyla, Akropolites Epiros'tan bahsederken Pindos dağlarını Epiros ile Helen toprakları arasında ayırıcı bir sınır kabul eder ve 'Epiros ve bizim Helen yurdumuz' olarak tanımlar. II. Theodoros Laskaris (1254-1258) ise, Anadolu'dan 'Bizim Kutsal Anamız Anadolu' olarak bahseder.⁸⁹ Anlaşılacağı gibi İstanbul'un kaybedilmesinden sonra Helen kimliğinin ve ulusal kimlik arayışının boyutları eski siyaset felsefesini değiştirmiştir.⁹⁰ Epiros'la yaşanan rekabet de bu sürece önemli katkı sağlamıştır.⁹¹ Helenizm ideolojisi bu süreçte her iki tarafta da yükselmiştir. Fakat yukarıda Akropolites'in de vurguladığı gibi İznik geleneğinde ideolojik olarak Bizans ikiye ayrılmıştır. İznik için Helenizm'in ana toprakları batı Anadolu'dur. Epiros yada kuzey Yunanistan ise geleneksel Helen toprağı olsa bile oradakiler artık Helen değildir.⁹² Geleneksel Bizans siyaset felsefesi terkedilmiş ve günün realitesine göre yeniden şekillendirilmiştir.

Epiros- Kiliseler arası bu rekabet döneminden sonra, Bizans iç siyasetinde kilisenin ağırlığı azaldı. Daha doğru bir deyimle, kilisenin politik rekabete fazlaca

bulaştırılması, restorasyon sonrasındaki süreçte de imparator-kilise arasındaki dengenin, kilise aleyhine değişmesine yol açar.⁹³ Yukarıda bahsettiğimiz siyaset felsefesindeki değişim, ulusalcı duyguları ön plana çıkarmıştı. Bu ideolojinin beraberinde getirdiği önemli bir politika değişikliği kaçınılmaz olmuştur. Zira ulusalcı ideoloji için devletin ve sahip olduğu ulusun yaşaması her şeyden daha önemlidir ve her türlü fedakarlık yapılmalıdır. Bu yaklaşım İznik ve Epiros'ta politik kültürün değişimini etkileyen faktörlerden biri olmuştur.⁹⁴ Devletin varlık mücadelesi vermesi kilisenin yönetim üzerinde etkinliğinin azalmasına neden olmuştur. Dahası, kilise devletin resmi politikalarına uygun politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Yukarıda bahsedilen geleneksel imparator iradesi ile kilise arasındaki dengeli yapı kilise aleyhine değişmiştir. İmparatorun ve siyasetçilerin otoritesi artarak kilise işlerinde önemli bir faktör olmuştur. Bunun en somut örneği 1259'da İznik'te Patrik Arsenios'un kilise de Mikhael Palaeologos tarafından öldürülmesi olayıdır.⁹⁵ Mikhael Palaeologos, güçlü ve karizmatik bir komutan olarak pasif ve hasta bir imparator olan IV. Ioannes Laskaris'i tahttan indirme planları yapıyordu. Ancak onun atadığı ve imparatorun zaafından yararlanarak devlet işlerinde etkinlik kuran patrik Arsenios en büyük engeldi. Mikhael bu engeli kaldırmakta tereddüt etmedi ve kilise de katlettirerek tahtı ele geçirdi. Bu olaydan sonra dahi meşruiyet sorunu yaşamadan kilisenin desteğini her zaman almayı başardı. Bu zamana kadar Bizans politik kültüründe böyle bir katliam yaptıran kişi için ağır bedelleri olan bir eylem olurdu. Ancak bu olayda Mikhael Palaeologos'un yalnız giriştiği düşünülmemelidir. İznik'teki bütün asker ve yöneticilerin 1204'ten beri uğruna savaştıkları İstanbul'un geri alınması hedefine çok az kalmıştı. İleri gelen bütün asker ve sivil bürokrasiye en uygun görünen kişi Mikhael'di. Askeri açıdan beceriksiz bir imparator yerine Mikhael'in geçmesi zorunluluğu devlet ve ordu ve aristokrat sınıfın ileri gelenlerine, Patrik Arsenios'un kilise de öldürülmesine onay verme gerekçesi oldu.⁹⁶ Bu olay, bize geleneksel Bizans politik kültürünün 1204'ten sonra ne denli değiştiğini göstermektedir. Kilisenin bu kültürde etkinliği azalmıştır. İmparator otoritesi ve devlet bekası ön plana çıkmıştır.⁹⁷ Aynı durumun 1261'den sonra İstanbul'da devam ettiği görülebilir.⁹⁸ Öte yandan 1204-61 yılları arasında izlenmek zorunda kalınan politikalar da bu değişimde önemli bir faktördür. Özellikle yukarıda da bahsettiğimiz

Epiros-İznik rekabeti nedeniyle kilise önemli bir iç ve dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Kilisenin varlık ve birlik mücadelesi büyük oranda güçlü bir Bizans devletinin var olmasına dayanmaktaydı. Kilise Kuzey Yunanistan'da ortaya çıkan direniş hareketine ve İznik'teki direniş merkezine doğal olarak eklenerek burada ortaya çıkan devletlere hem eklenerek hem de destekleyerek eski gücüne ve birliğine ulaşmayı amaçlamıştır. Bu amacına ulaşmakla birlikte 1261'e gelindiğinde devlet otoritesi ve politikalarına vermek zorunda kaldığı destekler nedeniyle, bu süreçten devlet üzerindeki etkinliği zayıflayarak çıkmıştır.⁹⁹

Genel bir ifadeyle sonlandırmak gerekirse, İznik ve Epiros rekabeti kültürel ve ideolojik alanda birkaç önemli sonuç doğurmuştur. Birincisi politik kültürde ulusalcı ve seküler unsurlar ön plana çıkmaya başlamış ve Bizanslıların kendilerini tanımlayış ve algılayış biçimleri tamamen olmasa da büyük oranda değişime uğramıştır. Diğer yandan, Kilisenin seküler yapıların karşısında güç kaybetmesi başlı başına önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu durum, restorasyon sonrası dönemde de etkilerini sürdürecektir bir sonuç olarak üzerinde daha çok çalışılması gereken bir tarihsel olgudur.

Bölüm Dipnotları

- ¹ Bizans'ta asker-çiftçilere verilen tarım arazisi. Osmanlı'da timar arazisi benzeri sistem.
- ² Nicol, *The Despotate of Epiros*, s.11. ; Ostrogorsky, a.g.e., ss. 399-400.; Vacalopoulos, a.g.e., s. 31.
- ³ Ostrogorsky, a.g.e. s. 400. ; Vacalopoulos, a.g.e., s. 31.
- ⁴ Ostrogorsky, a.g.e. s. 400. ; Steirnon, Lucien, "Les Origines du Despotat D'Epire (*suite*) La Date du couronnement de Théodore Doukas", *Actes du XII. Congrès International d'Etudes Byzantines*, II, Belgrade, 1964, s. 198.
- ⁵ Karpozilos, a.g.e., s. 31
- ⁶ a.y.
- ⁷ Bu yaklaşım farklılıklarının en önemlilerinden biri olan Donald Nicol, çalışmalarının hepsinde görüleceği gibi, *Despotluk* olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Ancak bu konudaki en son çalışmalardan biri olan Karpozilos, a.g.e., s. 32, dn.3'te, Ferjancic, B. *Despoti u vizantiji i juznoslovenskim zemljama*, Belgrad 1960 ve Steirnon, L., "Les origines du despotat d'Epire", *Revue des Etudes Byzantines*, XVII, 1959, 90-126'daki parael görüşleriyle destekleyerek o zamana kadar despotluk olarak tanımlana Epiros için bu unvanın ancak 13. Yüzyılın ikinci yarısı ve 14. Yüzyıldaki Epiros için kullanılabileceğini idda eder. Ayrıca Ferjancic'e göre Mikhael Angelos I (1204-1215) ve Theodoros Angelos I (1215-1230) zamanında bu hükümdarlar asla "Despot" unvanını kullanmamışlardır. Kaynaklara göre bu dönemde sadece iki despot vardır: Manuel ve Consatntine Angelos. Bunlar Theodoros Angelos'un zamanında bu unvanı ondan almışlardır. Bkz.: a. y.
- ⁸ a.y. ; Nicol, Donald M., *The Despotate of Epiros*, Oxford, 1957, ss. 11-15 [Bundan sonra *The Despotate of Epiros* olarak anılacaktır.].
- ⁹ Karpozilos, a.g.e., s. 32.
- ¹⁰ Karpozilos, a.g.e., s. 31. ; Karpozilos'a göre, Vita'nın kayıtları bir çok yerde doğruluğu tartışılır bilgiler verir. Mesela John Laskaris'in Mikhael VIII tarafından kör edilmesi olayının tarihini 1204 olarak verdiğini oysa bu 1261 25 Aralık tarihinde olduğunu belirttiği gibi başka yanlış bilgiler de bulunduğu belirtir.
- ¹¹ Karpozilos, a.g.e., s. 33.
- ¹² Mutasarrıf. Bizans idaresinde vali.
- ¹³ Bizans idaresinde en büyük yönetim birimi.
- ¹⁴ a.e., s. 31.
- ¹⁵ Mora'daki savaştan Geoffroi Villehourdouin, *The Cronicle of Morea*, ed. John Schimtt, London 1904, 1505-1738'de bahsedildiğini aktaran Karpozilos, Nicol'un hatasının, yanlış bilgi veren bu eserden kaynaklandığını belirtir.
- ¹⁶ Karpozilos, a.g.e., s. 35.
- ¹⁷ a. y.
- ¹⁸ a.e., s. 36.
- ¹⁹ Nicol, *The Despotate of Epiros*, s. 11.
- ²⁰ Ioannes Angelos Komnenos, Konstantinos Angelos'un oğlu ve *Sevastocrator* unvanını Isaak II. Angelos (1186) 'dan almıştır. Bkz.: Polemis, Demetrios I., *The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography*, London 1968, s. 87-88
- ²¹ Nicol, *The Despotate of Epiros*, s. 11. Nicol, burada herhangi bir kanıt göstermiyor.
- ²² a.y
- ²³ Karpozilos, a.g.e., s35
- ²⁴ Yüksek rütbeli unvanların verilişlerini düzenleyen liste.
- ²⁵ Ostrogorsky, Georg, "Urum Despotes", *BZ*, LVI, (1951), ss. 458-59.
- ²⁶ Karpozilos, a.g.e., s. 36.
- ²⁷ a.e., s. 36-37. ; Ayrıca, Theodoros Laskaris'in bu unvanı 1208'de resmi olarak tacını giyene kadar kullanmadığı, onun yerine *Despot* unvanını kullandığı bütün Bizans kaynaklarında tespit edilebilir. Bkz: Ostrogorsky, a.g.e., s. 395.
- ²⁸ Karpozilos, a.g.e., s. 37.

- ²⁹ a.e., s. 38.
- ³⁰ Örneğin Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 48'de *Prenslik* olarak kullanır ve çalışmasının devamında Karpozilos'a atfen, doğru olanın Prenslik olduğunu belirtir.
- ³¹ Ostrogorsky, a.g.e., s. 399.
- ³² Onun Laskaris'e bağlılık yemini ettiği sonradan rakip olduklarında Akropolites gibi Bizans yazarlarının savunduğu gibi Laskaris'in bu yeminini bozduğu suçlamasına neden olmuştur. Bkz. Ostrogorsky, a.g.e., s. 400. ; Nicol, **Despotate of Epiros**, s. 43. ; Karpozilos, a.g.e., s. 17.
- ³³ Karpozilos, a.g.e., s. 39.
- ³⁴ a. y.
- ³⁵ a.e., s. 10.
- ³⁶ Theodoros Angelos, meşruiyetini vurgulamak için akraba olduğu her üç hanedanın adını bir arada kullanır. Bkz.: Ostrogorsky, a.g.e., s. 400.
- ³⁷ a.e., s. 400, dn.2.
- ³⁸ a.y.
- ³⁹ a.e., s. 401.
- ⁴⁰ Steirnon, a.g.m., ss. 197-202'de, tartışmaya açtığı bu konuyu, Karpozilos, Apostolos, "The Date of Coronation of Theodoros Doukas Angelos", **Byzantina**, 6, (1974), s. 263 vd.'da tartışarak açıklık getirir. Bu tarihin 1224 sonları yada 1225 başlarında olduğu sonucuna varır. Nicol, ise eserlerinde bu tarihi 1227 olarak verir.
- ⁴¹ Karpozilos, a.g.e., s. 40. ; Nicol, **The Depotate of Epiros**, s. 60.
- ⁴² Karpozilos, a.g.e., s. 40.
- ⁴³ Ostrogorsky, a.g.e., s. 401. ; Karpozilos, a.g.e., s. 40.
- ⁴⁴ Karpozilos, a.g.e. s. 40. ; Nicol, **The Despotate of Epiros**, s. 63.
- ⁴⁵ Ostrogorsky, a.g.e., s. 402.
- ⁴⁶ a.e., s. 403.
- ⁴⁷ Bu savaşın batı Yunan devleti bakımından sonuçları için Bkz.: Ostrogorsky, a.g.e., s. 403-407.; Daha fazla detay için Bkz.: Nicol, **The Despotate of Epiros**, ss. 109-111.
- ⁴⁸ a.e., s. 114.
- ⁴⁹ a. y.
- ⁵⁰ a. y.
- ⁵¹ a. y.
- ⁵² Ostrogorsky, a.g.e., s. 406.
- ⁵³ a.e., s. 407.
- ⁵⁴ Vatatzes'in bu seferinin ayrıntıları için, Bkz.: Nicol, **The Despotate of Epiros**, s. 153-154.
- ⁵⁵ Bu savaşın detayları ve *despot* Mikhael II Angelos'un bu sıradaki politikalarının detayları için Bkz.: a.e., ss. 157-194.
- ⁵⁶ a.e., s. 194.
- ⁵⁷ a.e., Önsöz.
- ⁵⁸ Angold, Michael, **Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261**, "1. Paperback Edition" Cambridge University Press, 2000, s. 536. [Bundan sonra **Church and Society** olarak anılacaktır].
- ⁵⁹ Karpozilos, .a.g.e., ss. 46-47.
- ⁶⁰ Angold, Michael, **Church and Society**, s. 508.
- ⁶¹ Karpozilos, a.g.e., s. 48.
- ⁶² Sacerdotium: Dini erk-din adamlarının erki ve İmparatorluk erki.
- ⁶³ a.e., s. 49.
- ⁶⁴ Angold, **Church and Society**, s. 518.
- ⁶⁵ a.e., s. 515.
- ⁶⁶ Bu patrikliğin kuruluşu için Bkz.: Richard, Jean, "The Establishment of the Latin Church in the empire of Constantinople (1204-1227)", **Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204**, ed. Benjamin Arbel v.dğr., "1. Edition", London, 1989, ss. 45-62
- ⁶⁷ Angold, **Church and Society**, s. 515.
- ⁶⁸ a.e., s. 515.

-
- ⁶⁹ Karpozilos, a.g.e., s. 49.
⁷⁰ a.e., s. 50
⁷¹ a.y.
⁷² Nicol, Donal M., "Ecclesiastical Relations Between the Despotate of Epirus and the Kingdom of Nicaea in the Years 1215 to 1230, *Byzantion*, XXII, (1952), s. 209. [Bundan sonra "Ecclesiastical Relations"]
⁷³ a.y.
⁷⁴ a.y.
⁷⁵ Angold, *Church and Society*, s.538
⁷⁶ a.e., s. 539
⁷⁷ Nicol, *Ecclesiastical Relations*, s. 210.
⁷⁸ Διάκονος: kilise görevlisi
⁷⁹ Karpozilos, a.g.e., s. 41.
⁸⁰ a.e., s. 42.
⁸¹ a.e., s. 42-43.
⁸² a.e., s. 43.
⁸³ Angold, *Church and Society*, s. 537.
⁸⁴ a.e., s. 47.
⁸⁵ Karpozilos, a.g.e., s. 43-44.
⁸⁶ a.e., s. 44.
⁸⁷ Nicol, *Despotate of Epiros*, s. 99. ; Nicol, "Ecclesiastical Relations", s. 98. ; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 23'te, Theodoros'un yengilerinin ve Bizans tacına hak kazanmasının ansının Kuzey Yunanistan ve onun soyundan gelenlerin gönlünde yaşadığı yorumu da bu bağlamda değerlendirilmelidir.
⁸⁸ Angold, *Church and Society*, s. 560
⁸⁹ Angold, *Church and Society*, s. 539.
⁹⁰ Angold, Michael, "Byzantine Nationalism and the Empire of Nicaea", *BMGS*, 2, 1976, s. 64-66.
⁹¹ Angold, *Church and Society*, s. 539.
⁹² a.e., s.539
⁹³ a.e., ss. 561-562. ; Angold, *A Government in Exile.*, s. 59.
⁹⁴ Angold, *Church and Society*, s. 561
⁹⁵ a.e., s. 560-563
⁹⁶ a.y.
⁹⁷ Karpozilos, a.g.e., s. 48.
⁹⁸ a.y.
⁹⁹ a.y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İZNİK İMPARATORLUĞU'NUN DIŞ İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERİN BİZANS DÜNYASINDAKİ DENGELERE ETKİLERİ

1. BULGAR-BİZANS İLİŞKİLERİ

Bulgar-Bizans ilişkileri, 1204-61 yılları arasında Bizans dünyasının geleceğini belirleyen en önemli faktörlerden olmuştur. Bulgarlar dolaylı olarak Bizans'ın tekrar dirilmesinde katkıda bulunmuşlardır. Başka bir deyişle, dönemin siyasi koşulları gereği, İznik Bizans İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarından itibaren, Bulgarlar izledikleri politikalar sonucu Bizans'ın kurtarıcısı olmuştur.¹ Belki, 1234-1236 yılları arasında III. İoannes Dukas Vatatzes- II. Ivan Asen arasındaki işbirliği çabuk bozulmamış olsaydı, İstanbul'u 1261'den önce geri almalarında da Bulgar rolü olacaktı. İstanbul'un geri alınması sürecinin 1261'e kadar devam etmesinin, İznik İmparatorluğu'nun var olma mücadelesinde çetin rakiplerinin varlığından kaynaklandığı kabul edilir.² Balkanlarda Epiros, Anadolu'da Türkler ve Trabzon İmparatorluğu, İstanbul'da Latinlerin yanı sıra iç karışıklıklarla mücadele eden İznik, İstanbul'u ele geçirmekte gecikti. Ancak, Anadolu ve Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölgede yaşanan genel siyasi ve askeri hareketlik, İznik İmparatorluğu'nun yaşamasını sağlayan ortam yaratmıştır.

İznik imparatorluğu'nun, restorasyon sürecinde için en tehlikeli ve aynı zamanda da en fazla faydasını gördüğü rakiplerinden biri, Bulgar Krallığı olmuştur denebilir. Taraflar arasındaki ilişki daha İznik İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarında başlamıştır. I.Theodoros Laskaris, İznik'te siyasi olarak toparlanmaya başladığı sıralarda, Latinlerin paylaşım antlaşmalarında, İznik ve civarı kendi payına düşen Kont Louis de Blois'de Anadolu seferine çıkmıştı. Laskaris'in yeterince toparlanamamış ordusu, Poimananon'da (Manyas) yenilerek, elindeki İznik çevresi ile sınırlı şehirleri Latinlere kaptırdı. Doğudan ise David Komnenos ilerlemekteydi. Bağımsızlıklarını ilan eden feodal beyler ise başka bir sorun olarak ortadaydı. İznik'teki Bizans direnişi yok olma tehlikesindeydi. Bu sırada, Latinlerin Balkanlarda yürüttükleri politikalar Bulgar Çarı

Kaloyan'ı rahatsız etmişti. Latinlerin onu ciddiye almamaları ve onun müzakere teklifini reddetmeleri Kaloyan'ın Bizans karşıtı politikalarının değişmesine neden oldu. Aynı zamanda Trakya'daki Bizanslı asalet sınıfının da uzlaşma teklifini de reddetmesi, Trakya halkının, Kaloyan'ı Bizans tahtını almaya davet etmesiyle sonuçlandı. Bu, I.Theodoros Laskaris'in doğrudan ittifak kurma çabasıyla oluşmuş bir birliktelik değildi. Fakat Trakya'daki zengin Bizans soylularının Bulgar ile ittifakından en çok faydalanan Laskaris oldu. En kritik zamanında soyluların daveti üzerine Edirne'ye gelen Kaloyan, 1205 yılında burada Latin ordularını dağıtarak, İmparator II. Baudouin'i esir aldı. Böylece dolaylı da olsa yeni oluşan İznik İmparatorluğu'nun kurtarılmasını sağladı.³

Bulgarlar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler, 13.yüzyıldan önce başlamıştır. Burada bahis konusu olan Bulgar İmparatorluğu, 1186'de I. Ivan Asen ve Peter kardeşlerin kurduğu "İkinci Bulgar İmparatorluğu" olarak bilinen imparatorluktur.⁴ Bulgarlar 10. yüzyılda Çar Symeon ile birlikte en parlak zamanlarını yaşarken, Bizans İmparatorluğunu tehdit eden için en önemli düşmanlardan biri haline gelmişti. Öyleki Symeon'un sadece Bizans İmparatoru olma ve imparatorluğunu Bizans'ın devletler hiyerarşisinde en üst konuma getirme hırsı onu sıradan bir düşmandan ayırıyordu⁵. Bizans'ın kendini tehlike içinde hissetti bu dönemde, Symeon'a verilmesi zorunlu olarak kabul edilen 'Basileus' unvanı ve sonra yaşanan gelişmelerin çok benzeri 13.yüzyılda da yaşanacaktır.

11.yüzyıl başlarında II. Basileios'un , Bulgar Kasabı lakabı almasına neden olan seferine kadar, Bizans'a sorun olan Bulgarların bu ilk imparatorluk devrinden sonra, 13.yüzyıla kadar, Symeon'un yarattığı İmparatorluk olma fikri ve bağımsızlık karakteri Bulgarlarda hiçbir zaman bastırılmadı. Daha 10.yüzyılda bağımsız kilisesini kurarak *Bulgarların ve Romaluların Basileus'u ve Autokratoru*⁶ olduğunu ilan etmesi ve özellikle 12.yüzyılda, Bizans İmparatorluğu'nun en sorunlu yönetim bölgelerinden biri olarak 1186'ya gelene kadar son yüzyılda en az dört kez İmparatorluğa karşı isyan eden Bulgarlar, 13.yüzyılda ortaya çıkacak yeni Bulgar sorununun kökenlerini oluşturdular. Bulgar-Bizans arasında yüzyıllardır süren çatışma, ünlü Bulgar Çarı Symeon'un günlerine dönmeyi arzulayan I. Ivan Asen ve Peter kardeşler döneminde yeniden

avevlendi. Bulgarlar, bağımsızlığın ilk şartı olan kendi kiliselerini bağımsızlaştırma girişiminden başka, Kaloyan zamanına kadar önemli bir girişimde bulunamadılar. 12.yüzyılın sonlarında Bizans, Bulgar bölgesinin kontrol edebilecek ne askeri ne de ekonomik güce sahipti. Doğuda Türkler, haçlı seferleri ile uğraşan ve iç çekişmelerle zayıf düşen ve ekonomik olarak Latinlere olan bağımlılığı İmparatorluğun eski günlerinden bir iz kalmamıştı. Böyle bir ortamda geçmişindeki büyük askeri başarıları unutmayan Bulgar Çarları, bölgelerinde yeterince halk desteği bulmakta zorlanmadılar.

Symeon gibi her ikisi de Bizans manastırlarında yetişmiş ve Bizans saraylarında eğitim görmüş⁷ olan Ivan Asen ve Peter, Bulgaristan'a döner dönmez Bizans'tan bağımsızlaşmanın temellerini atacak girişimlerde bulundular. Etnik yapısı Slav ağırlıklı olan Bulgar Çarlığı, kısa sürede Balkanların en kuvvetli ordusuna sahip duruma gelebildi. Symeon gibi, onların gözlerini Bizans İmparatoru'nun tahtına dikmelerinin nedeni, Bizans eğitim sisteminden geçmiş olmaları oldu. Onlar da, Bizans devletler hiyerarşisine ve yeryüzünde tek bir imparatorluğun olabileceğine inanıyorlardı.⁸

1205 yılından itibaren Bulgarlar ile İznik İmparatorluğu'nun çıkarları daha sık çakışmaya başladı. Latin-Bulgar anlaşmazlığından asıl fayda gören ise I. Theodoros Laskaris oldu. Kaloyan'ın 1207 yılında Selanik'i kuşatırken ölmesi, İznik'in toparlanmasına yeterince vakit bıraktığı için Laskaris, en kritik zamanları kolaylıkla atlattı. Latinler özellikle Trakya ve Makedonya'da çok yıprandılar. Kaloyan'ın izlediği politikalar ve askeri girişimleri, Bizans'a iyilik olsun diye yapılmış ya da resmi olarak kurulan bir ilişkinin sonunda gerçekleşmiş değildi. Aksine Kaloyan, Trakya ve Makedonya'daki Rumlara yaptığı büyük baskılar ve gerçekleştirdiği katliamlarla, kendisine yakıştırdığı Rum kasabı lakabıyla ünlenmiştir.⁹ Fakat Latinlerin Kaloyan'ın reddetmelerini sindirememek, onu Bizans'ın asalet sınıfıyla ilişki kumasına yönlendirdi. Kaloyan devrinden sonra Bulgar çarlığı iç çekişmelerle uğraşırken I. Theodoros Laskaris'de diğer rakipleriyle yaptığı mücadeleye devam etti.

13. yüzyılda Bulgar-Bizans ilişkilerinin ilk devri, Kaloyan'ın ölümü nedeniyle erken sona erdi. Ancak Bulgar Çarlığı 1218'de yeniden iç düzenini sağladıktan sonra, Balkanlar ve Trakya'da yeniden önemli bir aktör haline geldi. I. Asen'in oğlu olan, II. Ivan Asen (1218-1241) dönemi, Bulgar-Bizans ilişkilerinin yoğunlaştığı bir dönem

oldu. II. Ioannes Dukas Vatatzes ile II. Ivan Asen'in inişli çıkışlı ilişkilerinin bütün sonuçları, aşağıda görüleceği gibi İznik İmparatorluğu lehine sonuçlanacaktır.

Latin İmparatorluğu'nun, bölgede etkinliğini yitirmesi, Bulgarlar'ın İstanbul'da yeni Bizans İmparatorluğu'nun koruyucusu olma umutlarını artırdı. Bulgar hükümdarlarının Bizans imparatoru olma hayalleri yeni bir olgu ya da ulaşılması güç bir hayal değildi. Böyle bir amaç için gerekli teorik argümanları da vardı. İlk önce Ortodoks mezhebinden olan Bulgarlar, Ortodoks dünyasının siyasi gücünü temsil eden Bizans tahtında, Ortodoks bir Bulgar Çarı'nın oturmasını gayet doğal görüyorlardı. Daha da önemli olan ise Bulgar Çarı'nın bunun için gerekli güce sahip olduğunu biliyorlardı.

Bununla birlikte, Bulgar başpiskoposluğunun 1185'de kurulmasından sonra Kaloyan, kendi politikaları gereği Papalık ile anlaşma yaparak kilisesini Roma'nın himayesine soktu. Bunun nedeni bir anlamda kilise aracılığıyla kurulan Bizans etkinliğini ortadan kaldırmaktı. Ancak Kaloyan'ın bu girişimi, kökleşmiş Ortodoks toplum yapısına sahip olan Bulgaristan'da iyi karşılanmadı. Ivan Asen bir süre bu durumu değiştirme gereği duymadı. II. Ivan Asen'in kilise politikalarının değişikliği, devlet politikasındaki değişikliklerle paraleldi paralel gidiyordu. İmparatorluğunun ilk yıllarında yayılmacı bir politika izleyen II. Asen, bütün dikkatini İstanbul'daki zayıf düşmüş Latin İmparatorluğu'nu ele geçirmeye yöneltti. 1228 yılında zamanın Latin İmparatoru Robert de Courtenay öldüğünde, taht küçük kardeşi II. Baudouin'e geçti. Küçük imparatorun yönetim sıkıntıları ve Bizanslıların Avrupa ve Anadolu'dan Latinleri baskı altına alması nedeniyle zor duruma düşen Latinler, Asen'den yardım istemek zorunda kaldılar. Bu teklif Asen için amacına ulaşmak için uygun bir fırsat yaratmıştır. Asen'in kızı ile genç imparator evlendirilerek, niyabet Asen'e verilecek, böylece Asen savaşa gerek duymadan İstanbul'u ele geçirmiş olacaktı. Bir zamanlar ünlü Bulgar Çarı Symeon'da benzer bir politika uygulamıştı.¹⁰ Theodoros Angelos, o sırada Trakya ve Yunanistan'da bazı askeri başarılar kazanmış ve İstanbul'a yönelerek, Edirne'de olan Vatatzes'i geri çekilmeye zorlamıştı. O güne kadar Theodoros ve Asen arasındaki işbirliği, Theodoros'a çok şey kazandırmıştı. Fakat şimdi aynı amacı güden Asen ile Theodoros İstanbul yolunda çıkar çatışmasına düştüler. 1230 yılında

Klokotnitza'da yaptıkları savaşta Theodoros, ağır bir yenilgiye uğrayarak Asen'e tutsak düştü. Ancak Latinlerin Asen'e verdikleri sözü tutmamaları, Asen'in de İstanbul planlarını suya düşürdüğü gibi politikasını değiştirmesine ve İznik ile iyi ilişkiler kurmasına yol açtı.

Bu olay Bulgar-Bizans ilişkilerinin 1204-1261 yılları arasında doruğa çıktığı dönemin başlangıcı oldu. 1230 sonrası Asen, bütün Balkanları ve Trakya'nın önemli bir kısmını kontrol altına alarak Bulgar Çarlığı'nı bölgenin en güçlü aktörü haline getirdi. Kendisini Bulgarların ve Yunanlıların 'basileus'u ilan edecek kadar özgüvene sahip olduğu bu sırada, Vatatzes ile ittifak kurma yolları aradı. Böylece yüzyılın başında, Kaloyan'dan sonra yeni bir Bizans-Bulgar ittifak ortaya çıkmış oldu. Asen'in niyeti, Vatatzes ve Selanik'te zaten kendi kontrolü bulunan Bizanslılar'ın yardımı ile İstanbul'u almak, ve sonra onları da ortadan kaldırmaktı. Vatatzes ise batıdaki rakibinden kurtulduğu için rahatlamış ve İstanbul üzerine planlar yapmaktaydı. Balkanlar'da artık ikisinden başka belirleyici güç kalmamıştı. Bulgar kilisesinin hala Roma'ya bağlı olması, Asen'in yeni politikası için artık hem gereksiz hem de sorun yaratan bir durumdu. Ancak Asen'in bu geri dönüş için İznik'te bulunan Patrikliğin izin vermesi veya resmi olarak tanınması gerekiyordu. Bu konu üzerine görüşmelerin kısa sürede sonuçlandığı söylenemez. 1235'te daha önce Sırlara tanındığı gibi, bağımsız kiliselerinin olması hakkı Bulgar kilisesine de verildi. Ancak bu kilise dualarında Bizans patriğinin ismini anılması ve İznik'teki patrikliğe vergi vermesi resmen kabul edilmesi şartıyla oldu. Diğer yandan, yine bu süreçte Bizans patrikliği ve Bulgar kilise otoriteleri arasındaki görüşmelerin yanısıra siyasi pazarlıklar da yapıldı. Hatta bazı kaynaklara göre Asen'in Ortodoks kilisesine geçme niyeti ve görüşmeleri 1228'lere kadar gider.¹¹ Asen'in daha önce *basileus* olduğunu ilan etmesi,¹² bu görüşmelerin başlarında iki taraf arasında problem oldu.¹³ Patriklik, Bulgar kilisesini eski konumunda kabul etmekte ısrar ederken, Asen tamamen bağımsızlık taraftarıydı. Bu görüşmeler devam ederken Vatatzes diğer yandan Roma ile görüşmelere yeniden başladı. Roma kilisesinin Bizans elçilerini iyi karşılayarak olası bir Bizans-Bulgar işbirliğini engellemek istemesi, diplomatik bir ataktı. Vatatzes ise Bulgar Çarlığı'nı bu atılımla diplomatik açıdan yalnız bırakarak onu anlaşmaya zorlamak niyetindeydi. Vatatzes aynı

zamanda Asen'e din adamlarını göndererek görüşmelere devam ettirdi. Bütün bu Roma ve Bulgarlarla karşılıklı elçi gidiş gelişleri sonunda, Vatatzes'in stratejisi netleşti. Vatatzes için İstanbul'u Asen'in yardımıyla geri almak, her defasında iç karışıklıklar yaratan ve başarı şansı az olan *Union* görüşmelerinin sonucuna tercih edilecek bir durum, ve daha kestirme ve popüler bir strateji olarak belirlendi.¹⁴ 1234 yılında bu umutlarla, Roma ile görüşmeleri kesmek için cesaretlendirici bir başka gelişme ise, Selanik 'de Asen'in vasallığı altında olan Manuel ile de anlaşarak üçlü bir ittifaka sahip olması oldu. Böylece Bizanslıların gönülsüz de olsa batıdaki kesiminden de destek almış olacaktı. Bu ittifakın, gücü zayıflamış Latinlerin elinden İstanbul'u geri alma olasılığı, dönemin iki güçlü devletini işbirliği yapmaya itti. Her ikisinin de bu ittifakı oluşturmaktaki motivasyonları ve amaçları farklı olsa da, İstanbul ortak hedefleriydi. Vatatzes, bu nedenle bu anlaşmanın bedeli olan Bulgar kilise bağımsızlığını, 1234/1235¹⁵ yılında bu anlaşma için verilecek bir taviz olarak düşündü¹⁶. "Entente Cordiale"¹⁷ adı verilen bu ittifakın güvencesi ise iki hanedan arasında kurulacak olan akrabalık ilişkisiyle sağlanacaktı.

Bizans-Bulgar arasındaki bu kırılğan *entente cordiale* ve Asen-Vatatzes'in birlikte bir sefere katılması ihtimali, Asen'in Anadolu 'daki Bizans diplomasisine iki önemli demir atmasını sağladı. Bunlardan birincisi, Asen'in iddia ettiği "Basileus" unvanının, yasallığının Vatatzes'in bizzat ifade etmemesine rağmen tanınmak zorunda kalınmasıdır. Zira 1233 yılında, Sürgündeki İstanbul Patriği Germanos II tarafından Bulgarlarla görüşmek üzere Eksarh olarak atanan Ankara Metropolit'i Christopher aracılığı ile yaptığı yazışmalarda, Asen için 'Basileus' unvanını kullanmıştı. Bir patriğin rasgele kullanmadığı bu hitap şekli, dolaylı yoldan kilise bağımsızlığının da tanınması anlamına geliyordu. Patrik II.Germanos ve Vatatzes resmi olarak Trnovo piskoposluğunu, Bulgarların bağımsız Patrikliği olarak tanımış oldular.¹⁸ Asen için bu gelecekte elde edebileceği İstanbul için, yasal İmparator olma hakkı demekti. Doğal olarak Anadolu'daki Bizans diplomasisinin önemli bir argümanına, Vatatzes bunu geçici olarak kabul etmesine rağmen sahip çıkmış oldu.

İkincisi ise Vatatzes'in oğlu II.Theodoros Laskaris'in Asen'in kızı Helena ile evlendirilmesi sonucunda Bizans sarayıyla kurduğu veraset ilişkisi oldu. Bu temelde,

Trakya paylaşıldı. Latin İmparatorluğu'nun aleyhine batıdan doğuya Maritza (Hebrus=Meriç) nehrinin yönüne doğru bir hat belirlendi. Burada aslan payı Bizans'a düşmüştü. Bu arada Asen, Ortodoks ekümenesinde bir *Basileus* olarak tamamen yasallığının tadını çıkarıyordu. Ancak Bulgarların jeopolitik kazancı en aza inmişti. Vatatzes, Gallipoli (Gelibolu) ile birlikte Trakya Khersonnesos'unda bir köprü başını ele geçirdikten sonra burasını karargahı olarak seçti. Burası onun Bulgar heyetini karşıladığı yerdir ve anlaşmanın gereği olan evlilik 1235 başlarında Hellespont'ta (Çanakkale) gerçekleşti¹⁹. Artık kuşatma hazırlıkları başlayabilirdi. İstanbul'un İznik İmparatorluğu tarafından kuşatılmasında önce, Trakya'daki Latin pozisyonunun Trakya'da zayıflatılması gerekiyordu. Dolayısıyla Latinlerin Trakya'daki sağlam kaleleri ortadan kaldırılmalıydı. Bu nedenle Vatatzes, Adrianople (Edirne), Tzuroulon (Çorlu), Herakleia (Marmara Ereğlisi) ve Selymbria (Silivri) kalelerini sağlamlaştırdığı gibi, Trakya'daki Latin kalelerini de yok etti.²⁰ Böylelikle Latin İmparatorluğu'nun batı ile bağlantısını sağlayan tek yol deniz yolu kaldı. Bizans ve Bulgar orduları, Meriç nehrinin hattını kapatarak, İstanbul'a ilerlediler ve İstanbul'u kuşatma başlatarak planlarını uygulamaya başladılar. Sonbahar başlarında birkaç yönden başlattıkları saldırıları, Latinler başarıyla geri püskürttü. O sırada Latin İmparatoru'nun naibi olan Jean de Brienne, Papa'dan yardım istedi. Papa da yardım için Sırp Kralı IV. Bela'ya başvurdu ancak yardım alamadı. Geoffrey Villehardouin'in küçük yardımına yetişemedi. Buna rağmen Latin savunma kuvvetleri zaten aşılması zor olan İstanbul surlarını savunmakta başarılı oldular.²¹

1236 kışında, ara vererek karargahlarına geri dönen kuvvetler, aynı yıl şehri yeniden kuşatmaya başladılar. Latin İmparatoru genç II. Baudouin batıya yardım aramaya gitti. Ancak bütün bu çabalara rağmen, sadece Venedik donanmasının yardımı ulaşabildi. Bununla birlikte, Latin İmparatorluğu'nu asıl kurtaran Vatatzes-Asen arasındaki ittifakın bozulması oldu.²² Asen, kuşatmanın en kritik zamanında ittifakı bozma kararı aldı. İstanbul için ittifak yaptığı Vatatzes ile, İstanbul düştükten sonra girişmesi gereken mücadeleyi düşünerek stratejisini değiştirdi. Zira zayıf Latin İmparatorluğu yerinde güçlü bir Bizans stratejik açıdan aleyhine olurdu. Vatatzes'i bırakarak geri çekildikten hemen sonra, Balkanlar'da ilerleyen Kumanlarla ve Latinlerle

işbirliği yaparak Vatatzes'e saldırdı. Aynı zamanda Papa ile Roma kilisesine geri dönmek üzere görüşmelere de başladı. İznik İmparatorluğu'nun kalesi olan Çorlu kuşatıldığı sırada, Asen tekrar siyaset değiştirdi. Trnovo'da salgın hastalık patlak verdi ve Asen'in karısı, oğullarından biri ve Bulgar patriğinin ölümü onu bunalıma soktu. Bunun sebebini Vatatzes'e ettiği ihanetin bir sonucu olarak yorumladığı için, kuşatmayı kaldırdı ve Vatatzes ile barış yaparak geri dönme kararı aldı²³. Böylelikle, Vatatzes Trakya'da bir kayba uğramadan ancak İstanbul'u da geri alamadan kuşatmayı bırakmak zorunda kaldı. Asen ise bir süre sonra kızı Helen'i İznik'ten geri çağırarak Bizans-Bulgar anlaşmasını resmi olarak bitirdi (1237)²⁴.

Bu tarihten sonra Bulgar çarlığı, Moğol istilasının etkileriyle sarsılmaya başladı. Eski gücünden çok şey kaybetmiş olan Asen, 1241 yılında öldü. Onun ölümüyle Bulgar Çarlığı'nın ikinci parlak devri de sona erdi. Artık Bulgar-Bizans ilişkilerinin İznik İmparatorluğu sürecinde tarihsel bir önemi kalmayacaktır.

Sonuç olarak, Bulgar-Bizans ilişkilerinin 13.yüzyıldaki kısa ama yoğun dönemi, Bizans'ın diplomatik ve askeri başarısıyla sona erdi. Tarihinde ikinci kez, Bulgar tehdidini yakından yaşayan İstanbul, Symeon'dan sonra Asen için de ulaşamadıkları hayal olarak kaldı. Öte yandan 1204-1242 yılları arasında yoğunlaşan ikili ilişkiler, Bizans açısından İstanbul'u geri alma projeleri bağlamında başarısızlık ile sonuçlansa da, bu ilişkiler, Bizans'ın Anadolu ve Balkanlar'daki durumunun daha güvenli hale gelmesini sağladı. En azından Bulgar Çarlığı Balkanlarda batıdaki Bizanslıları etkisiz hale getirip, Latinleri yıpratarak kendisi de çöküş sürecine girdiğinde, İznik İmparatorluğu'nun batı yönündeki sorunları hafiflemiş oldu. Özellikle Asen'in 1230'da Theodoros Angelos Dukas'ı yenmesi, Bizans dünyasının yasal varisinin İznik olduğunun Bizans dünyasına kabul ettirilmesini kolaylaştırması bakımından faydalı oldu. Asen'in Symeon gibi İmparator olma hırsı ve onu Vatatzes ile işbirliği yapmaya iten süreç ise, sadece koşulların sonucu değil, Vatatzes'in başarılı diplomasi atakları sayesinde başlamıştı.

Bölüm Dipnotları

¹ Ostrogorsky, a.g.e., s. 396.

² a.e., s. 402-408'de, özetle bu süreci anlatırken aynı kamıdadır. Aynı yorum için Nicol, Bizans'ın Son Yüzyılları, s. 16.

³ Ostrogorsky, a.g.e., s. 394.

⁴ İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun orijini ve ortaya çıkış koşullarını, Bulgar tarihi üzerine polemiklerin iyi bir özetini içeren çalışma için Bkz.: Wolff, Robert Lee, "The 'Second Bulgarian Empire'. Its Origin and History to 1204", *Speculum*, 24, (1949), ss.167-206

⁵ Bulgarların ilk imparatorluk devri ve Symeon zamanının Bulgar-Bizans ilişkilerine ayrı bir bölüm ayıran Ostrogorsky, a.g.e., s. 243-251'de, bu dönemin Bizans için ne kadar zorlu geçtiğini ayrıntılarıyla anlatır. Ayrıca Wolff, a.g.m., s. 170-172'de, Symeon ile Bizans arasındaki unvan tartışmalarını ayrıntılarıyla anlatır.

⁶ Wolff, a.g.m., s. 170.

⁷ Wolff, a.g.m., s. 181.

⁸ Ostrogorsky, a.g.e., s. 244.

⁹ Kaloyan bu lakabıyla Bizans İmparatoru Basileios II.'un Bulgar Kasabı unvanına atıfta bulunur. Bkz.: Ostrogorsky, a.g.e., s. 396. Bu olay dahi Bulgarların Bizanslılara olan düşmanca politikaların nedenlerini açıklayabilir.

¹⁰ Bkz.: Ostrogorsky, a.g.e., s. 403.

¹¹ Bkz.: Tarnanidis, "Byzantine-Bulgarian Ecclesiastical Relations During the Reigns of İoannis Vatatzes and Ivan Asen II, Up to the Year 1235", *Cyrrillomethodianum*, 3, (1975), ss. 28-52.

¹² Eduard Kurtz, "Christophoros von Ankyra aus Exarch des Patriarchen Germanos", *BZ*, 16, (1907), s. 141' de, Vatatzes'in hiç olmazsa 1225'lere kadar giden geçici olarak tanınmasına dair kanıtların varlığını gösterir.

¹³ Langdon, John Springer, John III Ducas Vatatzes 'Byzantine Imperium in Anatolian Exile: 1222-1254 The Legacy of His Diplomatic, Military and Internal Program for the Restitutio Orbis, (Basılmamış Doktora Tezi, University of California, Los Angeles, 1978, s. 160.

¹⁴ Langdon, a.g.tz., ss. 162-179.

¹⁵ Bu tarihi Ostrogorsky, a.g.e., s. 404'de 1235 olarak verir; Langdon ise geniş yer ayırdığı iki çalışmasında da 1234 sonlarında ön anlaşmanın çivisinin açılması ve 1235'te asıl anlaşmanın mührünün vurulduğu tespitini yapar. Langdon, a.g.tz., s. 184. ; Langdon, John Springer, "The Forgotten Byzantino-Bulgarian Assault and Siege of Constantinople, 1235-1236, and the Breakup of the *entente cordiale* between John III Ducas Vatatzes and John Asen II in 1236 as Background to the Genesis of the Hohenstaufen-Vatatzes Alliance of 1242", *Byzantine Studies in Honour of Milton V. Anastos*, ed. Speros Vryonis, Undena Publications, Malibu, 1985, s. 105, dn.1. [Bundan sonra "The Siege"]

¹⁶ Langdon, a.g.tz., s. 179.

¹⁷ Samimi Anlaşma anlamına gelir. Burada faydalanılabilen kaynaklardan başka bu konu ve özellikle anlaşma üzerine kapsamlı çalışmalar için Bkz. Cankova-Petkova, Genoveva, "Griechisch- bulgarische Bundrisse in der Jahren 1235 un 1246, *Byzantinobulgarica*, 3, (1969), ss. 49-80; Gjuzelev, Vasil "Bulgarien und des Kaiserrich von İznik (1204-1261), Les relations politiques bulşgaro-latines au cours de la période 1218-1241, *Bulgarian Historical Review*, 7, (1979), ss. 75-90.

¹⁸ Gardner, a.g.e., s. 148.

¹⁹ Bu evlilik töreninin detayları için Bkz.: Langdon, a.g.tz., s. 181-189. ; Gardner, a.g.e., s. 149.

²⁰ Langdon, "The Siege", s. 106.

²¹ Kuşatma sırasındaki olayların kronolojik sıralaması ve detayları için bkz.: a.e., ss. 105-121

²² Ostrogorsky, a.g.e., s. 405.

²³ Bu yorum Ostrogorsky'ye aittir. Langdon veya diğer kaynaklarda rastlanmamıştır: Ostrogorsky, a.g.e., s. 405.

²⁴ Langdon, "The Siege", s. 121.

2. BİZANS-SELÇUKLU İLİŞKİLERİ (1204-1261)

Türklerin Anadolu'ya girmesinden kısa bir süre sonra Bizans ile karşılaşmaları, yüzyıllardır Anadolu'nun sahibi olan Bizanslılar için, bu İmparatorluğun çöküşüne kadar olan bir sürecin başlangıcı olacaktır. 1071 Malazgirt Savaşı ile bu karşılaşmanın önemli bir dönüm noktası yaşanmadan önce de, çeşitli Türkmen gruplarının doğu Anadolu'ya sızdıkları ve buralarda kendilerine yeni yurtlar edinmek için Bizans'ı rahatsız ettikleri bilinmektedir. Anadolu'nun 11.-15. yüzyılları tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Anadolu'nun siyasi tarihinde bazı kırılma noktaları görürler. İşte 1071 Malazgirt Savaşı, Türklerin Anadolu'yu ele geçirmek için Bizans ile mücadelelerinin ve Anadolu'yu ele geçirme süreçlerinin en önemli safhalarından biri olarak kabul edilmektedir¹.

Yoğun Türkmen akınları ve Büyük Selçuklu sultanlarının seferlerine rağmen, Roma ve Bizans Tarihi boyunca, müstahkem kaleleri, geçitleri, askeri garnizonları ve üsleri olan Anadolu'ya bu grupların yerleşmeleri kolay olmadı.² 1075 yılında İznik merkezli bir devletin kurulmuş ya da en azında burasını kendisine idare merkez edinmiş bir Türk devletinin kurulmuş olması, 1071 öncesi İran'dan, Orta Asya ve Kafkaslardan gelen göç baskısını ve gelen kitlenin gücünü bütün açıklığıyla ortaya koyar. Anadolu fetihleri, bu tarihten sonra geçici askeri akınlar biçiminden çıkıp, sistematik bir iskan hareketi haline dönüşmüştür.³

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, 11. Yüzyıl'dan 13. Yüzyıl sonlarına kadar devam edecek olan Selçuklu –Bizans ilişkisinin, Anadolu'da devletler arası bir karaktere bürünmesinin başlangıcına da işaret eder. Ancak bu süre boyunca, özellikle de 12. yüzyılda, Anadolu'da hem siyasi aktör olarak hem de demografik yapı itibarıyla, Anadolu Selçuklu Devleti dışında farklı aktörler de bulunmuş ve Bizans İmparatorluğu Türklerle olan ilişkisini kurarken bütün bu aktörler de dikkate almıştır.⁴ 13. yüzyıla gelindiğinde ise Bizans Selçuklu ilişkileri devamlılığını sürdürmekle birlikte, 13. yüzyılın siyasal atmosferi Bizans-Selçuklu ilişkilerini de değiştirmiştir. İznik'te yeniden tutunmaya çalışan Bizanslıların, ağırlığı Batı Anadolu'daki Bizans topraklarına vermesi, bu bölgeyi baskı altında tutan Selçuklular ve Türkmenler tedirgin etmiştir. Bizanslılar

ise kendileri için hayati önemde olan bu topraklarda tutunmak için, bölgenin savunmasını güçlendirdiler. Aynı zamanda kaybedilen şehirleri geri almak için Türklerle mücadeleye giriştiler.

Bununla birlikte Bizans- Selçuklu ilişkilerini 1204'ten başlatarak 1261'de bitirmek Bizans için olsa bile, Selçuklular için anlamlı tarih aralıkları olarak görünmüyor. Bu nedenle Bizans-Selçuklu ilişkilerinin bu safhasını anlayabilmek için 12. yüzyıl sonlarından başlamak gerekir. 1176 tarihi, hem Bizans hem de Selçuklu açısından önemli dönüm noktalarını kapsamı nedeniyle bir başlangıç olarak noktası daha uygun görüldü. 1261 yılı, Türklere yönelik politikaların yeni hanedan Palaeologoslar ile birlikte farklılaştığı bir dönemi işaret eder. Ancak bu politikaların değişmesinden çok daha önce bu ilişkiler her iki taraf içinde stabilize olmuştu. Özellikle Moğolların Anadolu'ya girdiği 1243'ten itibaren ilişkiler her iki devlet arasında barışçıl biçimde devam etti.

Ancak tarihler arasında; Anadolu'da derin etkiler bırakan köklü değişimler yaşandı. Özellikle Alaaddin Keykubâd döneminde Anadolu, tarihinin en parlak ticaret potansiyeline sahip oldu ve Kervansaraylarla donatıldı.⁵ Selçuklular, politik olarak son ve en parlak devri yaşadılar. Kültür ve eğitimde de Osmanlı Devleti'nin üzerinde yükseleceği temeller, 13. yüzyılın bu ilk yarısında yine Selçuklular tarafından yaratıldı.

Bizans açısından ise, IV. Haçlı Seferi sonucunda yıkıma uğrasada, yeni devletler sisteminde çabucak yerini aldı. Anadolu'da son kez önemli bir aktör olarak kendini yenilemeyi başarabildi. Bizanslılar, tarihte ilk kez kendilerini "Romaioi" (Romalılar) yerine "Hellen" olarak ifade etmeye başlayarak ideolojik değişim yaşadı.⁶ Bu dönemde kültürler ve dinler arası etkileşimler yoğunlaştı.⁷ Türklerle olan kültürel ve ekonomik ilişkiler, bu süreçte Bizans'ın karakterini belirlemede önemli rol oynamıştır Bugün yaşadığımız, Türkiye'ye özgü İslam anlayışının felsefi altyapısı da bu sıralarda oluşmaya başlamıştı bile. Gezgin Dervişler, Ahiler gibi gruplar hem kültürler ve dinler arası ilişkileri şekillendirmekteydi. Öte yandan şehir hayatı, ilk Türkmenlerin tahribatından sonra yeniden canlanmaya başladı.

Ancak bu gelişmeleri Selçuk-Bizans ilişkileri bağlamında değerlendirmek kuşkusuz bu çalışmanın kapsamı açısından zorluklar içermektedir. Burada bu değişim sürecinin siyasi boyutuna ağırlık verilmekle birlikte, kültürel ve ekonomik ilişkilere de bir bütünlük içinde bakmak zorunlu görünmektedir.

2.1. Myriokephalon Savaşı ve Değişen Dengeler

11. yüzyılın son çeyreği ve 12. yüzyıl boyunca Bizans, özellikle I. Manuel Komnenos zamanında Anadolu'da siyasi bir denge kurmayı başarmış, Selçukluları Orta Anadolu'da tutmayı başarmıştır⁸. Aynı dönemde, Orta ve Doğu Anadolu'da Selçuklular dışında diğer Türk devletleri de, Manuel'in başarılı politikalarının başarılı olmasında önemli rol oynamıştır. 12. yüzyıl boyunca Selçuklular, Bizans'ın da kendini yeniden toparlaması nedeniyle, batı Anadolu yönünde fazla ilerleyemediği gibi, doğusunda da güçlü rakiplerle karşılaştı. Selçuklu devleti Orta Anadolu'nun içinde sıkışmış ve etrafı Hristiyan devletlerle çevrilmişti.⁹ Bu durum, Kılıç Arslan'ın Anadolu'yu kontrolü altına almaya başlaması ve bu bölgeyi Selçuklu egemenliği altında birleştirme politikasıyla değişmeye başladı.¹⁰ Kılıç Arslan'ın bu politikalarını kendi aleyhine olacağını düşünen I. Manuel Komnenos., harekete geçme ihtiyacı hissetti. Zira I. Manuel Komnenos, Anadolu'daki siyasi dağınıklık ortamını kullanarak Selçuklu ve diğer Müslüman-Türk siyasi yapıları arasında bir denge politikası yürütmekteydi. Öte yandan Anadolu'daki Kilikya Ermenileri, Latin Krallıkları gibi daha küçük ve Hristiyan devletler de onun bu denge politikasında araç olarak kullanılmaktaydı.¹¹ Anadolu'nun tek bir siyasi gücün hakimiyeti altına girmesi, Bizans'ın Anadolu'daki etkisini tamamıyla yitirmesine neden olabilirdi.¹² 1162'de Kılıç Arslan ile yaptıkları bir anlaşmadan beri aralarında barış vardı. Diğer yandan Bizans-Selçuklu ilişkileri bakımından, bu anlaşmayı yapmak için Kılıç Arslan'ın İstanbul'a gitmesi oldukça ilginçtir. Bu durum, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'da hala belirleyici ve düzenleyici bir rol oynayabildiğine, askeri alanda da etkin bir güce sahip olduğuna işaret eder. Kılıç Arslan 1162'de bizzat gitmeye karar verdiğinde, İstanbul'da büyük bir ihtişamla karşılanır. İmparatorla yan yana oturarak, adına ziyafetler, merasimler, at yarışları ve eğlenceler düzenlenir.¹³ Seksen gün burada kalan Kılıç Arslan, İmparator'dan bir çok hediye alır, ancak bir o kadar da taviz vererek geri döner.¹⁴ Bu tarihten başlayarak 1173 yılı sonuna kadar,

Selçuklu Bizans ilişkileri istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. 1173 sonrası özellikle Dorylaeum (Eskişehir) etrafında yaşanan gerginlikler ve Selçukluların Anadolu'daki yayılmacı politikaları, I. Manuel'i kızdırmış ve Kılıç Arslan üzerine sefer hazırlıklarına girişmiştir.¹⁵ Kılıç Arslan Anadolu'yu birleştirme politikasına devam ediyor ve bu çerçevede Türkmenlerin Bizans sınırlarındaki faaliyetlerine engel olmuyordu. I. Manuel'in sefer hazırlıklarını duyan Kılıç Arslan, ona elçiler göndererek seferi önlemeye çalışmışsa da, Manuel'in, sorunu kökünde halletmek istemesi bu durumu değiştirmemiştir. Bu sefer, Myriokephalon (Kumdanlı)¹⁶'da Bizans'ın ağır bir yenilgisiyle sonuçlandı 1176.¹⁷

Myriokephalon Savaşı, Bizans için ağır bir yenilgi olmasına rağmen,¹⁸ somut sonuçları bakımından I. Manuel Komnenos ölünceye kadar büyük olumsuzluklara yol açmadığı söylenebilir.¹⁹ Manuel, kırk yıla yakın bir süre mücadele ettiği Türklere karşı, savunmasını belirli bir istikrara kavuşturmuş, doğusundaki savunma mevkilerini sağlam tutabilmişti. Özellikle sınırlarında yoğunlaşan Türkmen gruplarının topraklarına girmesini engellemede oldukça başarılı sayılırdı. Yenilgiden sonra da bu uygulamalarına devam eder. Örneğin Myriokephalon savaşı sonrası yaptığı anlaşmaya göre daha önce de aralarında sorun olan Dorylaeum ve Sublaion kalelerinin yıkılması şartına ve Manuel'in de bu şartı kabul etmesine rağmen, bunlardan sadece Sublaion Kalesi'ni yıkarak Dorylaeum'a dokunmaz.. Bunun üzerine Sultan, komutanı Atabeg (Atapakos) komutasında bir ordu göndererek Menderes bölgesindeki şehirleri Aydın (Tralles) ve Phrygia Antiokheia'sını tahrip ettirmiştir.²⁰ Manuel'in 1180'de ölümünden sonra Bizans savunma sistemi çok hızlı bir şekilde çökmüştür.²¹ Sultan, Kütahya ve Eskişehir'i yağmaladı ve ele geçirir ve Uluborlu (Sozopolis)²² civarındaki kaleleri de alarak Denizli'ye kadar ilerler.²³ 1185'te Philadelphia (Alaşehir) önlerine kadar komutanını göndererek yağmalatır ve bir çok kaleyi ele geçirir.²⁴

1180'den sonra, artık Bizans'ın Türklere karşı üstün oldukları dönem kapanmıştır. I. Manuel'in ölümünden sonra Bizans uzun süre iç sorunlarıyla boğuşmak zorunda kalacaktır. Selçuklular 1189-90'a kadar Bizans topraklarına akınlar düzenlemişlerdir. Ancak, Kılıç Arslan'ın yaşlılığı nedeniyle ülkesini oğullarına paylaşırması ile birlikte çıkan taht kavgaları, 1189-1204/5 arasında Selçukluların da iç

isyanlarla uğraşmasına neden olmuştur. Bu yıllar, her iki tarafın iç ilişkilerinde karmaşa yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönem, Anadolu'da Bizans merkezi otoritesine karşı ayaklanan Bizans'ın toprak aristokrasisi ile, Kılıç Arslan'ın Bizans sınırlarında *melik* olarak pay verdiği oğulları arasında işbirliği yada savaşlarla geçmiştir. Selçukluların Kılıç Arslan zamanında da Bizans'ın merkezi otoritesine karşı olan Anadolu'daki güçlere destek verme politikasından geri kalmadıkları bilinmektedir. Örneğin 1183 yılında tahtı ele geçirmek için Anadolu'da bir iç savaş başlatan ve tahtı ele geçiren Andronikos Komnenos, bu isyanı sırasında Kılıç Arslan'dan çok sayıda asker almıştır. Doğrudan tahta yönelik olan bu ayaklanmayı diğerleri takip etmiştir.

Ancak 1180-1204 arasındaki isyanların en ciddileri, 1189-1208 döneminde ortaya çıkmıştır. Bunlardan: Pseudo (Sahte)-Aleksios²⁵ (1192-1196), Theodoros Mangaphas²⁶ (1189-1204), Manuel Mavrazomes (1204-1206), Sabbas Asidenos (1204-1206), Basil Chotzas²⁷ (1190-1204), Theodoros II Gabras (1204-1208) gibileri, buldukları bölgelerdeki köklü ve zengin ailelerinin desteğini almaktaydı. Aynı zamanda, saray ile iyi ilişkiler içinde olup, sonradan bu ilişkileri bozulan bürokrat veya komutanlar, feodal beyler de isyan edenler arasındadır.²⁸ Bunlardan isyancılardan bazıları, Selçuklu Sultanları ya da Türkmen gruplarıyla işbirliği yaparak bölgelerinde uzun süre tutunabilmişlerdir.

Bunların en önemlilerinden biri olan Theodoros Mangaphas, 1189 yılının başlarında Keyhusrev'in izniyle topladığı Türkmen paralı askerleriyle Menderes Vadisi civarındaki Bizans şehirlerini yağmalayarak, büyük zararlar vermiştir.²⁹ Mangaphas, Troia bölgesindeki Ermenilerin de desteğini alarak giriştiği bu isyan girişiminde Alaşehir (Philedelphia) üzerinde de kontrolünü sağlayıp kendi adına para bastırarak kadar ileri de gidebilmiştir.³⁰ Mangaphas'ın kiraladığı ücretli Türk askerleri ise girdikleri şehirleri yağmalamışlardır. O sıralarda Bizans merkezi ile araları iyi olan Keyhusrev, kendisi bizzat ona asker vermemiştir. Ancak Mangaphas'ın Türkmenler arasından ücretli asker toplamasına izin vermekten de geri durmamıştır. O sıralarda (1189) Uluborlu (Sozopolis) Meliki olması dolayısıyla, Bizans sınırında faaliyet gösteren Keyhusrev, annesinin de Bizanslı Hristiyan olmasından dolayı bölge halkıyla iyi diyalog kurmuştur. Böylelikle Bizans'ın merkezi otoritesinin zayıflamasına neden

olacak faaliyetleri dolaylı olarak desteklemiştir. Ancak Theodoros Mangaphas başarı kazanamayarak Keyhusrev'e sığınmıştır. İmparator Isaak Angelos, Keyhusrev'den ona sığınan Mangaphas'ı istemiş, İmparator'la arasını bozmak istemeyen Keyhusrev'de öldürülmemesi koşuluyla kendisine sığınan Mangaphas'ı ona teslim etmiştir.

Bir diğer isyancı olan Manuel Mavrazomes, belki de en ilginç olanıdır. Kaynaklar göre 1204 yılında ortaya çıkan Mavrazomes'in durumu, Selçuklu-Bizans arasında 11-12.yüzyıllar boyunca kurulmuş çeşitli ilişki biçimlerinin en güzel örneklerinden birini sergiler.³¹ İstanbul'da yaşamak zorunda kaldığı yıllarda (1197-1203) iyi ilişkiler kurduğu bu kişinin kızıyla, III. Aleksios'un teşvikiyle evlendiği bilinen Keyhusrev, yine İstanbul'daki Latinlerin kargaşalarından çekinen III. Aleksios'un tavsiyesiyle, Mavrazomes'in nerede olduğu bilinmeyen sarayına Mavrazomes'le birlikte ayrılmıştır. Onun Selçuklularla olan ilişkisini, Keyhusrev'in ikinci kez tahta geçtiğinde, Denizli ve Honaz yöresini ona vermesi dolayısıyla biliyoruz. Bu tarihten sonra tekrar bahsi geçmeyen bu kişi, Keykubâd döneminde Emir Komnenos adıyla sarayda önemli bir şahsiyet ve Sultan'a çok yakın biri olarak karşımıza çıkıyor. Bu kişinin aynı Mavrazomes olup olmadığı tartışmalıdır.³²

Bir başka isyancı Basil Kotzas, İznik'in kuzey doğusundaki Tarsia bölgesini ele geçirmiş, 1205 yılında I. Theodoros Laskaris tarafından etkisiz hale getirilene kadar bu bölgede hüküm sürmüştür.³³ Diğer bir isyancı Sabbas Asidenus, Sampson'dan (Antik Prienne şehri) Miletos'un kuzeyine düşen bölgedeki Ege kıyılarına kadar olan yerlerin kontrolünü ele geçirmiştir. Onun ayrıca Menderes Nehri'nin güneyine kadar olan Menderes Vadisi'nin aşağı kısımlarını da kontrol ettiği anlaşılıyor.³⁴ Anadolu'daki Hristiyanlığın çöküş sürecinde, bu isyancıların rolü azımsanamayacak kadar büyük olmuştur. Türklerle, kendi çıkarları için onlarla yaptıkları işbirlikleri ve Türkmen gruplarını onlara kiralamak yoluyla, batı Anadolu'da Menderes boyunca ve Ege kıyılarına kadar, güney batı Anadolu'da Denizli çevresi, kuzey batı Anadolu'da Bithynia içlerine ve kuzey'de Karadeniz sahillerine kadar Türklerin girişlerini kolaylaştırmışlardır.

Karadeniz'de Gavras ailesi, bu bölgedeki Türkmenler ve Selçuklu sarayıyla yakın ilişkileri olan ailelerden biridir. Kökleri çok daha geriye giden bu aileden bir çok

kişi vezirlik makamına kadar yükselmişti. Geleneksel olarak Bizans merkezi yönetiminden ayrılıkçı hareketler içinde olan bu ailenin en tanınanlarından İhtiyareddin Hasan bin Gavras adıyla bilineni, Kılıç Arslan'ın sarayında Hacib (Protokol görevlisi)³⁵ olarak görev yapmıştır. Theodoros II. Gavras ise Pontos bölgesinde hakimiyet alanı oluşturmuş ailenin 1204-1208 yılları arasında faaliyet göstermiş olan üyesiydi. Yani Bizans merkezi yönetiminin iyi tanıdığı, güçlü dönemlerinde kontrol edebildiği bu aile, merkezi yönetimin zayıflamasıyla Türklerle olan ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Türkmenlerin ve Gavras ailesinin bu girift ilişkileri bölgede ekonomik³⁶, kültürel ve sosyal değişime yol açtı. Gavras ailesi daha sonra da Türklerin yönetim kademelerinde önemli yer almaya devam edeceklerdir. Evlilikler yoluyla Bizanslıların *Mixobarabaroı* dedikleri yarı Rum yarı Türk olan insanlar, bu türden ilişkilerin sonuçlarıydılar. Türklerin Rumlarla evlenmesi ve Selçuklu yönetim ve askeri kurumlarına devşirme yoluyla gulamların alınması, bu ilişkileri devletler arası ilişkilerin dışına çıkarmıştır. Selçuklu sarayında Rum kökenli kadınların ve gulamların etkin olduğu bilinmektedir.³⁷

Yukarıda bahsedilen isyanlar, bir yandan Bizans'ın şehir hayatı ve tarım ve üretiminin çökmesine sebep olurken, her şeyden önemlisi güven duygusunun yitirilmesine neden olmuştur. Diğer yandan Türkmenlerin ve yerleşik Bizanslıların yeni ilişki biçimleri kurduğunu, ticaretlerini, evliliklerini, din değiştirmelerini devletlerarası ilişkilerden bağımsız olarak gerçekleştirdiklerini görüyoruz.

Selçuklu devleti aynı dönemde iç çekişmeler yaşamaktaydı. Yaşlanan Sultan Kılıç Arslan, eski Türk geleneklerine göre ülkesini on bir oğlu arasında paylaştırmıştı.³⁸ Onun daha sağlığında böyle bir uygulamaya gitmesi, otoritesinin zayıflamasına neden oldu. Oğulları kendisine tahsis edilen bölgelerde, Melik olarak hakimiyet hakkına sahip olmakla birlikte, merkezden yani Konya'dan tamamen bağımsız değildiler. Yaşlanan Sultanın sağlığının bozulduğunu gören oğullar arasında, iç çekişmelerin başlaması gecikmedi. Sultan Kılıç Arslan'ın nihayetinde Uluborlu (Sozopolis) Meliki Gıyasedin Keyhusrev'i ardılı olarak seçtiği anlaşılıyor.³⁹ Kılıç Arslan 1192'de öldüğünde de, Selçuklu Devleti onbir melik arasında fiilen bölünmüştü. Bazıları yeni Sultan

Gıyâseddin Keyhusrev'i sultan olarak tanımamalarına rağmen, gelenekleri çiğneyip kendileri de Sultan unvanını kullanamamışlardır.⁴⁰

Bu iç çekişmelere rağmen, Bizans ile sınırları olan Meliklerin Bizans ile olan ilişkileri yoğun olarak devam etmiştir. İlk yıllarında Kılıç Arslan'a tabi olan Melikler, babaları öldükten sonra onun ardılı olan Keyhusrev'e karşı cephe aldılar. Keyhusrev'in en büyük rakibi kendisinden daha büyük olan ve saltanat hakkını kendisinde gören Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah idi. Onun en büyük rakibi ise Kutbeddin Melikşah olmuştur. Keyhusrev'in ilk saltanat döneminde (1192-1197), bütün melikler kendi bölgelerinde bağımsız faaliyetlerine devam etmişler hatta kendi adlarına para bastırmışlardır.⁴¹ Ancak dikkat çekici olan, bunlardan en güçlülerinin, Bizans sınırlarında (*Uc*) faaliyet gösterenler olmasıdır. Rükneddin Süleymanşah Tokat Meliki olarak Karadeniz'deki Bizans topraklarına akınlarını kesintisiz devam ettirmiştir. Samsun'u Bizanslılardan onun aldığı bilinmektedir.⁴² Yine Ankara Meliki Muhiddin Mesud, Kastamonu bölgesinde Bizanslılara karşı seferler yaparak, Safranbolu (*Dadybra*)'yi kuşatmış ve sonra burayı ele geçirmiştir. Buralarda çok sayıda Türkleri iskan etti.⁴³ Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'de Menderes bölgesinde fetihlere girişmiş, Bizanslı yerel feodal beylerle de yakın ilişkiye girmiştir.

1196-97 kışında Selçukluların Bizans merkezi yönetimiyle olan ilişkilerini bozan olay, Selçuklu-Bizans ilişkisinin boyutlarını görmek açısından önemli bir olaydır. Keyhusrev'in Menderes bölgesindeki seferlerinin artması ve isyancı Bizanslılara yardım etmesi, İmparator III. Aleksios'un tepkisini çekiyordu. Özellikle Türkmenlerin yağma akınları bölgeyi tahrip etmekteydi. III. Aleksios, Keyhusrev'e herhangi bir uyarıda bulunmadan İstanbul'da Konya'dan gelen bütün tüccarları tutuklatarak mallarına el koydurdu. Bunun üzerine Keyhusrev'de Mısır hükümdarının Aleksios'a gönderdiği hediyelere kendi bölgesinden geçerken el koyarak Aleksios'a, tüccarları bırakması için elçi gönderdi. Aleksios bu duruma daha da sinirlenerek tepkisini sertleştirdi ve anlaşmayı reddetti. Bunun üzerine tekrar elçi gönderme gereği duymayan Keyhusrev, çok hızlı bir şekilde hazırlık yaparak Menderes bölgesinde fetihlere girişti. Karia ve Tantalus bölgesindeki bir çok şehri yağmalayarak, buradaki Hristiyan halkı alıp Akşehir'e (*Philomelium*) yerleştirdi. Sultan, yaklaşık 5000⁴⁴ kişilik Hristiyan halka

tarım araçları verdi. Kış olması dolayısıyla barınaklar yaptırıp tohum da verdikten sonra, onları beş yıl süreyle vergiden muaf tutacağını ve beş yıl sonunda da Bizans'a verdiklerinden daha fazla vergi alınmayacağını ilan etti. Onun kitlenin bu bölgede yerleşmesini sağlamak için özel çaba göstermesi oldukça önemlidir. İlk önce Sultanın ve özellikle Türkmen gruplarının yıllardır bu bölgelerde giriştiği yağma ve fetih seferlerinin yanı sıra, isyancı Bizans feodallerinin bölgede estirdiği terör nedeniyle yerleşik nüfus neredeyse yok olmuştu. İmparatorlar da kimi zaman Türklerin girdiği bölgeden yerleşik Hristiyan halkı başka bölgelere sevk ediyorlardı. Güvenliğin, üretim yapmanın imkansızlaştığı bu bölgelerde, bütün bunların üstüne bölgeye hakim olan her orduyu beslemek veya vergi vermek zorunda kalan halk zaten kendiliğinden bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştı. Bu durum Türkmenlerin baskısı altında olan ya da yukarıdaki şartları yasayan Anadolu'nun diğer bölgeleri için de benzer sonuçları doğurmuştu. Keyhüsrev bu politikasıyla, Hristiyan halkın gönlünü kazanarak, topraklarını üretim yapılan yerleşik hayatın canlandığı topraklar haline getirmeyi amaçlıyordu. Zira bölgedeki Türkmenler göçebe hayat tarzından yerleşik hayata henüz geçmemişlerdir. Sultan bu seferinde, bölgenin en önemli şehri olan ve daha sonra ikinci saltanat devresinde hayatının sonlanacağı Alaşehir yakınlarındaki Antiokheia şehrine kadar ilerleyerek, şehri kuşatmasına rağmen, Rükneddin'in Konya'ya ilerlediği haberini alınca bu kuşatmadan vazgeçerek geri döndü. Bu olayda dikkati çeken bir başka nokta ise III. Aleksios'un, İstanbul'daki Konyalı tüccarları tutuklaması ve mallarına el koymasıyla ilgilidir. Bu durum, bir yüzyıldan fazla süredir siyasi anlamda çekişme içinde olsalar da, Bizans-Selçuklu arasında ticaret ilişkilerinin devam ettiğini gösterir.

Keyhusrev'in kaderi 1197⁴⁵'de yine Bizanslılarla kesişti. Konya'ya döndükten hemen sonra kardeşi Rükneddin tarafından tahtı terk etmek zorunda bırakıldı. Bir süre doğuda Ermeniler ve diğer kardeşlerinin yanında sığınacak yer aradıktan sonra, İstanbul'a III. Aleksios'a sığındı. Keyhusrev daha önce babasının da gittiği ve annesinin kardeşlerinin de bulunduğu İstanbul'da İmparator tarafından iyi karşılandı ve 1203 yılına kadar burada kaldı. Sultan'ın burada geçirdiği yılların detayları bilinmemekle beraber, o sırada İstanbul'da bolca bulunan Latinlerle anlaşamadığı ve hatta onlardan

biriyile duello yapacak kadar srtstg anlaslıyor.⁴⁶ Keyhusrev'in yukarıda bahsi geçen Mavrazomes'le ilişkisinin de burada başladığı yukarıda belirtilmişti.

Rükneddin Süleymanşah zamanında Bizans ile olan ilişkilerde Selçuklular'ın stnlg görülür, ancak Süleymanşah daha çok rakipleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bizans'ı haraca bağlamıştır.

Ankara Meliki Muhiddin Mesud, *Uc* bölgesinde olması dolayısıyla Bizans'la daha yoğun bir ilişki içinde olmuştur. Eskişehir, Kastamonu, Bolu, ankırı bölgelerinde Bizanslılarla mücadele ederek ilerlemiştir. Bazen de Bizans ile anlaşmalar yapmış, III. Aleksios'un Balkanlardaki seferine asker göndererek yardım da etmiştir.⁴⁷

Bizans-Selçuklu ilişkilerine diğer önemli bir gelişme, 1204 sonrası yaşanacaktır. Rükneddin'in ldgn Konya'nın ileri gelenlerinden aldığı ağrı zerine Mavrazomes'in yanında đrenen⁴⁸ ve çocuklarıyla birlikte yola çıkan Keyhusrev, Laskaris'in topraklarından geçmek zorunda kalacaktır. Rükneddin'in yerine geçen oğlu III. Kılıç Arslan ile tahta geçer geçmez saldırmazlık anlaşması yaptığı için Konya ile arasını bozmak istemeyen Laskaris⁴⁹, onun topraklarından geçmesine önce izin vermemiştir. Daha sonra aralarında anlaşma yaparak rehin olarak aldığı oğullarını bırakması karşılığında ona izin vermiştir. Aralarında yaptıkları anlaşmaya göre, Türklerin kısa süre önce fethettikleri Denizli ve Honaz Laskaris'e verilecekti. Nihayetinde, Keyhusrev Konya'ya vardığıında ona karşı burada bir süre direnç olduysa da, Konya'nın ileri gelenleri, III.Kılıç Arslan'a Tokat Melikliğini vererek, barışı yollardan Keyhusrev'i ikinci kez tahta oturtular (1205)⁵⁰. Oğulları ise daha Konya'ya varmadan İznik'ten yanlarındaki Sultan'ın eski sadık adamı Hacip Zekeriya tarafından hileyle kaçırıldı.⁵¹

1204 Latin İstilas, Selçuklu-Bizans ilişkileri ve Anadolu'nun tarihi bakımından yeni bir devletler sisteminin oluşumuna yol açar.⁵² 1204 sonrası Anadolu'ya kaçan Bizans'ın ileri gelenlerinin İznik'te imparatorluğu toparlama çabaları ve İznik imparatorluğunun kurulması Selçuklular için iyi sonuçlar vermedi. Yukarıdaki Keyhusrev rneğinde görüldügü gibi, Bizans'ın siyasi ağırlılığının Anadolu'ya kayması, iki devlet arasındaki ilişkeri gerginleştirdiği gibi, Selçukluların işini de zorlařtırdı⁵³.

Bizans ile Selçuklular arasında, 12. yüzyılın son çeyreğinden bu yana siyasi bir denge mevcuttu. Latin istilası ile birlikte, güçler dengesi değişmeye başlamıştı. En önemlisi bu sırada Trabzon İmparatorluğu'nun temelleri atılmıştı. Ayrıca Bizans İmparatorluk hanedanlarının bir kısmı da Yunanistan'ın Epiros bölgesinde kendilerine destek bularak kendi devletlerini kurmuşlardı. Böylece 13. yüzyıl başında ortaya üç ayrı Bizans devleti çıkmıştı. 1261'de tekrar İstanbul alınıncaya ve restorasyon sağlanıncaya kadar üçünün hükümdarları da Bizans tahtı üzerinde hak iddia etmiş, bütün enerjilerini İstanbul'u geri almaya yöneltmişlerdir.

İznik imparatorluğunun kurucusu I. Theodoros Laskaris'in (1204-1222) ve III. Ioannes Dukas Vatatzes'in (1222-1254) ömrünün sonuna kadar gösterdiği çabalarla Bizans'ın tek temsilcisi ve varisi olma başarısını göstermelerinde, bu rakiplerine karşı yaptıkları mücadele önemli rol oynar. İznik İmparatorluğu, batı Anadolu'da bulunan şehirleriyle daha yakından ilgileniyor, buradaki Rum nüfusun şehirlerde kalması ve üretime devam etmesini, hayatta kalmanın bir zorunluluğu olarak görüyordu. Bu nedenle batı Anadolu'da Selçuklu ile karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdı. Ancak Laskaris'in önünde uğraşması gereken daha öncelikli sorunlar vardı. Öncelikle, aralarında yaptıkları anlaşmayla Bizans'ın topraklarını paylaşmış olan Haçlı Devletleri, bu paylaşımı uygulamaya koymaya başlamışlardı. Laskaris, yerleşmeye çalıştığı Bithynia bölgesine sefer düzenleyen Latinlerle uğraşmak zorundaydı.

Keyhusrev tahta oturduğunda ise, Selçuklu Devleti büyük oranda Anadolu'da hakimiyetini sağlamış, taht kavgaları sona ermiş, ekonomik olarak da zenginleşmeye başlamıştı. Keyhüsrev, saltanatının ilk yıllarında I. Theodoros Laskaris ile bozuşmak istemediğinden saldırgan bir politika izlemedi. Ancak Laskaris'e söz vermiş olduğu Denizli ve Honaz'ı da ona vermedi. Denizli ve Honaz'ı Mavrazomes'e vererek, hem Mavrazomes'i yardımlarından dolayı ödüllendirdi hem de bunun Laskaris ile anlaşmazlık konusu olmasını önledi⁵⁴. Laskaris'de bu konuda fazla ısrarcı olacak durumda olmadığından durumu kabullendi. İlk yıllarında her iki hükümdarın da çıkarları aynı doğrultuda geliştiği için bir anlaşma yaptılar. David Komnenos'un 1204 yılında Karadeniz kıyısı boyunca batıya doğru ilerlemesi sonucunda, Samsun Türklerin

elinden çıkmış, Laskaris'i ise İmparatorluk üzerindeki iddiasıyla onlara ciddi bir rakip olmuştur.

Selçuklular, Karadeniz'e, dolayısıyla Karadeniz üzerinden yapılan ticarete tek çıkışları olan Samsun'u kaybettikten sonra, Komnenos'lar'ı bu bölgeden çıkarmak için 1206'da sefer düzenlediler.⁵⁵ Laskaris'in ayrıca Latinlerle İzmit civarında devam eden çatışmaları nedeniyle zaten Selçuklu ile uğraşacak gücü de mevcut değildi. Keyhusrev tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak Karadeniz'de tıkanmış olan ticaret yolunu, Samsun'u alarak açma girişiminde bulundu. Ardından Mart 1207'de Antalya'yı ele geçirerek, Selçukluların kuzey ve güneyindeki ticaret ağına girmesini sağlamış böylece, Selçuklular için refah ve zenginlik döneminin kapıları aralanmıştır. Laskaris'in Antalya'nın alınmasına tepki vermediği anlaşılıyor.

Bu iyi ilişkiler dönemi çok fazla sürmeyecektir. Laskaris'in batıda biraz olsun, Bulgarların Latinleri meşgul etmesi nedeniyle rahatlamasının ardından, Keyhusrev'in Antalya'yı aldıktan sonra Latinlerle gizli ittifak kurması, Laskaris'i de Ermeniler'le ittifak arayışına itmiştir⁵⁶. Keyhusrev'in yayılmacı politikası Laskaris'i ürkütmüş, Ermenileri Selçukluların arka tarafında bir müttefik olarak kazanmak istemiştir. Sultan'ın Latinlerle yakınlaşmasında siyasi hesapların yanı sıra ticari kaygılarda önemli rol oynadı. Antalya'nın ticari önemi dolayısıyla, Latinler ve Selçuklu arasında ticari bir ittifak söz konusuydu. Bu stratejik hesapların yanında Keyhusrev'in Laskaris'i rahatsız eden başka siyaseti de, onun III. Aleksios'u Bizans tahtına getirmek istemesi olmuştur. 1209 yılında Sultana sığınan ve imparatorluğunu Keyhusrev'in yardımıyla geri alabileceğini hesap eden III. Aleksios, Sultan'ı bu yönde teşvik etmiştir. Laskaris, Bizans İmparatorluğunun yasal varisi olabilmek için bir çok düşmanı ve taht iddiaları ile mücadele etmiş ve şimdilik yerini sağlamlaştırmıştı. Trabzon'daki Komnenos'ları geri çekilmek ve iddialarından vazgeçirmek zorunda bırakmış (1207), isyancı feodaller problemini kısmen çözmüştü (1208). Keyhusrev'in, şimdi karşısına devrik imparatoru çıkarmasını kendisi için ciddi bir tehdit olarak görüyordu. Keyhusrev ise, daha önce yanında yıllarca misafir kaldığı ve iyiliğini gördüğü III. Aleksios'tan desteğini esirgemediği gibi bu durum politikalarına uygun da düşüyordu. Zira

parçalanmış Bizans'ın başında Akios'un oturması ülkesi için de yararlı olacaktır kuşkusuz.

Bazı bilgilere göre, Keyhusrev İstanbul'da iken, III. Aleksios tarafından vaftiz edilmiş, ikisi arasında manevi baba-oğul ilişkisi de oluşmuştu.⁵⁷ 1209 yılında Aleksios Laskaris'e bu talebini resmen iletğinde Laskaris'in cevabı kesin ve sert oldu. Hemen savaş hazırlıklarına girişti. Ancak önce diplomatik yolları denedi. 1209-11 arası, savaş hazırlıkları ve Ermenilerle ittifak kurma çabaları ile geçti.

2.2. Antiokheia Savaşı: Barışın Bozulması ve Yeniden Barış

Keyhusrev ordusunu hazırlayarak bu amacını gerçekleştirmek için girişimlere başladı. Alekios III'ün de refakat ettiği⁵⁸ bir orduyla Menderes bölgesinin en önemli şehri Antiokheia'a⁵⁹ doğru ilerlemeye başladılar. Bunu haber alan Laskaris de hemen daha az sayıda ve bir kısmı Latin ücretli askerlerinden oluşan ordusuyla aynı şehir doğru harekete geçti. 1211 baharında gerçekleşen bu olayla, 1206'da imzaladıkları anlaşmaları ve barış dönemi de sona ermiş oldu. Antiokheia'da karşılaşan orduların savaşından, aynı zamanda Selçuk-Bizans ilişkilerinde bir kez daha köklü bir değişime neden olacak sonuçlar doğdu. Bazı modern araştırmacılar açısından, bu savaş da Malazgirt, Myriokephalon gibi dönem açıcı sonuçlar doğurmuştur. Kaynakların farklı versiyonlarını anlattığı savaşın detaylarına burada girilmeyecek. Fakat, Keyhusrev'in savaş alanında ölümü ve sonrası ilginçtir. Keyhusrev'in savaş devam ederken ve Selçuklu ordusunun yenmek üzere olduğu bir zamanda alanda öldürülmesi, savaşın Türklerin kaybetmelerine neden olmuştur. Sultan'ın kimin tarafından öldürüldüğü farklı çağdaş kaynaklara itibar eden tarihçiler tarafından farklı değerlendirilmiştir. Keyhusrev'in bizzat Laskaris tarafından öldürüldüğünü anlatan Bizans kaynaklarının anlatılarının yanı sıra, Bizans ordusundaki bir Frank askeri tarafından öldürüldüğü yolundaki İbni Bibi'nin anlatımına göre; Sultan Laskaris tarafından cesedine saygı gösterilip, güzel kokularla yıkandıktan sonra Alaşehir'deki (Philadelphia) Müslüman mezarına gömülmüştür.⁶⁰ O dönemde bu şehir de bir Müslüman mezarlığının bulunması da oldukça ilginçtir. Aralarındaki bunca düşmanlık ve savaşa rağmen, mezarlıklara dokunulmaması, karşılıklı inançlara olan saygının bir göstergesi sayılabilir. Bu

mezarlığın ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, kaynaklar Türklerin, şehri önceki yüzyıllarda ele geçirdiği sırada oluştuğu kanaatindedir.⁶¹ Laskaris'in Keyhüsrev ile olan siyasi rekabetine rağmen, ona duyduğu saygı, daha sonra onun mezarını oğlu İzzeddin Keykâvüs'a göndererek, Konya'ya defnedilmesini sağlamasında da görülür. 1212'de gerçekleşen bu olay da Laskaris'in Keykâvüs ile barış yapma isteği de rol oynamıştır.⁶²

Bu yenilgi Selçuklu tarihi içinde belki büyük yankılar uyandırmadı ve derinden etkilemedi ama bir süre taht kavgalarına neden oldu. Keyhusrev'in oğulları Keykâvüs ve Keykubâd, saltanat için bir süre mücadele ettikten sonra Keykâvüs'un üstünlüğü ve Keykubâd'in hapsedilmesiyle sağlanmış oldu. Bizans dünyasında Türklere karşı kazanılan bu zaferin yankıları çok daha büyük oldu. Arazi kazancı değil fakat psikolojik olarak ilk önce Laskaris'in Bizans dünyası içindeki itibarını artırdı.⁶³ Anadolu'daki Hristiyanlardan başka, Balkanlarda ve diğer bölgelerdeki Hristiyanlar açısından büyük moral kaynağı haline geldi ve Helenizm düşüncesi güç kazandı⁶⁴. İznik İmparatorluğunun Bizans'ın restorasyonu için iddiasını güçlendirirken, diplomatik gücünü de artırdı. Ancak Bizans ve özellikle Ortodoks Hristiyan dünyasında bu zaferin bu denli sevinçle karşılanması, aynı zamanda Bizanslıların çok uzun süredir Türkler karşısında özgüvenlerini yitirdiklerini ve zafere ne kadar ihtiyaçları olduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir. Bu zafere çok daha geniş anlamlar yükleyerek Hristiyanlığın İslam üzerinde kazandığı bir zafer olarak değerlendirildi.⁶⁵

Ancak Laskaris, biraz da abartılmış bu zaferin ardından, her tarafından baskı altına alınmış durumdayken, Keykâvüs'da kardeşi Keykuybad'la mücadeleyi kazanıp onu Malatya'da Mar Ahron Manastırına kapatırma işleriyle meşguldü.⁶⁶ Laskaris, Keykâvüs'a elli yıllık barış anlaşması önerdi (1212). Bundan sonra gelişecek Selçuklu Bizans ilişkilerinin yönünü de belirleyecekti. Bu barış anlaşmasını Laskaris'in isteği üzerine yapan iki hükümdar, kendi sorunlarıyla ilgilenmek için birbirlerine güvenmek zorunda oldukları koşullar içindeydiler. Laskaris henüz yeniden organize etmeye çalıştığı devlet çarklarını oluşturamamış ve Latinlerle sorunları yeniden başlamıştı.⁶⁷ Bu nedenle Selçukluların üzerine gitmeye cesaret edememişti.

Her iki tarafın da jeopolitik durumu ve hesapları beklenenin tersine bir savaşa engel oldu. Keykâvüs'un babasının intikamını alması beklenirken diğer sınırlarındaki sorunlar ve başka hesapları vardı Sinop ve Antalya'yı almak, denizlerde yerini sağlamlaştırmak, yanı başındaki Laskaris'in henüz güçsüz durumdaki devletiyle uğraşmaktan daha acil sorunlar olarak hesaplandı. Laskaris'i haraca bağlayarak anlaşmayı kabul eden Sultan, böylelikle Latinlere karşı da batısında tampon bir gücü de muhafaza etmiş oluyordu. Laskaris için de Latinlerle olan mücadelesi, batı Anadolu'da tutunabilmesi için şarttı⁶⁸. Zira Latinler için de batı Anadolu'nun özellikle kıyıları ve önemli ticaret kentleri cazibe merkezleriydi.

2.3. Keykubâd-Vatatzes Dönemlerinde Bizans-Selçuklu İlişkileri'nin Askeri ve Siyasi Boyutları

Keykâvüs Laskaris ile anlaştıktan sonra, Sinop'un ardından Ermenileri kontrol altına alarak Antalya'ya yönelmişti. Antalya'da, Keykâvüs'un taht mücadelesi sırasında kontrolün zayıflamasından yararlanan şehrin gayrimüslimleri, Kıbrıs Kralının da desteğiyle ayaklanmış ve şehri ele geçirerek Türkleri şehirden kovmuşlardı. Keykâvüs ikinci defa 1216 yılında Antalya'yı ele geçirmiş ve ardından Keykubâd 1220'de Venediklilerle ticaret anlaşması yaparak⁶⁹ Selçuklu Devleti'nin Akdeniz ticaret ağına entegrasyonunu sağlamıştır.⁷⁰ 1220'de I. İzzeddin Keykâvüs öldüğünde⁷¹ yerine geçen Keykubâd'ın izlediği politika da aynı oldu. Bu politika Anadolu Selçuklu Devletinin de en parlak devrini yaşamasını sağlayacaktır. Keykubâd 1221 yılında hemen Alanya'yı (Kalonoros)⁷² ele geçirerek, Akdeniz kıyısında Antalya körfezinden sonra ikinci bir liman kazandı. Keykubâd döneminde Selçuklu Devletinin ve Anadolu'nun yaşadığı her alandaki refah ve zenginliğin nedenlerinden biri de Selçuklu devletinin Keykâvüs zamanında Orta Anadolu'ya sıkışmış bir kara devleti olmaktan çıkıp transit ticaretin kilit noktalarını el geçirebilmesidir.

Keykâvüs'un 1220'de ölmesinden sonra 1222'de de I. Theodoros Laskaris'in ölümü Selçuklu Bizans ilişkilerinde yeni bir dönem başlattı. I. Alâeddin Keykubâd'ın Sultan olduktan sonra Alanya'yı alması ve Trabzon İmparatorluğu ile ilgilendiği 1220-1228 arasında, İznik İmparatorluğu'nda Laskaris'in yerine Bizans Tarihi'nin en başarılı

imparatorlarından biri olan III. Ioannes Dukas Vatatzes, 1222'de tahta geçti. Laskaris ile I. Izzeddin Keykâvüs'un anlaşmalarına her iki yeni hükümdarın da uymakta olduğu ve tarihlerinin en başarılı ve güçlü bu iki hükümdarı zamanında iki devletin ilişkilerinin seyri, modern tarihçiliğin uzun süredir uzlaşamadığı bir konudur. Özellikle 1222-1231 yılları arasında Bizans-Selçuklu sınırlarında olanlar hakkında kaynakların tatmin edici bilgi vermemesi, soru işaretlerini günümüze kadar getirmiştir. Bu dönemde Bizans'ın batısındaki sorunları, Selçukluların doğudaki sorunları kaynakların dikkatini de yönlendirmiştir.

Keykubâd-Vatatzes dönemi boyunca, iki güç arasında güç dengesinin bulunduğu ve dikkatlerini başka işlere verme zorunluluğu, ortak Moğol tehdidine karşı güvenlik ihtiyaçları nedeniyle çatışmaktan çekinmeleri, hatta iyi ilişkiler içinde olmaları beklenebilir. Türkmen gruplarının ve Vatatzes'in Akritas⁷³ birlikleri arasında sınır boyunca çıkan küçük çatışmaların dışında, bizzat hükümdarların karşılaştıkları büyük çatışmanın bu dönemin birincil kaynakları tarafından kaydedilmemiş olması, Selçuklu-Bizans ilişkilerinin genel seyrinin de bu yönde değerlendirilmesine neden olmuştur.⁷⁴ Bu durum 1231 sonrası ilişkiler için doğru kabul edilebilir. Bu tarihte Vatatzes ve Keykubâd'in bir protokol yaparak barış yaptıkları bilinmektedir. Bu tarihten sonra yaklaşan Moğol tehlikesi ve her iki hükümdarın meşguliyetleri barış yapmalarını daha da zorunlu kılmıştır.

Ancak 1220-1230 arası dönem için aynı şeyi söylemek güçtür. Son yapılan araştırmalar bu dönemde Vatatzes'in Türklere karşı 1222 yada 1225 ve 1231'de olmak üzere iki sefer düzenlediğini, aslında genel kabul gören, 1211 sonrası iki devlet arasındaki barış dönemi olduğu görüşünün bu süre için geçerli olmadığını kanıtlamıştır.⁷⁵ 1220-30 arasındaki jeopolitik duruma baktığımızda da bunun mümkün olduğu görülmektedir. Vatatzes'in dış politikasının ana konusu İstanbul'u geri almak ve imparatorluğun eski topraklarını yeniden birleştirmektir.⁷⁶ Bu politikayı ilk yıllarında Balkanlara yönelerek Selanik ve Epiros'daki diğer taht iddialarıyla mücadelesine ve Balkanlarda ki topraklarını ele geçirmiş olan Latinlerle mücadeleyle geçirdi. Vatatzes'in bu yöndeki mücadelesini 1225 yılında aniden bırakıp 1231'e kadar tekrar Balkanlar'da görünmemesi ve en güçlü rakiplerinden biri olan Theodoros Dukas'ın Selanik'te daha

da güçlenmesine izin vermesinin nedeni, doğu sınırlarında Türkmenlere karşı seferler düzenlemek ve sınırlarını güçlendirmek olduğu açıktır.⁷⁷ Bizans İmparatorları için son 200 yılında büyük problemler yaratmış ve Selçukluların batı Anadolu'ya yayılma politikalarının gizli silahı olmuştur.⁷⁸ Türkmenler Vatatzes döneminde de, özellikle Menderes Vadisi civarında problemler çıkarıyordu. Fakat bunlara karşı Vatatzes'in seferlerle sınırlarını güçlendirip yeniden organize ederek sağlamlaştırmıştır. Vatatzes'in Türkmenlerin akınlarını batı Anadolu'daki kendi imparatorluk merkezi olan Bithynia ve Menderes vadisinde büyük oranda önlediği bilinmektedir. Vatatzes bu Türkmenlere karşı Balkanlar'dan Peçenekleri getirip Phrygia bölgesi ve Menderes bölgesi boyunca uzanan sınırlara yerleştirmiştir⁷⁹. Bir anlamda göçebe Türkmenlere karşı aynı tarz yaşamayı ve savaşmayı bilen bir güç olarak çıkarmıştır. 1220-30 arasında doğu sınırlarında güvenliği sağlamaya giriştiği faaliyetleri sırasında, Türkmenlerin dışında Sultanın ordularıyla savaşıp savaşmadığı önemli bir sorundur. Bu konuda şimdiye kadar bir kaynak hariç 1211'den sonra İznik-Bizans ilişkilerinin barış içinde olduğudur. Bu süre içinde Ioannes I. Laskaris ve Vatatzes I. Keyhusrev zamanında Selçuklu ordusu ve Türkmenler tarafından tahrip edilmiş olan Bithynia'daki şehri ve kaleleri onarma olanağı bulmuşlardır.⁸⁰ Bizans kaynaklarında yer almamasına rağmen, bu genel görüşe şerh koyulmasına neden olan iki İslam kaynağı daha önce Claude Cahen tarafından dikkate alınmakla birlikte, onun tarafından da genel görüşü değiştirecek bilgiler olarak görülmemiştir. Bu kaynaklardan biri Suriyeli kronik yazarı İbn Nazif Al- Hamavi'dir. Onun yazdıklarına göre Keykubâd ve Bizans İmparatoru arasında 1230 civarında iki savaş olmuş, birini Bizanslılar birini Türkler kazanmıştır. İkincisi İbn Bibi'nin kayıtlarına dayanır.⁸¹ İbn Bibi'de Emir Mübarizuddin'in "Laskaris" in bölgesine kaçarak Sultan'a karşı ondan yardım istediği kaydedilir.⁸²

Bu tarihsel sorunu tartışan John Langdon'ın araştırmaları, bu konuda önemli kanıtlar ileri sürerek, daha önce C. Cahen⁸³, 'in dikkati çektiği ve Speros Vryonis, Aleksis Savvides'in Cahen'e atfettikleri⁸⁴ bu ihtimal konusunda daha ileri gitmiştir. Cahen'in İbni Nazif'ten aktardıklarına göre, Vatatzes ve Keykubâd'ın 1230'da savaşta bilgisi isimleriyle beraber vermektedir. Ancak Claude Cahen kaynaklardaki bu bilgileri; "...diğer kaynaklarda hiç söz edilmediğinde dolayı küçük

sınır çatışmalarından öteye geçmedikleri sanılmaktadır.”⁸⁵ şeklinde yorumlamıştır. Langdon ise, İbn Nazif’in bahsettiği çatışmaların küçük sınır çatışmaları değil Vatatzes’in ve Keykubâd’ın başında bulunduğu ordular arasında meydana geldiği iddiasını ileri sürülen bu kaynakların doğru olduğunu iddia etmektedir.

Langdon’un fikrinden hareket edilirse; 1220-37 arası Selçuklu -Bizans ilişkilerini iki kısma ayırabiliriz. Birincisi; 1220-30 arasında her iki hükümdarın da daha stratejik hesapları vardır. Ancak sınırlarda çatışmaların olduğu kesindir. Bu çatışmaların başında hükümdarların olup olmadığını bilmiyoruz fakat, böyle bir şey olsaydı kaynakların en azından Selçuklular’a ait olanlarının daha vurgulu bahsetmesi beklenebilirdi. Diğer yandan İbn Nazif’te, Cahen, Vryonis, Savvides gibi araştırmacıların buldukları muğlak bilgileri yorumlamaktan kaçınmadıkları gibi, 1220-30 arasında en azından sınırlarda önemli çatışmalar olduğunu kabul ederler. Hatta Bizans ordusunun bir komutanının Paphlagonia’ya sefer yaptığına dair İbn Nazif’in bilgisini doğru kabul ederler. Bunlar arasında bir başka araştırmacı olan Michael Angold’un görüşleri ise Bizans sonrası metinlerine dayanır. Angold, 15. yüzyılda yazılmış Georgios Phrantzes’in “Khronikon Minus” eserinden alan bir 16. yüzyıl eserinde, Paphlagonia’ya “Strategopolus” adlı komutanın sefer yaptığını ve Türklere karşı zafer kazandığı şeklindeki anlatıyı haber verir. Ancak bu konuda kesin ifadeler kullanmaz. Bu komutan aynı zamanda 1261’de İstanbul’u ele geçiren komutanının babasıdır.⁸⁶

Langdon ise, İbni Nazif’in bilgilerini destekleyen geç dönem Bizans yazarlarının, Vatatzes’in Selçuklulara karşı dördüncü yılında (1225/6) bir zafer kazandığına dair bilgileri, aynı yıl Keykubâd’ın doğudaki en büyük rakibi Eyyubi hükümdarıyla Vatatzes’in ittifak aradığı bilgisiyle destekler.⁸⁷ Langdon, Akropolites ve Pachymeres gibi bu yılları daha yakından bilmesi gereken ve böylesine önemli çatışmaları atlamaması gereken yazarların neden bahsetmediğine başka bir yönden bakarak açıklık getirir; Ona göre Akropolites, Pakhymeres bu dönemin olaylarını yazan Bizanslı yazarların hepsi de bir anlamda resmi tarihçidir. Vatatzes’den sonra yazmış olanlar da Vatatzes döneminin sahiplenildiği bir zamanda, fakat Vatatzes’in hanedanının yerine gelen Palaeologoslar zamanında yazmışlardır. Bu nedenle büyük bir

başarı olarak görülmesi gereken bu olaylardan bahsetmek yerine onun batıdaki başarılarından bahsetmek tercihini yapmışlardır.⁸⁸ Langdon'a göre bu 1220-1230 yıllarından bahseden Bizanslı tarihçiler bazı kısımları bilerek anlatmamışlardır.⁸⁹ Langdon'un savunduğu tezine en önemli kanıt olarak, Bizans kaynaklarının bu olayları bilerek yazmadıkları görüşüne dayandırır. Zira Cahen'in bu bilgileri doğru kabul etmemesindeki en önemli sebep de, başka kaynakların, yani aslında Bizans kaynaklarının bahsetmeyişidir. Langdon, Bizans kaynaklarından Akropolites'e özel bir önem verir. Akropolites bu dönemde İznik'te yaşamış olmasına rağmen neden bahsetmemiştir? Pkhymeres daha geç tarihli ve bu dönemi Akropolites'e dayanarak yazdığı için bahsetmemesi anlaşılabilir. Langdon'a göre Akropolites'in Vatatzes'in Türklere karşı kazandığı önemli askeri başarılarından bahsetmemesinin en önemli nedeni Mikhael Palaeologos zamanında eserini bitirmiş olmasıdır (1282).⁹⁰ 1261'den sonra Mikhael Palaeologos'un sarayının resmi tarihçisi olduğu bilinmektedir.⁹¹ Mikhael Palaeologos zamanında (1261-1282), Bizans'ın doğu sınırları yoğun Türkmen akınlarına tekrar sahne olacaktır. Ancak Mikhael'in Türkmenlere karşı tedbir alma gereği duymaması ve politikalarını batıdaki gelişmelere göre belirlemesi doğu sınırlarında büyük gerilemelere neden olmuş ve batı Anadolu'nun en önemli şehirleri bu dönemde Türklere eline düşmüştür. Türklere karşı bu denli başarısız olan ve bu nedenle eleştirilen bir imparatorun zamanında Akropolites'in Vatatzes'in Türklere karşı başarılarına övgüler yazması düşünülemezdi.⁹² Bu nedenle Langdon'a göre İbn Nazif Hamavi'nin tarafsız olarak verdiği bu kayda güvenmek, Bizans ve Selçuklu kaynaklarına göre daha doğru bir tutum olacaktır.⁹³

Öte yandan Osman Turan, Keykubâd'ın 1228 yılında doğuya çıktığı bir seferde ordusuna yardım için Bizanslılar'ın asker gönderdiğini İbni Bibi'den aktarır.⁹⁴ Aynı zamanda Bizanslıların Vatatzes dönemi boyunca Selçuklulara haraç verdiği kanısındadır.⁹⁵ Ayrıca, bu dönemin Orta Asya'dan Osmanlı Beyliği'nin kurucularının da içinde bulunduğu yoğun bir kitlenin Moğollar'ın baskısıyla Anadolu'ya girmeye başladığı ve Bizans sınırlarına (Uç) yerleştirildiği yıllar olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Keykubâd'ın içeride Emirlerle yaşadığı sorunlar da Bizans Sarayının daha önceleri de yaşandığı gibi, bunların sığınma yeri olarak kullanılması,

gerginliği artırıcı bir başka neden olarak hesaba katılabilir.⁹⁶ Sonuç olarak, 1220-30 arasında sınırlarda kimi seferlerin ve karşılıklı çatışmaların yaşandığı ciddi bir olasılık olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Cahen, İznik ile Selçuklular arasında Moğollar gelinceye kadar bir gerginliğin olduğunu, eğer Moğol tehdidi olmasa bu gerginliğin daha ciddi çatışmalara neden olabileceğini belirtir.⁹⁷ Bu nedenle 1220-31 arasında Anadolu'da barış ve dengelerin oturmuş olduğu kanısı tartışmaya açıktır. En azından Türkmen faaliyetlerinin kontrol altında olmadığını, batı Anadolu'da Vatatzes'in bu gruplara önlem almak için büyük çaba sarf ettiği sıralarda, Selçuklularla bir şekilde sürtüşmemesi de mümkün görünmüyor.⁹⁸

İkincisi; 1231 yılına gelindiğinde jeopolitik durum her iki taraf için de kritik bir noktaya gelmişti. İkinci bir aşama olarak bu kritik koşullar altında varılan anlaşma ile, derinden sarsılmamış olan ilişkileri yeniden barış ortamında yürütme ve ana hedeflerine yoğunlaşma süreci olarak anlamak yanlış olmaz. 1231 sonrasında iyi ilişkilerin olduğu konusunda kaynaklar hem fikirdir. Vatatzes ve Keykubâd 1230-31 yıllarında her ikisinin de daha önemli stratejik hesaplarından dolayı barış antlaşması yaptıkları hakkında yine İbn Nazif al- Hamavi'ye dayandırılan bilgiler mevcuttur.⁹⁹

Bu antlaşma sonrasında Vatatzes, Marmara ve Trakya'da Latinlerle ve Rodos'ta Leo Gabalas (1204-1240), ve en önemlisi yegane gayesi olan İstanbul'u geri alma gibi sorunlarına döndü. Keykubâd ise, doğusunda Celalleddin Mengüberti'den sonra daha büyük bir tehdit olan Moğollar'ın Anadolu'ya yönelmesiyle sorunu ile karşı karşıyaydı. Ayrıca Anadolu'da Babailer rahatsızlık yaratıyor, Mengüberti onları kontrol etmeye çalışıyordu. Harezm'den gelen kitleler de sorun yarattığından, bütün dikkatini doğuya vermek zoruna kaldı. Bu tarihten sonra batı sınırlarındaki *Uc* Türkmenlerin üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir.¹⁰⁰ Keykubâd ve Vatatzes arasında devam edecek olan iyi ilişkiler, 1237 yılındaki başka bir olayla daha açık bir şekilde görülür. 1204 sonrası Manuel Angelos, kardeşi Theodoros Angelos'a yenilmiş ve Akdeniz üzerinden Vatatzes'in yanına gelebilmek için önce Antalya'ya gelmişti. Bu sırada Antalya'da olan Keykubâd, Manuel'i iyi karşılayarak, onun güvenli bir şekilde Vatatzes'in yanına gitmesini sağladı. Manuel'in amacı Vatatzes'in desteğini alarak Selanik'te yeniden hükümdarlığı ele geçirmektir.¹⁰¹ Bu olaydan da anlaşılabilirdiği gibi, Keykubâd ve

Vatatzes ilişkileri 1231 sonrası karşılıklı iyi niyet jestleriyle devam ediyordu. Bunun en önemli nedeni, yaklaşan Moğol tehlikesini gören Keykubâd'ın İznik'le barışın devamını tercih etmesidir. Zira aradaki gerginlik, Keykubâd'ın son dönemlerinde Papa Gregori IX.'a elçi göndermesi ve aşağıda görüleceği üzere 1242'de İznik'e karşı Latinlerle ittifak arayışına giren II. Keyhusrev'in niyetlerinden de anlaşılabilir. Moğol tehdidi, İznik'ten gelecek yardımın veya barışın korunmasının Latinlerden gelecek bir yardıma tercih edilmesine neden olmuştur.¹⁰² Vatatzes'in öncelikli tercihleri de Selçuklulara yardım etme karşılığı doğu sınırlarını korumak ve Moğollara karşı Selçukluları desteklemekten yana olmuştur.

2.4 Köseadağ ve Sonrası

Keykubâd 1237¹⁰³'de öldükten sonra da daha önce Vatatzes ile yaptıkları anlaşmaya her iki tarafta sadık kaldı. Keykubâd dönemi boyunca Selçuklular en parlak dönemini yaşıyordu ve Anadolu'da en güçlü siyasal güç haline gelmişlerdi. Vatatzes ise Keykubâd ile aralarındaki barış anlaşmasından sonra, bütün dikkatini batı Balkanlar ve Trakya'ya yöneltmişti. Bu arada Bulgarlarla beraber İstanbul'u kuşatmış Epiros üzerindeki baskıyı artırmıştı. 1243 yılında Moğollar'ın Selçukluları yenmesi ile Vatatzes'in Selçuklulara yönelik politikasını değiştirmemiştir.¹⁰⁴ Vatatzes Balkanlar'dan Moğol tehlikesi nedeniyle geri döndüğünde zaten Selçuklular'la aralarında bir anlaşma mevcuttu. Köseadağ savaşından önce 1243 yılında Latinler ile II. Gıyâseddin Keyhüsev ittifak arayışına girmişlerdi. Ancak Vatatzes diplomatik girişimleriyle bu ittifakı engelleyerek Selçuklularla anlaşma yapmıştı.¹⁰⁵ Bu sayede Vatatzes'in Latinleri yalnızlaştırma politikası başarıyla yürüyor ve bütün gücünü de Latinlere yönlendirebiliyordu.¹⁰⁶ Fakat Selçuklulara haraç ödemeyi de kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu ödemenin yüklü bir miktarlarda olduğu bilinmektedir.¹⁰⁷ Ancak Köseadağ bozgunu sonrası Gıyâseddin Keyhusrev ile Menderes civarında Tripolis şehrinde yeni bir anlaşma imzalandı.¹⁰⁸ Antlaşmanın imzasından sonra Vatatzes Alaşehir (Philadelphia)'e ve Sultan ise Konya'ya geri döndü. Bu anlaşma eski antlaşmanın bir tekrarıydı. Ancak İznik'in Selçuklulara eski şartlarda ödeme yapması Selçuklunun durumu düşünüldüğünde imkansız gibi görünüyor.¹⁰⁹ Ancak Vatatzes için Selçukluların ayakta kalması ve bu kritik zamanda Moğollar'la arasında tampon görevi

yapması en kazançlı sonuç olmalıydı. Zira Vatatzes, tekrar Latinler ve Balkanlar'daki işlerine dönebilmek için doğu sınırlarında barışı sağlamak zorundaydı. Ortak bir tehdit olan Moğolların baskıları her iki devleti de barış içinde kalmaya zorlamış ve Selçukluların daha önce Latinlerle ittifakını engellediği gibi batı yönünde yayılma siyasetlerine de engel olmuştur.¹¹⁰

Bizans- Selçuklu ilişkilerinin seyri 1243'ten sonra bir daha ne İznik üzerinde ne de Selçuklular üzerinde belirleyici olamadı. Her ikisinin Anadolu'daki siyasetleri Moğolların Anadolu siyaseti ekseninde devam etti. Selçuklular 1249'a kadar kısmen koruyabildikleri Anadolu'daki güçlerini, 1249'dan sonra iç çekişmeler ve Moğolların Anadolu işlerine müdahalelerinin artması nedeniyle büyük oranda yitirecektir. Bizans için doğusundaki zayıf ama yaşayan Selçuklu Devleti 1261'e kadar bir problem yaratmadı. Vatatzes'in ve ardılarınının Moğollar ve Selçuklular arasında yürüttüğü siyasetin detayları aşağıda verilecektir.

2.5. Ekonomik İlişkilerin Niteliği ve İznik İmparatorluğu Üzerinde Etkileri.

İznik ile Konya'nın ekonomik ilişkilerin boyutlarının yanı sıra, bu ilişkilerin İznik süreci boyunca Bizanslıların ne derece etkilendiği konusu aşağıda görüleceği gibi belirsizlikler taşır. Moğolların Anadolu'ya girmesinden sonra artan Konya'ya gıda satışı karşılığı kıymetli menkul ticareti dışında, özellikle ilk dönemlerdeki ticari ilişkiler hakkında henüz yeterli bilgi mevcut değildir. Bu nedenle ilişkilerin ekonomik boyutuna, belirleyiciliği açısından bir yaklaşım göstermek oldukça zordur. Ancak ekonomik ilişkilerin niteliğini ve boyutlarını görmek, İznik'in aşağıda detaylarını 1243 yılı sonrasındaki ekonomik refah düzeyini anlamak için önemlidir. 1204 yılının hemen sonrasına bakmak gerekirse genelde, yüzyıla doğu ile ticari ilişkileri kopmuş bir Bizans'ın hikayesini görürüz. Zira bu nedenle İznik'in ilişkileri yeniden canlandırmak için Mısır'a elçi gönderdiği bilinmektedir.¹¹¹ Elçilerin Mısır'da bilinmeyen bir nedenle tutklanması bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olduğu da kaynakların üzerinde anlaştığı bir konudur.¹¹² Bu olaylar hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, genel olarak İznik ile doğudaki müslüman dünya arasında ticari ilişkilerin en alt düzeyde olduğu sonucuna varabiliriz. Peki İznik ile Konya arasında ticari ilişkiler

nasıldı? İki devlet arasında siyasi ilişkilerin çok yoğun olduğu hakkında oldukça fazla bilgiye sahip olduğumuz yukarıdan da anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklar özellikle Moğollar'ın Anadolu'ya girişine kadar olan sürede Konya-İznik arasındaki ticari ilişkilerin boyutları hakkında ek fazla bilgi vermezler. Sadece 1204 öncesi Konya ile İstanbul arasında Karadeniz üzerinden ticaret yapıldığını bilmekteyiz. Bu ticaret biçiminin 1204'ten sonra ne derece devam ettiği ve yoğunluğu bilinmemektedir¹¹³. Zira merkez artık İznik olmuştu ve Karadeniz'den ulaşmak mümkün değildi. Karadeniz ticareti üzerinde ise 13. yüzyılın ilk yıllarında Venedikliler ve Türklerin Trabzon'daki Komnenoslar ile üstünlük sağlama çabaları henüz sonuçlanmış değildi. 1204-1261 yılları arasındaki Karadeniz ticareti hakkında detaylı bilgiler olmasa da Selçukluların Sinop (1214), Suğdak (1225) ve Antalya (1216) ile kuzey-güney ticaretini ele geçirdiğini biliyoruz. Karadeniz ve Akdeniz'in bu önemli ticaret limanlarından İznik'e ne kadar ticaret gemisinin gittiği hakkında bir bilgi henüz mevcut değildir.¹¹⁴ Konya'nın ticaret ağının içinde olmadığını düşünmek için bir çok neden vardır. Selçuklular Anadolu'da bu ticaret ağını tamamladığı 1225 yılına kadar, İznik kuruluşunu ve iç dengesini daha yeni oluşturmuş durumdaydı. Dolayısıyla ancak bu tarihlerden sonra üretim ve ticarete ağırlık verebilme şansı vardı. Zira 1204 felaketi sadece Bizans siyasal sisteminin değil ekonomik sisteminin de çökmesiyle sonuçlanmıştı. Bürokratik sistemin dağılması, ticareti yapacak aristokrat sınıfın ve sermayenin yetersizliği, yönetimin orginazyonsuzluğu, ekonomik sistemin kurulmasını zorlaştıran unsurlar oldu.¹¹⁵ özellikle ilk yıllarda yaşanan bu zorluklar, bütün unsurlarıyla bu sistemi yeniden organize etmekle geçti. Bu nedenle İznik uzun süre tarım ürünleri satmaktan daha ileri bir ticaretin içinde olamadı. 1224'te Vatatzes'in üretim politikaları ve denize açılma siyaseti, İznik'in ticaret ağına dahil olabileme şansını getirdiği tahmini yapılabilir. Vatatzes uyguladığı üretim ve ekonomi politikalarıyla ticaret sistemini toparlayacaktır. Buna rağmen yine de İznik-Konya arasında 1243'ten önce ticari ilişkilerin biçimi, niteliği veya miktarı hakkında henüz güvenilir bilgilere ulaşılamadığı görülmektedir.¹¹⁶ Vatatzes'in Konya'ya sattığı tarım ürünleri ve karşılığında aldığı değerli madenlerden aşağıda bahsedilecek. Ancak onun döneminde de İznik'in uluslar arası ticaret ağında belirleyici olduğunu söylemek zordur. Elbette Venediklilerin ve

tüccarların İznik'in topraklarından ve limanlarında ticari faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir. İznik, İzmir gibi şehirler Venediklilerin kullandıkları limanlardı. Ancak İznik Devletinin bizatihi kendisi bu ticarete tüccar olarak önemli bir rol üstlenecek altyapıya sahip değildi. Bununla birlikte 1243 yılı sonrası durum tam aksidir. Konya – İznik arasında hangi tür ürünlerin gidip geldiği hakkında dahi bilgi bulmak mümkündür. Bu durumun nedeni ve İznik'e etkileri aşağıda görülecektir.

İznik ve Konya arasındaki ekonomik ilişkinin boyutları, İznik için oldukça karlı bir ticaret şekline dönüştü.¹¹⁷ Selçuklu ekonomisi, Moğol istilasından sonra bozulmuştu. Selçuklular yaşanan karmaşa yüzünden özellikle tarımsal üretim yapamaz hale gelmişti. Öte yandan Anadolu'dan geçen kuzey güney ticareti, Trabzon ve Ermenilerin Selçuklu vasallığından ayrılmalarıyla zorlaşmıştı. Ancak bu dönemden sonra iki devlet arasında varolan barış ortamı sayesinde ticarete canlanma yaşandı. İlişkilerdeki yeni paradigma ticaret olmuştu. Selçukluların durumu Bizans ile siyasi sorun değil ticaret yapmasını gerektiren koşullardı. Tarım ve gıda ürünleri karşılığında Türkler altın, gümüş, değerli kumaşlar ve bir çok lüks eşya ile ödeme yapıyorlardı.¹¹⁸ Bizanslılar bu ticareten o kadar çok para kazandılar ki, tarihçi Gregoras bunu anlatmak için Vatatzes'in karısına yaptırdığı ve yumurta tacı olarak adlandırılan ünlü tacının, Türklere satılan yumurtalardan kazanılarak yapılmış olabileceğini söyler.¹¹⁹ Ancak Gregoras'ın sözlerinden daha önemli bir kanıt Laodikeia (Denizli)'den Konya ve Antalya'ya kadar olan bölgede, bu dönemde yeni Kervansarayların inşa edilmiş olmasıdır.¹²⁰ Bu ticaret rotasının bu dönemde gelişmiş olmadığı bilinmektedir. Ancak 1253-4 yıllarında Denizli yakınlarında inşa edilmiş bir Kervansaray'ın hangi işlev için inşa edildiği hemen anlaşılmaktadır.¹²¹ Sonuç olarak 1204-1261 yılları arasında İznik-Konya arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerin, bir anlamda siyasi ilişkilere ve Anadolu'daki dengelerin değişimine paralel gittiği söylenebilir. 1243'ten sonra Konya'nın Anadolu'daki ticaret ağının bozulması, İznik'e yönelmesini ve ekonomik olarak canlanmasının em önemli nedeni olduğunu belirtmek yanlış olmaz.

İznik-Konya arasında ekonomik ilişkilerin bu derecede gelişmiş olması, iki devlet arasında siyasi açıdan önemli bir problemlerinin olmadığına da kanıtı sayılır. İki devlet, bundan sonra Anadolu'da belirleyici olacak siyasi ilişki geliştirebilecek koşullara

sahip olamayacaktır. Moğol tabiyeti altında olan Selçuklular, iç çekişmeler yaşarken, Bizans dikkatini batıdaki gelişmelere vermeyi tercih edecektir.

1204-1261 yılları arasındaki Bizans-Selçuklu ilişkilerini ve İznik İmparatorluğu üzerindeki etkilerini, İznik'in Anadolu ve Avrupa kıtası arasında sürdürdüğü politikanın en önemli ayaklarından biri olarak görebiliriz. Nitekim 1261 yılı sonrasında Türkmenlerin Bithynia ve Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde beylikler oluşturmaları, Bizans için 1204-1261 sürecinin önemini ortaya çıkarır. Batı Anadolu'da bırakılacak en küçük boşluğun bile Türkmenler tarafından doldurulduğu bir dönemde, Türkmen baskısı, İznik İmparatorlarının sağlam savunması ve Selçuklularla kurdukları diplomatik ilişki sayesinde durdurulabiliyordu. Diğer yandan Selçukluların izlediği politikalar, İznik'in İstanbulun geri alınması projesini uygulanabilmesini sağlamıştır. Selçuklu politikasının özellikle Keykubâd zamanında doğudaki sorunlara ağırlık vermesi Bizans'ın rahatlamasına neden olmuştur. Ancak genel karakter olarak bu ilişkileri iki döneme ayırmak yanlış olmayacaktır. 1243'e kadar olan ve 1243'den sonraki dönem. 1243 sonrası aynı zamanda Anadolu'daki tüm dengelerin değişmesi, 13. yüzyılın neredeyse Anadolu ve balkanlara belirleyen olaylarının başlangıcı olduğu kabul edilmektedir. Anadolu tarihinin yönü bu savaşla değişmiştir denilebilir.¹²² Bu değişen yön elbette Bizans'ı da etkilemiştir. Bizansın ekonomisinden batı politikasına kadar nasıl etkilediği metin içinde görüldü. İznik İmparatorlarının doğudaki komşularını sürekli izlemeleri ve batıdaki politikalarını buna göre belirlemeleri dahi Selçukluların etkinliğini gösteriyor.

Bölüm Dipnotları

- ¹ Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, "3. Basım", E Yayınları, İstanbul, 1994, s. 47.
- ² Bizans'ın başlangıcından sonuna kadar doğu sınırları ve bu bölgelerdeki askeri faaliyetleri boyunca kullandığı müstahkem kale, şehir ve mevkiiler hakkında Bkz.: Honigsmann, Ernest, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970.
- ³ Köprülü, Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ankara, 1991, s. 40.
- ⁴ Örneğin Danişmendoğulları, Zengiler, Ermeniler vs.
- ⁵ Bkz.: Turan, Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, sy. 39, (1946), ss.471-496.
- ⁶ Necipoğlu, "Evrensellikten Geri Çekiliş", s. 156.
- ⁷ Müslümanların ve Hristiyanların Anadolu'daki ilişkileri konusunda Bkz.: Balivet, Michael, "The Long-Lived Relations Between Christians and Moslems in Central Anatolia", *BF*, 16, s. 313-322.
- ⁸ 12.yy'da Komnenos'lar'ın ve özellikle de I. Manuel Komnenos. Komneos'un dış politikası hakkında Bkz.: Angold, **The Byzantine Empire**, ss. 190-193.
- ⁹ Taeschner, Franz, "The Turks and the Byzantine Empire to the End of the Thirteenth Century", *The Cambridge Medieval History*, 1966, IV,I, s. 741-42.
- ¹⁰ Taeschner, a.g.m., s. 742.
- ¹¹ Kazhdan, Alexander, "The Byzantine Notion of Diplomacy", **Byzantine Diplomacy**, ed. by J. Shephard and S. Franklin, Variorum Reprints, 1992, s. 19.; Angold, **The Byzantine Empire**, s. 193
- ¹² Taeschner, a.g.m., s. 742.
- ¹³ Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 201-202. [Bundan sonra **S.Z. Türkiye**, olarak anılacaktır.]. Turan burada, Kılıç Arslan II'nin Bizans sarayında gördüğü muamele konusunda, sadece yanyana oturduklarını ve muhteşem ziyafetler vs. ile hürmet gördüğünü belirtir. Bununla birlikte; Necipoğlu, Nevra, "Türklerin ve Bizanslıların Anadolu'da Birliktelikleri (11.ve 12. Yüzyıllar)", *Cogito*, 29, 2001, s. 86 [Bundan sonra "Türkler ve Bizanslılar"] Necipoğlu burada, Bizans'ın diğer bütün devletleri ve kralları hiyerarşik bir düzen içinde tanımlayan ve zaman zaman bu hiyerarşi kendi içinde değişse de en üstte eşiti olmayan Bizans İmparatoru'nu gören ideolojisinin (Krallar İdeolojisi) Kılıç Arslan II'nin 1162 ziyareti sırasında da uygulandığını, hatta Kılıç Arslan'ın bu konumunu İmparatorun karşısında oturmak istemeyerek kabul ettiğini, Bizans kaynakları; Niketas Khoniates, Ioannes Kinnamos ve Suriyeli Michael'e dayanarak ifade eder. karş.: Ostrogorsky, a.g.m., ss. 51-67
- ¹⁴ Anlaşmanın şartları için Bkz.: Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 202.
- ¹⁵ Ioannes Kinnamos, **Historia**, haz. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 2001, ss. 292-300; Kinnamos burada savaş hazırlıklarını ve iki hükümdar arasındaki Eskişehir (Dorylaeum) üzerinde dönen anlaşmazlıkları detaylıca anlatır. Kinnamos'un *Tarih*'i bu sefer başlamadan son bulur;
- ¹⁶ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 208, dn. 31.
- ¹⁷ Savaşın ayrıntıları ve Bkz.: a.e., ss. 205-211. ; Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), **Abu'l Farac Tarihi**, çev. Ö.Z. Doğrul, "2.Basım", C. II, Ankara, 1987, s. 421-22 [Bundan sonra, **Bar Hebraeus** olarak anılacaktır.].
- ¹⁸ Karş.: Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 205-211. ; Turan aynı yerde bu zaferi "Malazgirt'ten sonra Selçuk ve Bizans tarihlerinde ikinci bir dönüm noktası teşkil eder." diye tanımlamıştır. Cahen, a.g.e., s. 109-118'de bu savaşın Bizans ve Selçuklu (Türk) Tarihi için çok önemli bir dönüm noktası olduğu yönünde görüşlerini belirtir. Aynı görüşler için Bkz.;; Vasiliev, Alexander A., **A History of the Byzantine Empire, 324-1453**, Oxford-Madison-Wisconsin, 1952, s. 515 ve dn. ; Ostrogorsky, a.g.e., s. 361. ; Savvides, a.g.e., s. 91-113. Bu savaşın Anadolu'nun Türkleşmesi açısından bir dönüm noktası olması konusunda, Angold, **Byzantine Empire**, s. 193'te, farklı bir değerlendirme yaparak, bu savaşın genel görüşün aksine Bizans İmparatorluğu için Malazgirt yenilgisiyle benzer tarafları olmasına karşın, çok ağır somut sonuçlar doğurmadığı, Bizans'ın çöküşünde iç nedenlerin de çok önemli olduğu inancındadır.

- ¹⁹ Cahen, a.g.e., s. 117. ; Angold, Michael, "The Road to 1204: the Byzantine background to the Fourth Crusade" *JMH*, Vol. 25, Issue.3, 1999, s. 267-268. [Bundan sonra "The Road"]; Angold, **The Byzantine Empire**, s. 193.
- ²⁰ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 214.
- ²¹ Manuel'in 1180'de ölümünden 1204'e kadar Türklerin dışında 58 iç isyan meydana gelmiştir ve Michael Angold bu çöküşte isyanların da çok büyük rol oynadığı görüşündedir. Bkz.: Angold, "The Road", s. 262.
- ²² Buraya 1182'de Melik olarak Gıyâseddin Keyhusrev atandı ve Bizans ile sınır olduğu için ilişkilerinin daha sonraki yıllarda gelişmesinin de başlangıcı olacaktır.
- ²³ Vryonis, Speros, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1971, s. 153.
- ²⁴ Turan, **S.Z. Türkiye**, ss. 215-216.
- ²⁵ Vryonis, a.g.e., s. 147. ; Savvides, "Internal Strife", s. 245, dn.1. ; Batı Anadolu dışında, Kilikya bölgesinde ve Kastamonu civarında olmak üzere üç ayrı isyan çıkartmışlardır.
- ²⁶ Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 62-63.
- ²⁷ a.e., s. 60.
- ²⁸ 1025-1261 döneminde Bizans merkezi yönetimine karşı ayaklanmaların tam bir listesi için Bkz.: Savvides, "Internal Strife", s. 267-273. Savvides, Komnenos'lar sonrası çıkan ayaklanmaların karakterinin farklı olduğunu, daha önce doğrudan taht üzerinde iddia nedeniyle çıkan isyanların yerine ele aldığımız dönemde daha çok merkezi otoriteden bağımsızlaşma ve kendi bölgesinde bağımsız hüküm sürme isteğiyle ortaya çıktığını tartışır.
- ²⁹ Savvides, **Byzantium in the Near East** s. 60
- ³⁰ Hendy, Michael, **Coinage and Money in the Byzantine Empire, 1081—1261**, Dubmarton Oaks, Washington D.C., 1969, s. 15-16.
- ³¹ Mavrazomes hakkında Bkz.: Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 59 ve dn. ; Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 281-282. ; İbn Bibi, 266-267-271-305-334-342'de çeşitli vesilelerle Emir Komnenos ve faaliyetlerinden bahseder.
- ³² Keykubâd döneminde 67 yaşında olması gereken Mavrazomes'in Beylerbeyi olabilmesi için çok yaşlı olduğu için aynı kişi olmadığını iddia edilir. Bkz.: Baykara, Tuncer, **I. Gıyâseddin Keyhusrev (1164-1211)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 248.
- ³³ Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 60. ; Savvides, "Internal Strife", s. 271-272.
- ³⁴ Bu kişinin etki alanı olan Sampson şehri nedeniyle bazı kaynaklar uzun süre burasını Samsun (Amisus) ile karıştırmışlardır; krş.: Baykara, a.g.e., s. 34 ve Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 279. ; Ancak sonradan yapılan araştırmalar bu kişinin Karadeniz'le ilgisi olmadığını, yukarıda bahsettiğimiz bölgeyi ispatlayarak ortaya koymuşlardır. Bkz.: Vasiliev, a.g.m., ss. 1-37'de, kendisinin de içine düştüğü bu yanlışımı düzeltirken, detaylı bilgi verir ve son araştırmaların sonuçlarını değerlendirir. Ayrıca krş.: Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 60, dn. 5. ; Krş. Savvides, "Internal Strife", s. 273.
- ³⁵ Necipoğlu, "Türkler ve Bizanslılar", s. 82.
- ³⁶ Bryer, a.g.m., s. 118.
- ³⁷ Selçuklu'ların Gulam devşirme yöntemleri, bunun 13. Yüzyıl'da Bizans ve Hristiyan topluluklar için anlamı ve Selçuklu sarayında önemli mevkilere yükselmiş Gulam'lar hakkında geniş bilgi için Bkz.: Vryonis, Speros, "Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri" çev. Tuncay Birkan, **Cogito**, 2001, s. 93 vd.
- ³⁸ Bu paylaşırma için Bkz.: Cahen, a.g.e, s. 122.; Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 216-220.
- ³⁹ Oğullar arasında taht kavgaları için Bkz.: a.e., ss. 225-236.
- ⁴⁰ a.e., s. 217. ; krş.: Cahen, a.g.e., s. 122. ; krş.: Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 80-81 ve dn ; Krş.: İbn Bibi, I, 22
- ⁴¹ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 216.
- ⁴² a.e., s. 219.
- ⁴³ a.y.
- ⁴⁴ Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 72. ; karşı: Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 240. Turan, burada esir sayısını daha fazla belirtir.

- ⁴⁵ Savvides, *Byzantium in the Near East*, s. 74.
- ⁴⁶ Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 270. ; İbni Bibi, I, 35-58'de İstanbul'a gidişi ve oradaki günlerini detaylıca anlatır.
- ⁴⁷ Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 261.
- ⁴⁸ Keyhusrev'in çağrılıp tahta geçme sürecinin detayları için bkz.: İbni Bibi, I, 76-77.; Bkz.: Bar Hebraeus, s. 486.'da tarih olarak 1204'ü verir.
- ⁴⁹ Laskaris bu sırada miktarı belli olmamakla birlikte Selçuklulara haraç ödemekteydi. Bkz.: İbni Bibi, I, 76
- ⁵⁰ Bkz.: Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 274 ve dn. ; Keyhusrev ve dönemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz.: Huart, Claude, "Kaikhosraw I", *Encyclopedia of Islam* (1. Edition), London-Leiden 1913-1938; Cahen, Claude, "Kaykhusraw I", *Encyclopedia of Islam* (2. Edition), London-Leiden, 1960ff.; Baykara, b.a.; Konya'nın kuşatılması ve Keyhusrev'in girişi için bkz.: İbni Bibi, I, 88-90.
- ⁵¹ İbn Bibi, I, 77
- ⁵² Angold, *A Byzantine Government in Exile*, s. 9-10.
- ⁵³ Ostrogorsky, a.g.e. s. 396.
- ⁵⁴ Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 281-82.
- ⁵⁵ a.e., s. 280.
- ⁵⁶ Ostrogorsky, a.g.e. s. 396-397.
- ⁵⁷ Savvides, *Byzantium in the Near East*, s. 96. ; Lehmann, Bruno, Theodoros I. Laskaris ve Gıyâseddin Keyhusrev", çev. Mihin Eren, SAD, III, 1971s. 593-594);
- ⁵⁸ Savaşta sağ olarak yakalanıp İznik'teki Hyakinthos Manastırına hapsedilmiş ve burada ölmüştür. Lehman, a.g.m, s. 596.
- ⁵⁹ Antik *Pythopolis*: Alaşehir yakınlarında, Menderes nehri kıyısında ve Menderes bölgesine hakim, dönemin en stratejik şehirlerinden biridir. Bkz.: Ramsay, William Mitchell, *A History of Geography of Asia Minor*, London 1962 s.102. ; Bkz.: Pitcher, Donald E., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, çev. Bahar Tırnakçı, "1.basım", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, Harita no.6
- ⁶⁰ Savvides, *Byzantium in the Near East*, s. 96'da, kaynaklardaki bu farklı versiyonları detaylı olarak incelemiştir. Ayrıca Bkz.: Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 289. ; İbni Bibi, I, 103-111'de, onu bir Frank askerinin öldürdüğünü anlatır.
- ⁶¹ Necipoğlu, "Türkler ve Bizanslılar", s. 88 vd.
- ⁶² İbni Bibi, 129-133'de detaylıca bu anlaşmayı ve Keyhusrev'in mezarının getirilmesini anlatır.
- ⁶³ Ostrogorsky, a.g.e., s. 397.
- ⁶⁴ Angold, *A Byzantine Government in Exile*, s. 29-30. ; Karş.: Vasiliev, a.g.e., s. 515.
- ⁶⁵ Savvides, *Byzantium in the Near East*, s. 106-107. ; Ostrogorky, a.g.e., s. 397.
- ⁶⁶ Bar Hebraeus, s. 49.
- ⁶⁷ Ostrogorsky, a.g.e., s. 397.
- ⁶⁸ Cahen, a.g.e., s. 130. ; Koca, Salim, I. İzzeddin Keykâvüs (1211-1220), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 62. ; Laskaris aynı yıl içinde Latinlerle'de anlaşma yapmış ve batı Anadolu'da Çanakkale ve çevresini onlara vererek bir daha kendi döneminde büyük bir problem yaratmalarını engellemiştir.
- ⁶⁹ Ticaret anlaşmasının metni için Bkz.: Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, "2.Basım", Ankara, 1958, s. 143-146.
- ⁷⁰ Bar Hebraeus, s. 497'de Antalya'nın ikinci kez alınışı için, 1215 tarihini verir.
- ⁷¹ Bar Hebraeus, s. 504'te bu tarihi 1219 olarak verir.
- ⁷² Alaadin Keykubâd'ın ismine ithafen şehrin ismi değiştirilmiştir. Burası aynı zamanda Keykubâd'ın kışlık konaklama yeridir. Ayrıca fetih tarihi tartışmalıdır. Bu konuda Bkz.: Bilici, Kenan "Alanya'nın Fethi Meselesi: Bir Tespit", *Adalya*, IV, (1999-2000), ss. 287-292. ; İsmi kökeni ve Alanya üzerine monografik bir çalışma için Bkz.: Lloyd, S ve D.S.Rice, *Alanya (Alariyya)*, çev. N. Sinemoğlu, "2.Basım" Türk Tarih Kurumu, 1989.
- ⁷³ Sınırlardaki müstahkem mevkilere yerleştirilmiş ve sınırları korumakla görevli askeri sınıftır. Bunlar Vatatzes'in iyi örgütlemesi sonucu sınırlardaki Türkmenlere karşı başarılı sonuçlar almışlardır.
- ⁷⁴ Cahen, a.g.e., s. 142-143. ; Savvides, *Byzantium in the Near East*, ss. 175-190.

- ⁷⁵ Sadece bu konu üzerinde yaptığı kapsamlı çalışma için Bkz.: Langdon, John Springer, **Byzantium's Last Imperial Offensive in Asia Minor**, New Rochelle, 1992.
- ⁷⁶ Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 9-10.
- ⁷⁷ Langdon, a.g.e., s. 1.
- ⁷⁸ Savvides, "Oriental Front", s. 168.
- ⁷⁹ Ostrogorsky, a.g.e. s. 409'da, Pakhymeres'in bu uygulamayı İznik Devleti'nin en önemli icraatlarından saydığı görüşüne hak verir.
- ⁸⁰ Bkz.: Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 187.
- ⁸¹ İbn Bibi'deki bu kayıt, bu çalışmada kullanılan Mürsel Öztürk'ün çevirisinde bulunamamakla birlikte, Savvides'te Almanca çevirisi'ne atıfta bulunmuştur.
- ⁸² a.y.
- ⁸³ Bkz.: Cahen, Claude, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu au XIII e Siecle", **SAD**, III, 1971 ss. 145-158, [Bundan sonra "Questions"]. Bu çalışmada, İbn Nazif'in verdiği bilgileri ve kaynağı kapsamlı bir şekilde değerlendirir ve yeterli önemi atfeder. Ancak bu kaynağı Anadolu tarihi ile ilgili görüşlerine temel almamıştır. Ayrıca Bkz.: Cahen, a.g.e., s. 142.
- ⁸⁴ Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 187.
- ⁸⁵ Cahen, a.g.e., s. 142.
- ⁸⁶ Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 101, dn.38. ; Aynı alıntı için Bkz.: Langdon, a.g.e., s. 13, dn.48.
- ⁸⁷ Langdon, a.g.e., s. 16.
- ⁸⁸ Langdon, a.g.e. s. 7.
- ⁸⁹ a.y.
- ⁹⁰ Langdon, a.g.e., s. 35
- ⁹¹ a.y.
- ⁹² a.e., s. 35-36.
- ⁹³ a.y.
- ⁹⁴ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 352. ; İbni Bibi, I, 277, 278.
- ⁹⁵ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 352.
- ⁹⁶ Langdon, a.g.e., s. 16.
- ⁹⁷ Cahen, a.g.e., s.143
- ⁹⁸ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 352'de: 1228 yıllarında Bizans- Selçuklu dostluğunun devam ettiğini, ancak batı Anadolu'da Türkmen grupların Vatatzes'i resmi savaş olmasa da uğraştırdığını belirtir.
- ⁹⁹ Cahen, "Questions", s. 148.
- ¹⁰⁰ Langdon, a.g.e. s. 38.
- ¹⁰¹ Savvides, **Byzantium in the Near East**, s. 189-90.
- ¹⁰² Cahen, a.g.e., s. 143.
- ¹⁰³ Ölüm tarihi için Bkz.: **Bar Hebraeus**, s. 536 ve Turan, **S.Z. Türkiye.**, s. 389.
- ¹⁰⁴ Gardner, a.g.e., s. 157.
- ¹⁰⁵ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 448-449.
- ¹⁰⁶ Gardner, a.g.e., s. 181
- ¹⁰⁷ Turan, **S.Z. Türkiye** s. 449.
- ¹⁰⁸ Gardner, a.g.e., s. 181.
- ¹⁰⁹ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 449. ; Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 100'de, Sultan'ın yardım istemek için geldiğini Akropolites'te referans verir.
- ¹¹⁰ Turan, **S.Z. Türkiye**, s. 450.
- ¹¹¹ Laiou, Angeliki E., "Byzantine Trade with Chhristians and Muslims and Crusades", in **The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World**, ed. by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh, Dumbarton Oaks Studies, Washington, 1977, s. 189
- ¹¹² a.y
- ¹¹³ a.e., s. 190
- ¹¹⁴ a.y.

¹¹⁵ Matschke, Klaus-Peter, "Commerce, Trade, Markets, and Money: Thirteenth-Fifteenth Centuries", **The Economic History of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century**, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington, 2002, s. 765

¹¹⁶ a.y.

¹¹⁷ Vatatzes'in batı Anadolu'da uyguladığı toprak ve tarım politikaları sonucu zaten İznik'in tarımsal üretimi oldukça iyi ve kendine yeter durumdaydı. Ancak Selçuklularla ticaretin 1243 yılından sonra artması İznik'i daha da zenginleştirmiştir. Bkz.: Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 97 vd.

¹¹⁸ a.e., s. 116.

¹¹⁹ Gregoras'tan aktaran: Lippard, Bruce G., **The Mongols and Byzantium, 1243-1341**, Department of Uralic and Altaic Studies in the Indiana University (Basılmamış Doktora Tezi), 1983, s. 177.

¹²⁰ Angold, a.g.e., s. 116. Selçuklu kervansaraylarının Anadolu ticaretindeki önemi için Bkz.: Turan, **Osman, Selçuklular ve İslamiyet, Boğaziçi Yayınları**, "3.Basım", İstanbul, 1993, s. 93-116.

¹²¹ Angold, **A Byzantine Government in Exile**, s. 116.

¹²² Cahen, a.g.e., s. 145.

3. BİZANS-MOĞOL İLİŞKİLERİ VE MOĞOLLARIN ANADOLU'NUN SİYASİ DENGELERİNE ETKİLERİ

13. yüzyıl başlarında Yakın-Doğu, henüz büyük Moğol İstilasası başlamadan önce Orta Asya'daki olayların etkilerini hissetmeye başlamıştı. 751'deki Talas Savaşı'ndan başlayarak 13. yüzyıla kadar Orta Asya'da devam eden İslam Devletlerinin fetihleri, 13. Yüzyıl'da Moğollar tarafından durduruldu. Orta Asya'da İslamiyet yaygınlaştı ve Müslüman olan toplumların kurduğu devletler, Orta Asya'nın en önemli siyasi aktörü haline geldiler. Bu süreçte İran, tamamen İslamiyet'in etkinliği altına girerken, Orta Asya'dan Yakın-Doğu'ya gelen topluluklar Yakın-Doğu'daki siyasi olayları etkilemişlerdi. İslamiyet'i benimsedikten sonra, Büyük Selçuklular gibi, büyük siyasi güç olarak Yakın-Doğu'ya kadar inen Orta Asya kökenli siyasi oluşumlar ve bunların beraberinde getirdiği büyük göçmen kitleleri, zaten Anadolu ve Yakın-Doğu'da yapısal değişikliklere neden olmuşlardı. Bizans Anadolu'su, 11. yüzyıldan itibaren Orta Asya topluluklarının yoğun nüfus baskısı ile değişime uğramıştı. 13. yüzyıla gelindiğinde Bizans, siyasi olarak Anadolu'nun batısına sıkıştırılmıştı. IV. Haçlı seferi ile de İstanbul'dan kovulmasının ardından Bithynia ve batı Anadolu'da küçük bir bölgede yaşama savaşı vermekteydi. 1222'de Vatatzes, imparator olarak İznik İmparatorluğu'nun başına geçtiğinde, Orta Asya'da yeni bir imparatorluk olarak Moğollar batı yönünde Orta Asya'daki toplulukları önüne alarak ilerlemeye başlamışlardı. Bu süreci anlamak için 1215 yılında Çingis Han'ın ilk Çin Seferi sonrasına bakmak gerekmektedir.

1215 yılında Çingis Han'ın, Çin'in kuzeyini ele geçirdiğinde niyetinin batıya doğru yayılmak olup olmadığı konusunda kaynaklar farklı görüşler. Ancak bu olaydan sonraki gelişmeler, Çingis Han'ın genişleyen ordusuyla batıya doğru ilerleyişinin başlangıcı olmuştur¹.

Çin seferinden sonra, eski düşmanlıkları olan Karahitaylar üzerine komutanlarından Noyan² Cebe'yi yollayan Çingis Han, Turfan bölgesinde hüküm süren Karahitaylara kolayca son verdiği gibi onların topraklarını da ele geçirerek Moğol İmparatorluğuna dahil etti. Bu tarihlerde Çingis Han'ın batıya yayılma gibi bir

politikasının olduğuna dair bir belirti yoktur.³ Çingis han özellikle yeni ele geçirdiği Çin'in idaresi ve organizasyonu ile ilgilenmek niyetindeydi. Karahitayların ortadan kaldırılması ve Turfan bölgesinin ele geçirilmesi, Moğolları Harezmsah İmparatorluğu ile sınır haline getirmişti.

II. Muhammed yönetimindeki Harezmsahlar devletinin sınırları, Mezopotamya'dan Turfan'a kadar uzanıyordu. Çingis Han, Çin işleriyle ilgilendiği sırada Muhammed, Çingis'in tüccarlarını kendi ülkesinin ticaret şehri olan Otrar'da katletirir (1218)⁴. Bu haberin Çingis Han'a ulaşması belki de 13.yüzyıla damgasını vuran büyük Moğol İstilasının ateşleyicisi ve Moğolların Yakın-Doğu'ya inmelerinin nedeni oldu.⁵ Çingis Han topladığı orduyla Harezmsah üzerine yürümeye başladığında Şah Muhammed'in devleti dışarıdan güçlü görünüyordu. Sarayını Semerkand'ta kuran Muhammed, ordusunu önemli şehirlerine dağıtmış ve Moğollara karşı da bir araya toplama gereği duymamıştı. Ordusunun çoğunluğu Kıpçak olan Muhammed, Çingis Han'ın orduları karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Çingis Han, Orta Asya ticaret yolları üzerinde kendisine rakip olacak bir güç istemiyordu.⁶ Çingis'in noyanları Sübedey ve Cebe, Kafkaslar'da Gürcüleri bozguna uğrattıktan sonra Kafkaslar üzerinden Güney Rusya'ya inerek, Kalka Nehri savaşında Kumanları ve sonra da Don nehri boyunca ilerleyerek Suğdak'taki Ceneviz kalesini ele geçirdiler. Sübedey ve Cebe'den ayrılan küçük bir birlik ise, doğu Avrupa'ya doğru hiçbir engelle karşılaşmadan ilerlemeye devam etmiştir. Kısacası dolaylı olarak Muhammed Harezmsah'ın sebep olduğu bir Moğol Seferi, bu tarihte olmasa bile 1230 sonlarına doğru Doğu Avrupa'ya kadar bütün Asya ve Yakın Doğu'yu sarsacak olan büyük seferin bir keşif seferi mahiyetinde idi⁷.

Yakın Doğu'daki bu Moğol ilerleyişinden sonra, 1226 civarında Harezm İmparatorluğu'nun varisi Celaleddin Mengüberti İran'ın doğusundan batısına kadar uzanan devletini tekrar organize etmek ve ordusunu toparlamak için geri döndü. Geçici olarak Tebriz'i başkent yaparak buraya yerleşen Celaleddin burada da fazla kalamayacaktır. Çingis Han'ın ölümünden sonra (1227) yeni Han'ın seçimi için bir süre duraklayan Moğol akınları, 1227'de Ögedey'in Han seçilmesinden sonra daha da hız kazanmıştır.⁸ 1222'deki bozgunundan sonra gücünü kısmen koruyabilen Celaleddin

Harezmşah, Ögedey'in 1227'de Moğolistan'dan başlattığı seferin önünde duramayarak, ordusuyla birlikte Doğu Anadolu'ya çekilmesi, Anadolu tarihinde köklü değişikliklerin de başlangıcı olmuştur. Çingis Han ölmeden önce imparatorluğu dört oğlu arasında paylaştırmıştı ve Büyük Han Ögedey büyük han seçilmiş olmasına rağmen, oğullarının her birinin kendisine ait bölgesi olmuştu.

Ögedey, başlattığı seferin başına komutanlarından Noyan Curmağun'u geçirmiş ve onu Celaleddin'in üzerine yollamıştı. Moğollar, bu seferin sonucunda Celaleddin'in Harezmşahlar Devleti'ni ortadan kaldırdılar. Moğollar, Orta ve kuzey İran ile birlikte Kafkaslar'dan Azerbaycan'a kadar olan bölgeleri de ellerine geçirdiler. Celaleddin ile birlikte, Azerbaycan civarlarında yaşayan Türkmen grupları da Moğollardan kaçarak Anadolu'ya girdiler. 1231'e kadar beraberinde gelen Türkmen grupların desteğiyle Anadolu'da tutunmaya çalışan Celaleddin, 1231'de Moğollar'dan kaçarken Meyyafarikin dağlarında bir Kürt tarafından öldürülür⁹.

Moğollar Azerbaycan'a yerleştikten sonra, bir süre etraftaki Gürcü ve Ermenileri itaat altına almakla meşgul oldular.¹⁰ Bu sırada, Eyyubiler, (Mısır, Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Hısn Keyfa, Meyyafarikin ve Ahlat civarına hakimdiler.), Abbasi Halifeliği (Bağdat merkez olmak üzere Irak) ve Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti bağımsız olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Anadolu Selçukluları Alaeddin Keykubâd (1220-1237) devrinde en parlak zamanlarını yaşamaktaydı ve o sırada Ortadoğu'nun en güçlü devleti durumundaydılar.¹¹ Moğollar'dan kaçan Harezm beylerini hizmetine alarak sahip çıkan Keykubâd ise yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Harezmlileri ordusuna katmakla hem hazırlık yapıyor hem de büyük kitleler halinde Anadolu'ya yayılarak huzursuzluk çıkarmalarını engellemiş oluyordu.¹² Moğollar daha Anadolu'ya gelmeden, Anadolu'nun demografik yapısında değişikliklere neden olmuştu. Göçebe Türkmen gruplarının Moğol baskısından önce gelenlerini, Bizans sınırındaki Uc bölgelerine yerleştirerek, hem onların yaratacağı huzursuzlukları önleyen hem de onları asker olarak kullanan Anadolu Selçukluları için bir sorun olmamıştı. Ancak yeni gelenler doğu ve kuzeydoğu Anadolu'nun iç bölgelerinde kalarak önemli sorun haline gelmişlerdi. Bunların kontrol etmek zor olduğu gibi, devletin bu kitlelere tutumu da bunların 1240'daki Babai isyanında olduğu gibi isyan çıkarmalarına neden

oluyordu. Alaeddin Keykubâd iyice yaklaşan Moğol tehlikesine karşı doğu Anadolu'daki askeri mevkilerini güçlendirmeye çalışsa da, Moğol gücünü durduramayacağını anladı. 1235'de Ögedey'in yaptığı tabiyet teklifini kabul ederek, ona her yıl belirlene miktarda armağan göndermeyi kabul etti. Böylece bile en güçlü zamanında dahi Moğollarla savaşı göze almayarak Anadolu Selçuklularının sınırlarını koruyabildi.¹³ 1237'de Keykubâd'ın ölümüne kadar, Moğollar ve Selçuklular arasında doğrudan bir çatışma yaşanmadı. Ancak Moğolların 1230-31 yıllarından itibaren Anadolu kapılarına dayanmış olmaları, bu tarihten itibaren sadece Selçukluları değil bütün Yakın-Doğu'yu, Balkanları ve Doğu Avrupa'yı etkilemeye başladı.

Öte yandan, 1222 baharında İznik'e giren Ioannes III Dukas Vatatzes'in dönemi, Moğol Noyanları (Komutanlar) Sübedey ve Cebe'nin Batı Avrasya'ya kadar sefer yaptıktan sonra, asıl Moğol topraklarına geri döndükleri yıllara rastlar. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Moğol komutanlarının Kırım'daki Suğdak kalesini ele geçirmeleri Bizans'ta duyulmuş ve bu olayı dönemin tarihçilerinden biri olan Akropolites kaydetmiştir. Yine bu tarihlerde büyük Türkmen grupları Anadolu'ya girmiştir. Anadolu'ya giren bu Türkmenleri Uc bölgelerine yerleştiren Keykubâd, 1230'a kadar Vatatzes ile yaptığı savaşlarda onları İznik Bizans İmparatorluğu ile *gaza* yapmaya teşvik etmiştir. Celaleddin Mengüberti'nin Anadolu'ya girişi ile Bizans ile anlaşma yapmak zorunda kalan Keykubâd, Eyyubi Sultanı ile de işbirliği yaparak Celaleddin'i Yassıçimen'de durdurmaya çalıştı. İznik İmparatorluğu, Moğollar'ın sebep olduğu ilk sıkıntıları böylece atlatmış oldu. 1230'larda Moğollar'ın Anadolu'ya girmeleri tehdidini hissetmeyen Vatatzes, bu durumdan faydalanarak, asıl görevi saydığı İstanbul'u geri alma politikalarını uygulamaya koyuldu.

Aslında, Moğollar'ın 1236'ya kadar olan batı yönündeki askeri seferleri, daha sonra gelecek ağır istila düşünüldüğünde, bu bölgeler için şans bile sayılabilir. Çünkü 1227'de ölen Çingis Han'ın yerine, 1227-29 yılları arasında yapılan Kurultay'da oğlu Ögedey, Han seçilmiş ve bu kurultaydan sonra asıl dikkatin Çin, Kore ve Japonya'nın istilasına verilmesine kararlaştırılmıştı. Öte yandan, Moğol İmparatorluğu'nun toprakları Türk-Moğol devlet gelenekleri çerçevesinde Çingis Han'ın oğulları arasında paylaştırılmıştı.

1229 yılında noyan Carmağun ve Baycu, Celaleddin Harezmsah'ı yakalamak ve onun babasından kalan orduyla tekrar toparlamasını engellemek üzere gönderildiler. Celaleddin'in bu baskı nedeniyle Anadolu'ya girişi, Keykubâd ile Yassıçimen savaşına yol açmıştı. Onun 1231'de Diyarbakır'da öldürülmesi ise Moğol komutanlarının bu gelişlerinde de Anadolu'ya girmelerini engelleyen bir olay oldu. Ancak Moğol ordusu 1231 yılında kuzey Azerbaycan'daki Mugan ve Aran bölgesine yerleşti. Burası 1236'da Moğolların Anadolu'ya yönelik baskılarının tekrar başlamasına kadar, Moğolların karargahı olarak kullanıldı. 1230-31'deki bu yeni Moğol baskısı, Celalleddin ile birlikte ikinci kez Orta Asya ve Kafkaslar daki göçer toplulukların büyük kitleler halinde Anadolu'ya girmesine neden oldu.

1235'da yapılan Ögedey başkanlığındaki Moğol Kurultayında, Kore, Güney Çin, Irak, Suriye, Transkafkasya (Özbekistan bölgesi) ve Avrupa'ya fetihlerin yapılması kararlaştırıldı.¹⁴ 1236'da Çin'in fethi tamamlandı. Kafkaslar da bulunan Moğol birliklerine takviye yapılması ancak Çin'in istilasının tamamlanmasından sonra gerçekleşebildi. Bu tarihte Azerbaycan'da yerleşmiş olan noyan Curmağun, yanına takviye güçler alarak kuzeydoğu Ermenistan ve Gürcistan'ın büyük bölümünü istila etti. Ermenistan'ın önemli şehirlerinden biri olan Ani şehrini tahrip ederek, Kars civarına yaklaştı. Curmağun'ın bu seferi, Moğolların büyük istila stratejisinin bir parçası gibi görünüyordu.¹⁵ 1235'de Ögedey başkanlığında toplanan Kurultay'da planlandığı gibi, Moğollar, Çin'in istilası tamamlandıktan sonra batıya doğru büyük bir sefer başlatmışlardı. Cuci'nin oğlu Batu'nun güçleri Kıpçak Kumanlarını ve Volga Bulgarlarını batıya doğru kovalayarak batıya doğru ilerliyordu.¹⁶

1237-38 yılına gelindiğinde, Moğolların bozkırlara doğru ağır saldırılara başlaması, Bizans ve Vatatzes için önemli sonuçlar doğurdu. Binlerce Kıpçak Kuman aileleri ile birlikte Balkanların Karadeniz kıyılarından Bizans Trakya'sına kaçtılar.¹⁷ O sırada Trakya'da Tzurulum (Çorlu) civarında olan Vatatzes, yersiz yurtsuz ve başıboş bulunan Kumanların bir kısmını ordusuna asker olarak aldı. Kumanların bir kısmını da Anadolu'daki doğu sınırlarına, Akritas birlikleri olarak yerleştirdi. Böylece doğu sınırlarındaki savunma hatlarını daha da güçlendirmiş oldu.

1241'e gelindiğinde Moğol ilerlemesi, Bizans Sarayını ve Anadolu'daki diğer devletleri tedirgin etti. Moğollar sadece doğu Avrupa yoluyla değil, aynı zamanda güneyde Erbil'e kadar ilerleyen Curmağan'ın komutasında başka bir birlikle de Anadolu'ya doğru ilerlemekteydi.¹⁸ Bu olaylar, Vatatzes'in dikkatle izlediği gelişmelerdi. Bu nedenle 1239 yılında Vatatzes Trakya'dan Anadolu kıyılarına geçmiş, burada kalarak durumun belirmesini beklemişti. Bu arada da 1236'da anlaşmalarının bozulduğu Bulgarlarla, yeniden işbirliği yapmayı denemiş ama başarılı olmamıştı.¹⁹ 1241-42'ye kadar zaten Moğol saldırılarından en az zararlı kurtulan Vatatzes, bu tehdit üzerine yardım isteyen Selçuklu Sultanına askeri yardım etmek zorunluluğu hissetmiştir. Bu yardım, 1241'de Moğol Han'ı Ögedey'in ölümü nedeniyle duraklayan Moğol ordularından sadece Selçukluları değil Ermeniler, Trabzon, Bizanslılar ve Latin İmparatorluğu ile beraber bütün Trakya'yı da içine alacak bir istiladan Anadolu'yu korumak için yapılmıştı. Ögedey'in ölümü bir anlamda hepsinin kurtuluşu oldu.²⁰ Ögedey'in ölümü üzerine, Doğu Avrupa ve Balkanları istila eden Batu, yeni Han seçimleri ile ilgilenmek üzere ordularını geri çekerek Moğolistan'a dönmeye karar vermişti. Bu haber Balkanlar'ı ve Avrupa'yı rahatlatmış gibi, Vatatzes'e de Balkan politikasını yeniden uygulama şansı verdi²¹. Aynı zaman da II. Ivan Asen'in ölümü (1241-42), Balkanlarda ciddi bir rakiple karşılaşmadan Vatatzes'in Selanik'teki yeniden İmparatorluk iddiaları ile gündeme gelen Ioannes Dukas üzerine sefer yapma fırsatını bulmasını sağladı.(1242).²² Selanik kuşatmasında Kumanlardan oluşturduğu birliklerini de kullanan²³ Vatatzes, aynı yıl Alman İmparatoru Frederich ile de bir anlaşma yaparak Latinlere karşı elini güçlendirdi.

Vatatzes ve İznik'teki Bizanslılar için her şeyin olumlu seyrettiği bu dönemde ve Selanik teslim olmak üzereyken, Vatatzes'in İznik'teki oğlundan acil bir haber geldi (1242)²⁴. Kafkaslar'da yerleşmiş olan Moğol ordusu Anadolu'ya girmiş ve Erzincan'a kadar ilerlemiş ve oradaki Hristiyanları da katletmişti. Bu durum Vatatzes'i daha da endişelendirmişti. Zira Noyan Curmağan'ın yerine geçen Baycu, Moğol birliklerinin yeni komutanı olarak Hristiyanlara karşı tutum değiştirmişti. Onun Curmağan'dan farklı olarak Hristiyanlara daha sert bir tutum içine girmesi, Bizans'ı çok tedirgin etti. Bu nedenle düşmek üzere olan Selanik'in kuşatmasını, anlaşma yaparak yarıda bıraktı.

Ioannes Dukas'a Despot unvanı vererek, onun kendisine bağlı kalması ve İmparatorluk simge ve unvanlarını kullanması şartıyla geri çekilerek ordusuyla beraber 1242 kışında Anadolu'da Lampsakus (Lapseki) kıyılarına geçti.²⁵ İznik'e dönmeden burada bir süre bekleyerek, Azerbaycan'a dönen Baycu'nun tekrar Anadolu'ya dönüp dönmeyeceğini anlamaya çalıştı.²⁶ Ancak Baycu o sırada dönmediği için Vatatzes, Nymphaion'a (Kemalpaşa) doğru yola çıktığında sert bir kışla karşılaştı ve kışı (1242 -1243 kışı) Pegae'de (Biga) geçirmek zorunda kaldı. Aynı sert kış, belki de Baycu'nun da Anadolu'ya dönmesini engellemiştir.²⁷ 1243 baharında Nymphaeion'a dönen Vatatzes, Anadolu'ya girmeye hazırlanan Baycu'ya karşı Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'e asker gönderdi. Keyhusrev'in ordusu Bizanslıların dışında Trabzon'lu Rumlardan, Kilikya Ermenilerinden ve Selçuklu askerlerinden oluşmuştu.²⁸ Ermeniler, Bizans ve Trabzon'daki hükümdarların hepsi, Selçukluların Anadolu'da Moğolları durdurabilecek tek güç olduğunun ve onların önünden tampon devlet konumunda olduğunun farkındaydılar. Anadolu'daki Moğollara karşı verilen bu desteğe rağmen, Selçuklu ordusu, haziran 1243'te Köseadağ Savaşı'nda Moğollar tarafından ağır bir yenilgiye uğrayarak dağıldı.²⁹ Keyhusrev Konya'ya geri döndü ve Moğollar Anadolu içlerine kadar girdiler. Ermeniler ve Trabzon Rumları, Moğollara direnmeden hakimiyetlerini kabul ederek, Moğol Han'ının vasalı olmayı kabul ettiler.³⁰ 1243'ten sonra Moğol yönetimi içinde çıkan anlaşmazlıklar 1246'da yapılan Kurultay'da çözülene kadar, Moğollar Anadolu ile ilgilenemediler. Ancak çok geçmeden Selçuklular da Moğol vasalı olmayı kabul etmek zorunda kaldılar.³¹ Sultan Keyhusrev ise 1245-1246 kışında öldü.

Bu dönem İznik ve Trabzon'daki Bizanslılar için rahat bir dönem oldu. Her ikisinin de Selçuklular gibi Anadolu da ciddi bir rakibi kalmamıştı. Çünkü Selçuklular Moğollardan sonra bir daha kendilerini toparlayamadılar.³² Doğu sınırları güvende olan Vatatzes, uzakdoğuda daha önemli işleri olan Moğollar'ın batıya doğru ilerlemeyi önemsemediğini anladıktan sonra, daha da rahatlayarak batıdaki ve kendi içindeki sorunlara yöneldi. Dolayısıyla Moğolların Anadolu'ya girmesi İznik İmparatorluğu açısından olumlu sonuçlar doğurdu.³³

Vatatzes artık batıda yarım kalan sorunlarını çözmek için uygun bir ortam bulmuştu. 1246'da bir kez daha Avrupa'ya geçti ve Selanik'i ve Güney Bulgaristan'ın büyük bölümünü ele geçirdi. Selanik'te Despot olarak hüküm süren Mikhael II. Dukas'ın hakimiyetine son verildi ve yerine vali atandı. Selanik'te durum kontrol altına alındıktan sonra Epiros sorunun çözmek isteyen Vatatzes, burada 1253'e kadar süren devam eden sürecin sonunda askeri yollarla istediğini kabul ettirmeyi başardı ve Epiros sorun olmaktan çıktı.³⁴

Peki Moğolların Anadolu'daki Selçuklular dışındaki devletlerle ilişkisi ya da bu devletlere yönelik niyetleri nelerdir? Moğolların niyeti, 1254'te Büyük Han Mengü'nün sarayında bizzat bulunmuş seyyah William of Rubruck'tan kaynakların aktardığına göre, sadece Selçuklu Anadolusunu değil Bizans ve Latinlerin hüküm sürdüğü batı Anadolu'yu tamamen istila etmekte.³⁵ Bu amaçla Hülegü'yü 1253'te büyük bir orduyla Azerbaycan platosuna yollamıştı. Hülegü buraya ancak 1255-56'da ulaşabilecektir. Anadolu'daki Selçuklular, Ermeniler ve Trabzon'dakiler hali hazırda Moğol otoritesini tanımış ve vasallığı kabul etmişlerdi. Mengü ile iyi ilişkiler kurmak isteyen sadece Anadolu'daki devletler değil Fransa'dan Louis IX'un elçisinin de Karakurum'da bulunduğunu, William of Rubruck'tan aktaran kaynaklar, aynı seyyahın 1253'te Karakurum'da Vatatzes'in elçilerinin de bulunduğunu belirtmektedir.

Bizans-Moğol sarayları arasında elçilerin gidip gelmesi konusunda Pakhymeres, Akropolites ve William of Rubruck gibi dönemin kaynaklarını kullanan çalışmalardan elçi gidiş gelişlerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Bu çalışmalarda tartışılan ve benzer sonuca varılan nokta, bu elçilerin neden ve ne zaman gidip geldiklerinde yoğunlaşır. Neden gidip geldikleri sorusu basit bir şekilde yanıtlanabilir. Çalışmalar, Mengü'nün bütün Anadolu'yu istila etme planı çerçevesinde yeterince tanımadığı batıya elçi gönderdiğini ve bu elçinin giderken Bizans sarayına da uğramasının normal olduğunu söylemektedirler.³⁷ Bu elçilerin ne zaman gelip gittiği ve yapılan görüşmelerin içeriği konusunda dönemin kaynakları çelişkili bilgiler vermektedirler.³⁸ Kabul edilen genel görüş, Vatatzes'in 1253'te hasta olarak Bithynia'ya döndüğü sırada, Moğol elçisinin İznik devletinin sınırları içine girdiği ve Vatatzes ile görüştüğüdür. Ancak bu görüşmenin şekli hakkında verilen bilgiler pek inandırıcı bulunmamaktadır.³⁹

Rubruck'a göre, Vatatzes bu elçiden Moğolların Bizans'a saldırma niyetlerinin henüz olmadığını öğrenmiş ve böylece rahatlayarak Moğollara sert yanıt vermiştir.⁴⁰ Ancak Bruce Lippard'a göre ne Vatatzes ne de oğlu Theodoros Moğollara küstahça yanıt verecek kadar cahildiler. Eğer öyle bir durumu söz konusu olsaydı, Moğol elçileri mutlaka buna bir misillemede bulunurlardı denilmektedir.⁴¹ İkinci Moğol elçi grubunun hikayesi ise oldukça ilginçtir. 1254 baharında yüksek rütbeli bir Moğol elçisi ve adamları İznik sınırlarına geldiğinde, Vatatzes Nymphaeum'da (Kemalpaşa) hasta haldeydi. Bu elçi han adına konuşabilecek yetkiye sahipti.⁴² Onun yetkileri arasında Moğol saldırılarına karar vermenin de bulunması Bizanslıları telaşlandırır. Bu delegasyon batı Avrupa'daki görüşmeler için de görevlendirilmişti. Ancak bu elçi görüşmelerini daha Kemalpaşa'da tamamlayamadan ölür. Bu durum Vatatzes'in lehine bir durum yaratacaktır. Vatatzes elçinin adamlarını geri göndererek ölümün haber verilmesini ve yeni elçi gönderilmesini ister. Ancak Vatatzes, yeni elçi gelmeden 3 kasım 1254'te ölecektir.⁴³ Vatatzes'in ardılı ve oğlu Theodoros II Laskaris, daha taç giyme töreni yapılmadan yeni elçiyi karşılamak durumunda kalır. Kaynakların yorumuna göre Pakhymeres, bu karşılamayı da abartılı ve taraflı anlatarak Theodoros'u çok cesur göstermeye çalışmıştır.⁴⁴ Bu anlatıya göre, Theodoros bu elçi grubunu sınırda en iyi askerlerine karşılatmış ve onları Kemalpaşa'ya kadar en bozuk ve kötü yollardan getirterek bölgenin coğrafyasının zorlu olduğu izlenimi vermek istemiştir. Ayrıca elçi grubu, huzuruna geldiğinde onlara gösterişli bir törenle yüksek bir platformdan karşılarak, Moğollardan korkmadığı mesajını vermiştir. Moğolların ve Bizans'ın durumları değerlendirildiğinde, elçinin döndükten sonra Moğol hanının bunu önemsememesi bu anlatının doğru olmasının düşük bir ihtimal olduğu yorumu yapılır.⁴⁵ Bununla birlikte Theodoros 1255 yılında rahatlıkla Bulgar sınırına Trakya'daki sorunlarla uğraşmak için Anadolu'dan ayrılabilmiştir.

Sonuç olarak bu kısa elçi gidiş gelişlerinden bir sonuç alınmamıştır. Zira 1256 yılında Hülegü yakın doğunun İl-Han'ı olarak yani bütün yakın doğudaki, Anadolu da dahil Moğol bölgelerinden sorumlu olarak ulaştığında, dikkatini Anadolu'ya değil Irak, Suriye ve Mısır'a vermeyi tercih etti.⁴⁶ İyi ilişkiler içinde olduğu Selçuklulardan da doğuda neler olup bittiği hakkında haber kaynakları, Bizanslılara olaylardan haberdar

olmaları imkanını veriyordu.⁴⁷ Ancak daha sonra gelişen olaylar aşağıda görüleceği gibi Theodoros'un Moğollar'dan duyduğu tedirginliği açıkça ortaya koyar.

Hülegü, Moğolistan'dan 1253'te hareket ederek ordularıyla birlikte Semerkant üzerinden yola çıktığında daha Azerbaycan'a gelmeden İran'dan Baycu'ya ordularını Anadolu'ya götürmesi ve oradaki otlakları kullanması emrini vermişti. (1256)⁴⁸. Hülegü'nün çok kalabalık olan ordusu da Baycu'nun yerine yerleşecekti.⁴⁹ Bu emir, 1254'te planlanan ve sadece Selçuklu bölgesinin değil, bütün Anadolu'nun istilası planının uygulamaya geçirilmesi idi.⁵⁰ Baycu'nun Anadolu'ya girmesi Selçuklular'da panik yarattığı gibi⁵¹, o sırada yeni tahta geçmiş Theodoros II Laskaris'de tedirgin etti oldu.⁵² 1256 yılında, Anadolu'ya büyük bir orduyla ve bütününü istila etme planıyla gelen Hülegü'den sonra Baycu'nun Anadolu'ya girmesi, Selçuklularda Baycu'nun niyeti hakkında şüphe uyandırdı. Zira Baycu Selçuklu Sulatını İzzeddin'e haber göndererek, Anadolu'ya girme niyetini açıklarken, ondan kendisine Anadolu'da uygun yaylak ve kışlak temin etmesini istemiş ve istila niyeti olduğu yolunda bir işaret vermemiştir.⁵³ Ancak bu haber Konya'dakileri tedirgin etmiş ve İzzeddin, etrafındakilerin de teşvikiyle Baycu ile savaş kararı almıştı. Bu savaş 1256'da Aksaray'da olacak ve savaşı İzzeddin'in ordusu kaybedecektir. Burada önemli olan, Baycu'ya karşı savaşan İzzeddin'e, Mikhael Palaeologos'un da paralı askerleriyle destek vermesidir. Mikhael Palaeologos, Theodoros II. Laskaris'in kendisine komplo hazırladığı şüphesi nedeniyle öldürüleceğini düşünerek Selçuklulara sığınmıştı.⁵⁴ Selçuklu sultanının desteğiyle tahtı ele geçirme umuduyla sığındığı İzzeddin'in yenilmesi Palaeologos'u önce Kastamonu'daki Türkmen dostlarının yanına sığınmaya sonra da geri dönerek Theodoros'dan af dilemek zorunda bıraktı. İzzeddin ise önce Antalya'ya sonra da Türkmenlerin yardımıyla Theodoros'un yanına sığınmıştı. Theodoros ise Selçukluların Aksaray yenilgisini duyduğunda, Balkanlarda Bulgar çarı Mikhael Asen'i işgal ettiği Trakya ve Makedonya'daki araziden çıkartarak onu antlaşma yapmaya zorlamış, Epiros'ta kızının Mikhael II'nin oğlu ile evlendirerek geçici başarıyı sağladığı sırada bu haber üzerine geri dönmüştü (1256 sonu)⁵⁵. Sardes'te 1256 sonları ya da 1257 başlarında İzzeddin ile bir antlaşma yaptı.. Karşılığında Laodiceia-ad- Lycum (Denizli)⁵⁶ Bizans'a verildi ve İzzeddin'e 400 kişilik birlik

yardımı yaptı. (1257)⁵⁷. 1257'deki bu açık işbirliğinden Theodoros'un neden çekinmediğinin yanıtı Moğolların aynı sırada Yakın-Doğu'da izlediği siyasette bulunabilir. Bizanslıların bu davranışına karşılık doğuda Hülegü'nün bu olaylarla ilgilenme koşullarının oluşmayışı ve herhangi bir tepkinin gelmemesi⁵⁸, Hülegü'nün Anadolu'ya girmek yerine, İran, Irak, Suriye civarlarında Halifelik, İsmaili'ler ve Memlukler ile uğraşma zorunluluğu olmasıyla ilgili olmalıdır.⁵⁹ Bu nedenle Anadolu'ya sefer yapmasından daha önemli işleri Bizanslıları ve Selçukluları Moğolların Anadolu'yu tamamıyla istilasından korumuş oldu.⁶⁰ Zira Claude Cahen'e göre de İzzeddin'in Konya'ya girmesine Büyük Han Mengü kızırmış, ancak Hülegü'nün Irak seferinde Selçukluların desteğinin alınması ve burada barışın sağlanmasının önemli olduğunu düşünerek, Selçulu topraklarının Rükneddin ve İzzeddin arasında paylaşılmasına karar vermişti.⁶¹ Bu durumdayken bütün Anadolu'da istila tehlikesinin olmayacağını Bizanslılar da anlamış olsa gerek. Theodoros'un 1258 yılında ölümünden 1261 yılına kadar Moğollarla Bizanslılar arasında önemli bir ilişki gözlenmez. Zira bu tarihten sonra Moğolların Yakın-Doğu'da ve Asya'daki tarihleri de değişecektir. Kuzey'de Altın Ordu, İran ve Anadolu'da İlhanlılar ve Orta Asya'da Çağatay olarak ayrı devletler olarak varlıklarını sürdürecektir olan Moğol Devletleri ile bilhassa Mikhael Palaeologos'un 1282'ye kadar olan imparatorluk döneminde ilişkiler stratejik önemde olacaktır.⁶²

Sonuç olarak Avrasya çapında siyasi ve sosyal ve etnik hareketliliğe ve değişime yol açan Moğol yayılması Bizans'ın lehine sonuçlar doğurduğu gibi, 1204-1261 yılları arasında Bizans-Moğol ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır. Öte yandan Moğol imparatorluğu içinde yaşanan gelişmeler bu ilişkileri etkilemiş gibi görünmektedir.

Bölüm Dipnotları

- ¹ Morgan, David, *The Mongols*, Oxford: Blackwell, 1986, ss. 66-67.
- ² *Noyan/Noyon* Moğol generallerine verilen isimdir. Her bir Noyan/Noyon'un Tümen olarak bilinen birliklerinde 10.000 atlı asker bulunur.
- ³ Morgan, a.g.e., s. 68.
- ⁴ a.y.
- ⁵ a.y.
- ⁶ a.e., s. 69.
- ⁷ a.e., s. 71
- ⁸ Cengiz Han'ın ölümünden önce topraklarını oğulları arasında nasıl paylaştığı hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz.: Morgan, a.g.e., ss. 112-114.
- ⁹ Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, 1969, s. 3
- ¹⁰ a.y.
- ¹¹ a.e. s. 4.
- ¹² Selçuklu ordusunun durumu ve Harezmli bey ve askerler yönelik politikaları hakkında detaylı bilgi için Bkz.: Sümer, a.g.m., s. 4-5.
- ¹³ Keykubâd'ın neden Moğol tabiyetini karşı koymadan kabul ettiği konusunda Faruk Sümer, biraz da eleştirel bir tavırla Keykubâd'ın bu cesaret ve dirayeti kendinde görmediği şeklinde yorumlar. Ancak daha sonra da bu tavrı tehlikeyi uzaklaştırmak için yapılmış akıllıca bir hareket olarak değerlendirir. Bkz.: Sümer, a.g.m., s. 6
- ¹⁴ Morgan, a.g.e., s. 136- 137.
- ¹⁵ Langdon, John Springer, "Byzantium's Initial Encounter with the Chinggisids: An Introduction to the Byzantino Mongolica" *Viator* 29 (1998). s.102, [Bundan sonra "Byzantino Mongolica"]
- ¹⁶ Langdon, "Byzantino Mongolica" s. 102.
- ¹⁷ a.e., s. 103.
- ¹⁸ a.e., s. 107.
- ¹⁹ a.e., s. 109.
- ²⁰ a.e., s. 111.
- ²¹ a.e., s. 109. Ayrıca Moğol İmparatorluğunun siyasi yapısı ve veraset sistemi için bkz.; T.T. Allsen, *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Qan Mongke in China, Russia and the Islamic Lands, 1251-1259*. Berkeley, 1987.
- ²² a.e., s. 112.
- ²³ a.e., s. 113.
- ²⁴ Nicol, *Bizans'ın son Yüzyılları*, s. 25.
- ²⁵ Langdon, "Byzantino Mongolica" s. 114-115.
- ²⁶ Langdon, a.e., s. 115.
- ²⁷ Langdon, a.e., s. 116.
- ²⁸ a.y.
- ²⁹ Bu savaşın öncesi ve savaş hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Turan, S.Z. *Türkiye*, s. 431-437.
- ³⁰ Langdon, "Byzantino Mongolica" s. 117. ; Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları* s. 25
- ³¹ a.y. ; 1243 'ten sonra aslında Moğollar doğrudan Selçukluların iç işlerine müdahil olmadılar. Onlara bağlılığın bildirilmesi ve haracın bildirilmesi yeterliydi. Ancak Keyhusrev öldükten sonra Selçuklu içindeki iktidar mücadeleleri Moğolların bu mücadelelere çekilmesi sonucu Selçuklu Devleti daha fazla iç karışıklıklara sürüklendi. Bu sürecin detayları için bkz.: Cahen, a.g.e., s. 263 vd.
- ³² Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 26.
- ³³ a.y.
- ³⁴ a.y.
- ³⁵ Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 128.

- ³⁶ Bizans-Moğol ilişkileri konusunda en önemli iki çalışma bu görüşe kaynaklık eder. Langdon, "Byzantino Mongolica", b.a. ; Lippard, a.g.tz., b.a.
- ³⁷ Lippard, a.g.tz., s. 182.
- ³⁸ a.e., s. 180-182
- ³⁹ William of Rubruck'tan Bruce Lippard'ın aktardığına göre, Vatatzes resmi olmayan ve sadece bir seyyah olan bu elçiyi rüşvetle satın aldığını ve ardından kendi elçilerini gönderdiğini yazar. Ancak Lippard bunun doğru olmadığı yorumunu yapar: Bkz.: Lippard, a.g.tz., s. 184.
- ⁴⁰ a.y.
- ⁴¹ a.y.
- ⁴² Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 129.
- ⁴³ a.e., s. 130.
- ⁴⁴ Lippard, a.g.tz., s. 184.
- ⁴⁵ a.e., s. 181. Bu yorumu Lippard yapar.
- ⁴⁶ Hülegü'nün asıl görevi İran'daki İsmaililer'i (Batıniler) yola getirmek, Kürtleri kontrol altına almak ve Bağdat'taki Halifeliği itaat altına almaktır: Bkz.: Sümer, a.g.m., s. 11
- ⁴⁷ Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 132.
- ⁴⁸ Cahen, Claude, "The Mongols in the Near Eastern", **A History of the Crusades**, Gen. ed. Kenneth M. Setton, Vol. II, The University of Wisconsin Pres, 1975, s. 726
- ⁴⁹ Sümer, a.g.m., s. 25. ; Cahen, a.g.e., s. 269
- ⁵⁰ Bu planın varlığı Mengü'nin yanında şahit olan William of Rubruck'tan aktaran Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 129.
- ⁵¹ Baycu'nun Anadolu'ya girişi daha önce büyük han Mengü'nün onlara verdiği özerklik konumunu bozuyordu. Ayrıca iç işlerindeki iki başlılık da Baycu'nun girişiyle arttı.
- ⁵² a.e., s. 132.
- ⁵³ Cahen, a.g.e., s. 269.
- ⁵⁴ Ostrogorsky, a.g.e., s. 412. ; Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 133.
- ⁵⁵ Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 221.
- ⁵⁶ Denizli uzun süredir Türklerin kontrolündeydi ve bu sayede tekrar Bizans'a geçti.
- ⁵⁷ Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 134. ; Cahen, a.g.e., s. 270
- ⁵⁸ Yukarıda 1254 yılında Theodoros'un karşıladığı belirtilen Moğol elçi heyetinin gösterişli bir ihtişamla karşılanması olayını Ostrogorsky, a.g.e. s. 412'de: 1257 olarak kısaca bahsederek verir. Ancak Ostrogorsky'nin dipnot 1'de dayandığı kaynağın (M. Andreeva, *Pirem tatarskikh poslou pri nikeyskom dvore, Recueil Kondakou* (1926) 187 vdd.) son yapılan çalışmalarda tarihlemelerinin hatalı olduğu tespit edilmiş ve 1257 olarak verilen tarihin 1254 olduğu tespit edilmiştir. Ostrogorsky'nin dayandığı kaynağın kritiği için; Bkz: Lippard, a.g.tz., ss. 180-185.
- ⁵⁹ Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 135.
- ⁶⁰ a.y.
- ⁶¹ Cahen, a.g.e., s. 271.
- ⁶² 1261 sonrası Bizans-Moğol ilişkileri için; Bkz.: Langdon, "Byzantino Mongolica", s. 136-139.; 1261'den 1341'e kadar; Bkz.: Lippard, a.g.tz., s.188-221. Moğol İmparatorluğunun çözüldüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; P.Jakson, "The Dissolution of the Mongol Empire" **Central Asiatic Journal**, 22, (1978),189-244.

SONUÇ

Bu çalışma sonucunda görüldü ki tarihsel olguların etkisi coğrafyanın mesafelerini aşmakta zorlanmıyor. Dolayısıyla tarihsel olguları incelerken, onların kısa ve uzun vadedeki etkilerinin yanısıra, doğrudan ya da dolaylı etkilerine de bakmak gerekir. Merhum tarihçi Joseph Fletcher'in belirttiği gibi tarihe bir bütün olarak bakmak, olaylar arasındaki paralelliklere, olaylar arasında bağlantı ve etkileşimlere dikkat etmek gerekir. Bu çalışmada görüldüğü gibi bazen uzak ve ilgisiz gibi görünen bir gelişme başka bir yerde etkin sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, 1204-1261 yılları arasında Avrupa, Balkanlar, Anadolu, Yakın Doğu arasında bazen bilinçli atılmış diplomatik adımlar, bazen birbirinde bağımsız olaylar ve olgular bir diğer bölgenin tarih akışını değiştirebiliyor. Öte yandan bu çalışmanın konusu olan Bizans İmparatorluğu, kendisinden bağımsız gelişen diğer devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerden en çok etkilenen imparatorluk oldu. Bulgar Krallığı'nın Latin İmparatorluğu ile, Selçukluların Moğollarla, Epiros Prensiği'nin Bulgar Krallığı ile çatışmalarından o kazançlı çıktı. Fakat aynı dönemin, aynı olaylarının Bizans İmparatorluğu'nun tamamen yok olma sonucunu doğurması da muhtemeldi. Tabii ki tarih disiplininde kurmacaya yer yoktur. Fakat İznik İmparatorluğu'nun tarihini yazarken ne imparatorların başarılarını abartmak ne de genel konjonktürü fazlaca öne çıkarmamak gerekmektedir. Bu çalışmadan ortaya çıkan en önemli sonuç ise, 13. yüzyılın bütünü görmenin, özelde Bizans Tarihi genelde Anadolu tarihini anlamak için sadece gerekli değil zorunlu olduğudur. Çalışma boyunca ihtiyaç duyulan, 13. Yüzyıl'da Avrupa'dan Orta Asya ve Yakın Doğu'ya, Akdeniz Dünyasından Karadeniz'e kadar bütün coğrafyanın, siyasi kültürel ve ekonomik süreçlerini inceleyen çalışmalara olan ihtiyacın görülmesi, belki de alınan en önemli sonuçtur.

KAYNAKLAR

- Alexander, J., "The Strengh of Empire and Capital as seen through Byzantine Eyes", *Speculum*, 37, (1962), ss. 339-357.
- Angold, Michael, **A Byzantine Government in Exile. Government and Society Under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)**, Oxford University Press, 1975.
- Angold, Michael, "Byzantine Nationalism and the Empire of Nicaea", **Byzantine and Modern Greek Studies**, 2, (1976), ss. 49-70
- Angold, Michael, **The Byzantine Empire 1025-1204. A Political History**, New York, 1984.
- Angold, Michael, "The Road to 1204: the Byzantine background to the Fourth Crusade" *Journal of Medieval History*, Vol. 25, Issue.3, (1999), ss.257-278.
- Baykara, Tuncer, **I. Gıyâseddin Keyhusrev (1164-1211)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Bilici, Kenan "Alanya'nın Fethi Meselesi: Bir Tespit", *Adalya*, sy. IV, İstanbul, (1999-2000), ss.287-292
- Bryer, A. A. M. "Greeks and Türkmens: The Pontic exception" **Dumbarton Oaks Papers**, 29, (1975), pp. 113-49.
- Cahen, Claude "13.Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret",çev. A. Derman, *Cogito*, sy.29, (2001), ss.132-143.
- Cahen, Claude, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu au XIII e Siecle", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, III, (1971), ss.145-158
- Cahen, Claude, "The Mongols and the Near East", **A History of the Crusades**, Gen. ed. Kenneth M. Setton, Vol. II The University of Wisconsin Press, Madison-Wisconsin, 1975, ss. 715-73.
- Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Y. Moran, E Yayınları, İstanbul, 1994.

- Gardner, Alice, **The Laskarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile**, London, 1912.
- Geanakoplos, Deno John (der.), **Byzantium: Church, Society and Civilization Seen Through Contemporary Eyes**, ed. by, University of Chicago Press, Chicago 1984.
- Geoffroi de Villehardouin, Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), **Abu'l Farac Tarihi**, çev. Ö.Z. Doğrul, C.II, Ankara, 1987.
- Hendy, Michael, **Coinage and Money in the Byzantine Empire, 1081—1261**, Dubmarton Oaks, Washington D.C., 1969.
- Heyd, W., **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, çev. E.Z. Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Honigsmann, Ernest, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, çev. Fikret İşıltan, İstanbul, 1970.
- Ioannes Kinnamos, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, haz. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, 2001
- İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе (Selçukname)**, haz. Mürsel Öztürk, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Jacoby, David, “ From Byzantium to Latin Romania: Continuity and Change” in **Latins and Greeks in the Mediterranean after 1204**, ed. B. Arbel, Bernard Hamilton, David Jacoby, London, 1989, ss. 1-44
- Karpozilos, Apostolos D., **The Ecclesiastical Controversy Between the Kingdom of Nicaea and the Principality of Epiros (1217-1233)**, Kentron Vizantinon Erevnon, Thessaloniki, 1973.
- Karpozilos, Apostolos, “The Date of Coronation of Theodoros Doukas Angelos”, **Byzantina**, 6, Selanik, (1974), ss.253-261.
- Kazdhan, Alexander, “The Byzantine Notion of Diplomacy”, in **Byzantine Diplomacy**, ed. by J. Shephard and S. Franklin, Variorum Reprints, 1992.
- Koca, Salim, **I. İzzeddin Keykâvüs (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

- Köprülü, Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Kurtz, Eduard, "Christophoros von Ankyra aus Exarch des Patriarchen Germanos", **Byzantinische Zeitschrift**, 16, (1907), ss.141.
- Laiou, Angeliki E., "Byzantine Trade with Chhristians and Muslims and Crusades", in **The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World**, ed. by Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh, Dumbarton Oaks Studies, Washington, 1977, ss. 157-196.
- Laiou, Angeliki E., "Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries", **The Economic History of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century**, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington, 2002, ss. 681-755
- Langdon, John Springer, John III Ducas Vatatzes 'Byzantine Imperium in Anatolian Exile: 1222-1254 The Legacy of His Diplomatic, Military and Internal Program for the Restitutio Orbis, University of California (Basılmamış Doktora Tezi), Los Angeles, 1978.
- Langdon, John Springer, "The Forgotten Byzantino-Bulgarian Assault and Siege of Constantinople, 1235-1236, and the Breakup of the entente cordiale between John III Ducas Vatatzes and John Asen II in 1236 as Background to the Genesis of the Hohenstaufen-Vatatzes Alliance of 1242", in **Byzantine Studies in Honour of Milton V. Anastos**, ed. Speros Vryonis, Undena Publications, Malibu, 1985.
- Langdon, J. Springer, "Byzantium's Initial Encounter with the Chinggisids: An Introduction to Byzantino-Mongolica", **Viator**, 29, (1998), ss. 95-140.
- Langdon, John Springer, **Byzantium's Last Imperial Offensive in Asia Minor**, New Rochelle, 1992.
- Lehmann, Bruno, Theodoros I. Laskaris ve Gıyâseddin Keyhusrev", çev. Mihin Eren, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, III, (1971), 593-610.
- Lippard, Bruce G., **The Mongols and Byzantium, 1243-1341**, Department of Uralic and Altaic Studies in the Indiana University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1983
- Matschke, Klaus-Peter, "Commerce, Trade, Markets, and Money: Thirteenth-Fifteenth Centuries", **The Economic History of Byzantium: from the seventh through the fifteenth century**, ed. Angeliki E. Laiou, Dumbarton Oaks, Washington, 2002, ss. 763-798.

- Miller, William, **Trebizond. The Last Greek Empire of the Byzantine Era, 1204-1461**, Chicago, 1969
- Morgan, David, **The Mongols**, Oxford: Blackwell, 1986
- Necipoglu, Nevra, "Evrensellikten Geri Çekiliş. Bizans İmparatorluk İdeolojisinin Evrimi ve Osmanlı Fütuhâtı", **Osmanlı'dan Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 150-156.
- Necipoglu, Nevra, "Türklerin ve Bizanslıların Anadolu'da Birliktelikleri (11.ve 12. Yüzyıllar)", **Cogito**, sy. 29, İstanbul, (2001), ss. 74-91.
- Nicol, Donal M., "Ecclesiastical Relations Between the Despotate of Epirus and the Kingdom of Nicaea in the Years 1215 to 1230, **Byzantion**, XXII, (1952), ss. 207-228
- Nicol, Donald M., **The Despotate of Epiros**, Oxford Basil Blackwell, 1957.
- Nicol, Donald M., **Bizans'ın Son Yüzyılları (1204-1453)**, çev. Bilge Umar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Nicol, Donald M., **Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine**, çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Oikonomides, N. "The Chancery of the Grand Comnenoi: Imperial Tradition and Political Reality", in **Arhion Pondu**, Athina, 1978, pp. 299-332.
- Ostrogorsky, Georg, "Urum Despotes", **Byzantinische Zeitschrift**, LVI , (1951), pp. 448-460.
- Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- Ostrogorsky, Georg, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", çev. Özden Arıkan, **Cogito**, sy.17, İstanbul, (1999), ss. 51-67.
- Pitcher, Donald E., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Polemis, Demetrios I., **The Doukai: A Contribution to Byzantine Prosopography**, London 1968.

- Queller, D. E., **The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople, 1201-1204**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1977.
- Ramsay, William Mitchell, **A History of Geography of Asia Minor**, London 1962.
- Richard, Jean, "The Establishment of the Latin Church in the empire of Constantinople (1204-1227)", **Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204**, ed. Benjamin Arbel v.dğr., London, 1989, ss. 45-62
- Savvides, Aleksis G.C., **Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor The Armenians of Cilicia and the Mongols. A.D. c.1192-1237**, Kentron Vizantinon Erevnon, Thessaloniki, 1981.
- Savvides, Aleksis, G.C., "Byzantium's Oriental Front in the first part of the Thirteenth Century: The Empires of Nicaea and Trapezous (Trebizond) in view of the Seljuk and Mongol Menace", **Diptiha**, 3, (1982-3), ss.160-175.
- Savvides, Aleksis G. C., "Internal Strife and Unrest in Later Byzantium, Xith-XIIIth Centuries (A.D. 1025-1261)", **Simikta**, 3, Athina, (1987), ss. 237-273.
- Steirnon, Lucien, "Les Origins du Despotat d'Epire. La Date du couronnement de Théodore Doukas", **Actes du XIII e Congrès International d'études Byzantines**, II, Belgrad, 1964, ss.197-202.
- Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, (1969), ss.1-147.
- Taeschner, Franz, "The Turks and the Byzantine Empire to the End of the Thirteenth Century", **Cambridge Medieval History**, "1. Edition" C. IV, (1966), ss.736-52
- Tarnanidis, Ioannis C., "Byzantine-Bulgarian Ecclesiastical Relations During the Reigns of Ioannis Vatatzes and Ivan Asen II, Up to the Year 1235", **Cyrillomethodianum**, III, (1975), ss.28-52.
- Toumonoff, Constantin, "On the Relationship between the Founders of the Empire of Trebizond and the Georgian Queen Thamar", **Speculum**, 15, (1940), ss. 299-312.
- Turan, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, Ankara, 1958.
- Turan, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

Umar, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, 2. Basım, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1993.

Vacalopoulos, E.Apostolos, **Origins of the Greek Nation. The Byzantine Period,1204-1261**, Rutgers University Pres, New Brunswick, New Jersey, 1970

Vasiliev, Alexander A., "The Foundation of the empire of Trebizond, (1204-1222), **Speculum**, Volume 11, issue 1,(1936), ss. 3-37.

Vasiliev, Alexander A., **A History of the Byzantine Empire, 324-1453**, Oxford-Madison-Wisconsin, 1952.

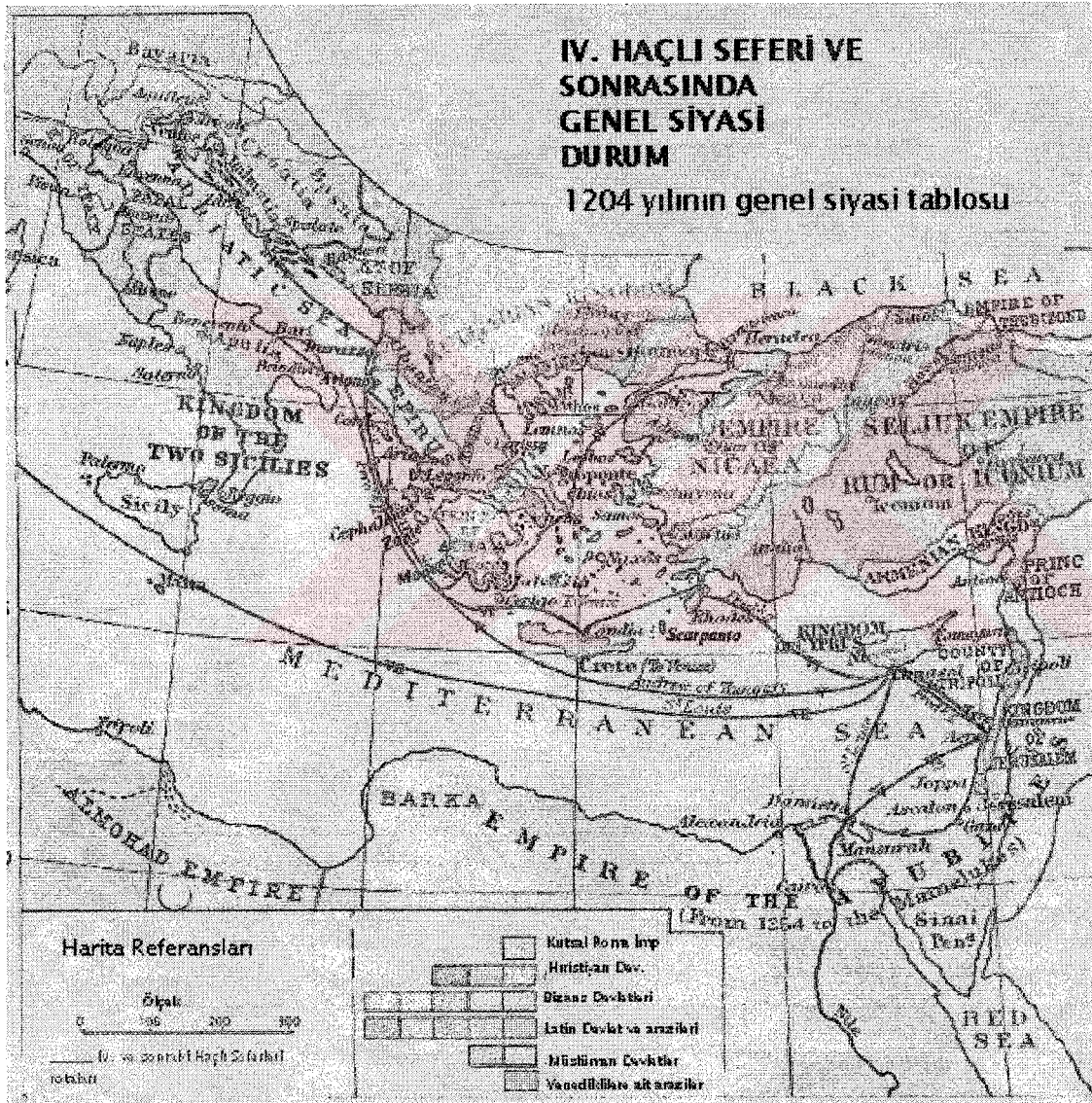
Wolff, Robert Lee, "The 'Second Bulgarian Empire'. Its Origin and History to 1204", **Speculum**, Volume 24, Issue 2, (1949), ss. 167-206.

Vryonis, Speros, **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1971.

Vryonis, Speros, "Selçuklu Gulamları ve Osmanlı Devşirmeleri" çev. Tuncay Birkan, **Cogito**, 29, (2001), ss. 93-119.

EKLER

EK-1: Harita

Harita 1- 1204 yılı sonrasında oluşan, Avrupa'dan Yakın Doğu'ya, genel siyasi durum.

EK-2:Kronolojik Hükümdar Listeleri

I- İstanbul'da Angelos hanedanı İmparatorları (1185-1204)

II. Isaakios Angelos	1185-1195
III. Aleksios Angelos	1195-1203
II. Isaakios Angelos (yeniden) ve IV. Aleksios Angelos	1203-1204
V. Aleksios Dukas Murtzuphlos	1204

II- İstanbul'da Latin İmparatorları

Baudouin I	1204-1205
Henri I	1206-1216
Peter I	1217
Iolande	1217-1221
Peter I (tekrar)	1221-1228
Baudouin II.	1228-1261

III. İznik İmparatorları

I. Theodoros Laskaris	1204-1222
III. Ioannes Dukas Vatatzes	1222-1254
II. Theodoros Laskaris	1254-1258
IV. Ioannes Laskaris	1259-
VIII. Mikhael Palaeologos (1261'e kadar İznik'te)	1259-1282

IV. Trabzon Hükümdarları (Büyük Komnenoslar)

I. Aleksios Komnenos	1204-1222
I. Andronikos Komnenos	1222-1235
I. Ioannes Aksukhos	1235-1238

V. Moğol Hanları

Çinghis Han	1206-1227
Ögedey Han (Doğu) ve Çağatay Han (Batı)	1227-1241
Güyük Han	1246-1248
Mengü Han	1251-1259
Kubilay Han	1260-1294

VI. Selçuklu Sultanları

II. İzzeddin Kılıç Arslan	1156-1192
I. Gıyâseddin Keyhusrev	1192-1197
II. Rükneddin Süleymanşah	1197-1204
III. İzzeddin Kılıç Arslan	1204
I. Gıyâseddin Keyhusrev (tekrar)	1204-11
I. İzzeddin Keykâvüs	1211-1220
I. Aladdin Keykubâd	1220-1237
II. Gıyâseddin Keyhusrev	1237-1245
II. İzzeddin Keykavüs	1246-1249
(1249-1254, 1257-1259, 1259-1262, Müstakil ve Müşterek)	
II. Alâeddin Keykubâd (Müşterek saltanat)	1249-1254

VII. Epiros ve Selanik Hükümdarları

Epiros

I. Mikhael Angelos	1204-1215
Theodoros Angelos	1215-1224'e kadar
II. Mikhael Angelos	1231-1271
(1230 yenilgisi sonrasında Epiros ve Selanik'in yönetimleri ayrıldı)	

Selanik

Theodoros Angelos Dukas (İmparatorluğunu ilan etmiştir)	1224-1230
I. Manuel Komnenos. Angelos (Bulgar vesayetinde)	1230-1237
Ioannes Angelos	1237-1244
Demetrios Angelos (1246'da İznik egemenliğini kabul etti.)	1244-1246

Bulgar Çarları

Kaloyan	1197-1207
Boril	107-1218
II. Ivan Asen	1218-1241
Koloman Asen	1241-1246
Mikhael Asen	1246-1256

ÖZGEÇMİŞİM

1973 yılında K. Maraş'ın Elbistan ilçesinde doğdum. İlk, Orta ve Lise öğrenimimin bir kısmını Ankara'nın Beypazarı ilçesinde tamamladıktan sonra, Ankara Sincan Lisesi'nden 1991 yılında mezun oldum. 1993 yılında Trakya Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünü kazandım. 1995 yılında tekrar üniversite sınavlarına girerek 1999 yılında mezun olacağım İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'ne devam ettim. 2000 yılında Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başladıktan sonra, aynı yıl Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi'nin Tarih Bölümü için açtığı Araştırma Görevlisi sınavını kazanarak Ağustos 2000 yılında göreve başladım. Eylül 2001'de, Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu danışmanlığında, "13. Yüzyıl'da Bizans'ı Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Kültürel İlişkiler" konulu teze başladım.

Şahin Kılıç

